

บทที่ 3

การวิเคราะห์ลักษณะเด่นในนิทานพื้นเมืองลาว

นิทานพื้นเมืองลาวมีทั้งลักษณะอันเป็นสากลคล้ายคลึงกับนิทานพื้นเมืองจากถิ่นอื่น ๆ และบอกเล่าเรื่องราวของท้องถิ่นที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนในรายละเอียดปลีกย่อย ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ลักษณะเด่นของนิทานพื้นเมืองลาวตามหลักเกณฑ์การจำแนกอนุภาคนิทานพื้นเมืองของ *สติธ ธอมป์สัน* อันเป็นวิธีที่จะช่วยให้มองเห็นแก่นแท้ของนิทานพื้นเมืองลาวได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาภายในบทเป็นหัวข้อย่อย ดังนี้

3.1 การจำแนกดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมืองตามหลักเกณฑ์ของ *สติธ ธอมป์สัน*

3.2 การวิเคราะห์ลักษณะเด่นในนิทานพื้นเมืองลาว

3.1 การจำแนกดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมืองตามหลักเกณฑ์ของ *สติธ ธอมป์สัน*

สติธ ธอมป์สัน (Stith Thompson) นักคติชนชาวอเมริกา ได้รวบรวมและเรียบเรียงนิทานจากภาคพื้นต่าง ๆ ในหลายภูมิภาคทั่วโลกมาจัดทำเป็นหนังสือชุดหนึ่งชื่อ *ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง (Motif-Index of Folk Literature)* มีจำนวน 6 เล่ม เล่มแรกเสร็จและตีพิมพ์เมื่อปี ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) และเสร็จสมบูรณ์ทั้งชุดในปี ค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501) หนังสือชุดนี้เป็นการจำแนกอนุภาค หรือองค์ประกอบย่อยที่เล็กที่สุดที่มีความสำคัญในนิทาน อนุภาคเหล่านี้ต้องเป็นสิ่งหรือเรื่องราวที่แปลกพิสดารกว่าธรรมดา ลักษณะสำคัญของอนุภาคมี 3 ประการ¹ ได้แก่

1. ตัวละคร ต้องมีลักษณะแปลกกว่าธรรมดา อาจเป็นเทพ ลัทธิประหลาด ตัวละครแปลกประหลาด เช่น แม่มด ยักษ์ นางฟ้า หรือมนุษย์ที่มีบุคลิกลักษณะพิเศษ เช่น ลูกคนสุดท้ายของ แม่เลี้ยงใจร้าย เป็นต้น

2. มีสิ่งสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเหตุให้เนื้อเรื่องเกิดขึ้นและดำเนินไป อาจเป็นวัตถุวิเศษ ความเชื่อที่ผิดธรรมดา หรือขนบธรรมเนียมที่พิสดาร เช่น ไม้เท้าวิเศษในนิทานเรื่อง *แก้ว*

¹ Stith Thompson, *The Folktale* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1946), pp. 415-416.

ผักหมและนางแจ้นแก้ว หรือการเสียดแทงหาบิดาของพระโอรสในนิทานเรื่องกำพำร่าหมากเขือ เป็นต้น

3. อนุภาคที่เป็นเหตุการณ์ นิทานหนึ่งเรื่องอาจประกอบด้วยเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ หมายถึงนิทานเรื่องนั้นมีหลายอนุภาค แต่ละอนุภาคจะมีเหตุการณ์เพียงเหตุการณ์เดียวเท่านั้นและเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญหรือมีความแปลกพิเศษ เช่น เหตุการณ์น้ำท่วมโลกในนิทานเรื่อง หมากแดงลาย หรือเหตุการณ์ที่ธรมีลูกแม่เลี้ยงและลูก ๆ ใจร้ายของนางในนิทานเรื่องนางกำพำร่า เป็นต้น

สถิติ ขอมป์สัน แบ่งเนื้อหาภายในเล่มเป็นบทตามตัวอักษรภาษาอังกฤษตั้งแต่ A-Z รวม 23 หมวด (ยกเว้นตัวอักษร I, O และ Y) ดังนี้

A. อนุภาคเกี่ยวกับเทพเจ้า กำเนิดและลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ในโลก (Mythological motifs) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับผู้สร้างโลก เทวดา การสร้างจักรวาลและโลก การจัดระบบธรรมชาติ การสร้างและการวางระบบระเบียบต่าง ๆ ในชีวิตมนุษย์ รวมทั้งอนุภาคเกี่ยวกับการกำเนิดและลักษณะของสัตว์ และพืช

B. สัตว์ (Animals) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับสัตว์ ได้แก่ สัตว์ที่มีลักษณะพิเศษต่าง ๆ เช่น สัตว์ในนิยาย สัตว์วิเศษ สัตว์ที่มีพฤติกรรมคล้ายมนุษย์ อาณาจักรของสัตว์ การแต่งงานของสัตว์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องการช่วยเหลือของสัตว์ สัตว์กตัญญู การแต่งงานระหว่างสัตว์กับมนุษย์ และลักษณะแปลกประหลาดต่าง ๆ เกี่ยวกับสัตว์

C. ข้อห้าม (Tabu) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับข้อห้ามต่าง ๆ เช่น ข้อห้ามเกี่ยวกับอมนุษย์ ข้อห้ามเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม ข้อห้ามเรื่องการมอง ข้อห้ามเรื่องการพูด เป็นต้น รวมทั้งอนุภาคเกี่ยวกับการลงโทษผู้ละเมิดข้อห้าม

D. โสยศาสตร์ ของวิเศษ (Magic) แบ่งออกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการแปลงกายและการถอนคำสาป ของวิเศษ และการแสดงอำนาจวิเศษ

E. ความตาย (The dead) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับความตาย การฟื้นคืนชีพ ผี การกลับมาเกิดใหม่ในรูปอื่น และเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณ

F. เรื่องมหัศจรรย์ (Marvels) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับความมหัศจรรย์ต่าง ๆ ได้แก่ การเดินทางสู่โลกอื่น บุคคลมหัศจรรย์ เช่น นางฟ้า ภูตและปีศาจ สถานที่ประหลาด เช่น ปราสาทในทะเล ผู้คนและเหตุการณ์อันมหัศจรรย์ เป็นต้น

G. ยักษ์ (Ogres) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตที่น่ากลัว ได้แก่ ยักษ์ แม่มด หรือ อมนุษย์อื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายกัน

H. การทดสอบ (Tests) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับการทดสอบ เช่น การทดสอบเพื่อพิสูจน์การจำได้ ปริศนาคำทาย การทดสอบความฉลาด การทดสอบโดยให้ทำงานและการผจญภัย การทดสอบความกล้า การทดสอบอุปนิสัย และการทดสอบอื่น ๆ

J. คนฉลาดและคนโง่ (The wise and the foolish) อนุภาคเกี่ยวกับเรื่องสติ ปัญญา ความรอบรู้ ความฉลาด และความโง่ไร้สติปัญญา

K. การหลอกลวง (Deceptions) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับเรื่องการหลอกลวง เช่น การลัทธิโมย การตามจับและการหลบหนีด้วยกลลวง การแต่งงานลวง การลวงเกี่ยวกับการผิดประเวณี และการหลอกลวงโดยการปลอมแปลงหรือลวงตาต่าง ๆ

L. ความผันผวนของโชคชะตา (Reversal of fortune) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับโชคชะตาที่พลิกผัน เช่น การประสบความสำเร็จที่ไม่ได้คาดคิดหรือไม่ได้มีทีท่าว่าจะเป็นพระเอกของตัวละครเอก

M. การกำหนดอนาคต (Ordaining the future) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับการทำนายอนาคต การตัดสินใจ ความโชคกลาง คำสัญญา และคำสาบาน

N. โชคและเคราะห์ (Chance and fate) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับการพนันขึ้นต่อ และเรื่องของโชคทั้งดีและร้าย

P. สังคม (Society) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับระบบสังคม ระดับชั้นและความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งเรื่องอาชีพ ประเพณี และอนุภาคอื่น ๆ เกี่ยวกับสังคม

Q. รางวัลและการลงโทษ (Rewards and punishments) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับการให้รางวัลและการลงโทษ ทั้งประเภทของการกระทำที่ทำให้ได้รับรางวัลและถูกลงโทษ ชนิดของรางวัลและการลงโทษ

R. เชลยและผู้หลบหนี (Captives and fugitives) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับการถูกคุมขัง การหลบหนี การติดตาม และการช่วยเหลือ

S. ความโหดเหี้ยมผิดธรรมชาติ (Unnatural cruelty) เช่น ญาติที่โหดเหี้ยม การไล่ล่า การฆาตกรรมหรือการทำให้พิการอย่างสยดสยอง เป็นต้น

T. เรื่องเพศ (sex) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับเรื่องความรัก การแต่งงาน ชีวิตสมรส การให้กำเนิดทารก และความสัมพันธ์ทางเพศต่าง ๆ

U. ธรรมชาติของชีวิต (The nature of life) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความไม่เสมอภาคของชีวิต และอนุภาคอื่น ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิต

V. ศาสนา (religion) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับความศรัทธาในศาสนา

W. ลักษณะนิสัยของตัวละคร (Traits of character) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของตัวละครในด้านต่าง ๆ ทั้งดีและไม่ดี

X. มุขตลก (Humor) เป็นอนุภาคเกี่ยวกับเรื่องตลกขบขัน เช่น มุขตลกในสภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก มุขตลกเกี่ยวกับความพิการทางกาย มุขตลกเกี่ยวกับเรื่องไม้และการโกหก เป็นต้น

Z. อนุภาคอื่น ๆ ที่ไม่อาจจัดเข้าหมวดใดได้ (Miscellaneous groups of motifs) เช่น นิทานสูตร นิทานสัญลักษณ์ เรื่องเกี่ยวกับวีรบุรุษ ช้อยกเว้นพิเศษ เป็นต้น

ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง สามารถนำไปใช้กับข้อมูลนิทานทุกประเภท มีประโยชน์ในการนำไปใช้วิเคราะห์นิทานพื้นเมืองในประเด็นต่าง ๆ มากมาย เช่น การหาจุดกำเนิดที่เก่าที่สุดของนิทาน หรือใช้ในการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของนิทานในดินแดนต่าง ๆ เป็นต้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้การจำแนกอนุภาคนิทานพื้นเมืองลาวตามดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง ของ สติธ ธอมป์สัน เพื่อที่จะแยกโครงสร้างที่สำคัญของนิทานแต่ละเรื่องออกมาเพื่อแสดงให้เห็นแก่นแท้ของนิทานอันจะนำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะเด่นเฉพาะตัวของนิทานพื้นเมืองลาวในหัวข้อต่อไป

3.2 การวิเคราะห์ลักษณะเด่นในนิทานพื้นเมืองลาว

จากการจำแนกอนุภาคนิทานพื้นเมืองลาวตาม ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง ของ สติธ ธอมป์สัน พบว่าอนุภาคของนิทานพื้นเมืองลาวตรงกับอนุภาคที่ปรากฏใน ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง แสดงให้เห็นว่านิทานพื้นเมืองลาวมีลักษณะร่วมอันแสดงถึงความเป็นสากลกับนิทานทั่วโลก ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการจำแนกอนุภาคโดยแยกตามประเภทของนิทานพื้นเมืองลาวทั้ง 5 ประเภท* ดังนี้

1. นิทานมหัศจรรย์ ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้พบนิทานมหัศจรรย์จำนวน 54 เรื่อง เมื่อเทียบกับ ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง ของ สติธ ธอมป์สัน แล้วพบว่านิทานมหัศจรรย์มีอนุภาคตรงกับหมวด

* ดูรายละเอียดที่ภาคผนวก ก. หน้า 151-199.

ต่าง ๆ ใน *ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง* ถึง 21 หมวด คิดเป็นจำนวน 480 อนุภาค หมวดที่พบว่ามีอนุภาคตรงกันมากที่สุดได้แก่หมวด D 84 อนุภาค ตามด้วยหมวด B 54 อนุภาค หมวด H และหมวด Q หมวดละ 42 อนุภาค หมวด T 37 อนุภาค หมวด S 29 อนุภาค หมวด F และหมวด K หมวดละ 22 อนุภาค หมวด N 21 อนุภาค หมวด E 17 อนุภาค หมวด L 15 อนุภาค หมวด J, P, R และ W หมวดละ 14 อนุภาค หมวด G 11 อนุภาค หมวด M 9 อนุภาค หมวด A และ C หมวดละ 8 อนุภาค หมวด V 2 อนุภาค หมวดที่พบน้อยที่สุดได้แก่หมวด Z พบเพียง 1 อนุภาค ส่วนหมวดที่ไม่พบได้แก่หมวด U และ X

2. *นิทานปรัมปรา* จากนิทานปรัมปราจำนวน 34 เรื่อง พบว่ามีอนุภาคตรงกับอนุภาคใน *ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง* 21 หมวด พบจำนวน 244 อนุภาค หมวดที่พบมากที่สุดได้แก่หมวด A 84 อนุภาค ตามด้วยหมวด B 25 อนุภาค หมวด F 18 อนุภาค หมวด D 16 อนุภาค หมวด Q 13 อนุภาค หมวด H 10 อนุภาค หมวด J, K และ R หมวดละ 9 อนุภาค หมวด G และ T หมวดละ 7 อนุภาค หมวด E 6 อนุภาค หมวด N, P และ W หมวดละ 5 อนุภาค หมวด M 4 อนุภาค หมวด C, L และ S หมวดละ 3 อนุภาค หมวด Z 2 อนุภาค หมวดที่พบน้อยที่สุดได้แก่หมวด V พบเพียง 1 อนุภาค ส่วนหมวดที่ไม่พบได้แก่หมวด U และ X

3. *นิทานตลกขำขัน* จากนิทานตลกขำขันทั้งหมดจำนวน 33 เรื่อง พบว่ามีอนุภาคตรงกับอนุภาคใน *ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง* 19 หมวด พบจำนวน 177 อนุภาค หมวดที่พบมากที่สุดได้แก่หมวด J 41 อนุภาค ตามด้วยหมวด K 29 อนุภาค หมวด H 18 อนุภาค หมวด Q 14 อนุภาค หมวด N 13 อนุภาค หมวด P 12 อนุภาค หมวด L 9 อนุภาค หมวด B 7 อนุภาค หมวด F, M และหมวด W หมวดละ 6 อนุภาค หมวด T และ X หมวดละ 4 อนุภาค หมวด S และ V หมวดละ 2 อนุภาค หมวดที่พบน้อยที่สุดได้แก่หมวด C, D, U และ Z พบเพียงหมวดละ 1 อนุภาค ส่วนหมวดที่ไม่พบได้แก่หมวด A, E, G และ R

4. *นิทานสัตว์* นิทานสัตว์พบทั้งหมดจำนวน 21 เรื่อง พบว่ามีอนุภาคตรงกับอนุภาคใน *ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง* 16 หมวด พบจำนวน 89 อนุภาค หมวดที่พบมากที่สุดได้แก่หมวด K 32 อนุภาค ตามด้วยหมวด J 17 อนุภาค หมวด B 15 อนุภาค หมวด Q และหมวด W หมวดละ 4 อนุภาค หมวด E และ N หมวดละ 3 อนุภาค หมวด L และ M หมวดละ 2 อนุภาค หมวดที่พบน้อยที่

สุดได้แก่หมวด A, F, H, P, R, S และ T พบเพียงหมวดละ 1 อนุภาค ส่วนหมวดที่ไม่พบได้แก่หมวด C, D, G, U, V, X และ Z

5. ตำนาน นิทานประเภทตำนานพบว่ามีจำนวน 15 เรื่อง นิทานประเภทนี้มีอนุภาคตรงกับอนุภาคใน *ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง* ทุกหมวด พบจำนวน 129 อนุภาค หมวดที่พบมากที่สุดได้แก่หมวด F 16 อนุภาค หมวด D 15 อนุภาค ตามด้วยหมวด T 13 อนุภาค หมวด A และหมวด K หมวดละ 11 อนุภาค หมวด S 9 อนุภาค หมวด L 8 อนุภาค หมวด R 7 อนุภาค หมวด H และหมวด J หมวดละ 5 อนุภาค หมวด Q และ N หมวดละ 4 อนุภาค หมวด B และ P หมวดละ 3 อนุภาค หมวด C, E, G, M, V, และ Z หมวดละ 2 อนุภาค หมวดที่พบน้อยที่สุดได้แก่หมวด U, W และ X พบเพียงหมวดละ 1 อนุภาค

จะเห็นว่านิทานมหัศจรรย์พบอนุภาคในหมวด D ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับไสยศาสตร์และของวิเศษมากที่สุด นิทานปริศนารูปพบอนุภาคในหมวด A ซึ่งเป็นหมวดที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเทพปกรณัมรวมทั้งการกำเนิดและลักษณะของสิ่งต่าง ๆ มากที่สุด นิทานตลกขำขันพบอนุภาคในหมวด J อนุภาคเกี่ยวกับคนฉลาดและคนโง่เป็นจำนวนมากที่สุด นิทานสัตว์พบอนุภาคในหมวด K ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการหลอกลวงมากกว่าอนุภาคจากหมวดอื่น ๆ นิทานประเภทตำนานพบอนุภาคในหมวด F ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องปาฏิหาริย์มหัศจรรย์มากกว่าหมวดอื่น ๆ ส่วนอนุภาคที่พบค่อนข้างน้อยของนิทานทั้ง 5 ประเภทคล้ายคลึงกันได้แก่หมวด U ธรรมชาติของชีวิต หมวด V ศาสนา หมวด X มุขตลก และหมวด Z อนุภาคเบ็ดเตล็ดที่ไม่อาจเข้าหมวดใดได้ ทั้งนี้การที่นิทานแต่ละประเภทพบอนุภาคในหมวดต่าง ๆ เป็นจำนวนมากน้อยไม่เท่ากันก็ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของนิทานและจำนวนของนิทานลาวแต่ละประเภทที่รวบรวมได้นั่นเอง

นอกจากนี้ยังพบว่าแม้อนุภาคของนิทานพื้นเมืองลาวสามารถเทียบเคียงกับอนุภาคใน *ดัชนีนิทานพื้นเมือง* ได้ เช่นนิทานเรื่อง *กาและนกยูง* เป็นเรื่องของกาและนกยูงที่ต่างก็มีขนสีขาว เมื่อเห็นนกชนิดอื่นมีขนสีต่าง ๆ สวยงามก็อยากมีบ้างจึงผลัดกันระบายสีขน อนุภาคที่พบคือ A2217.1. Birds painted their present colors หรือนิทานเรื่อง *กำพำรำเดินด่อน* พระอินทร์เห็นว่ากำพำรำเดินด่อนเป็นคนดีจึงเนรมิตปราสาทและของวิเศษให้เขามากมาย หนึ่งในของวิเศษเหล่านั้นก็คือไม้เท้าวิเศษที่ปลายด้านหนึ่งสามารถทำให้คนตายส่วนปลายอีกด้านหนึ่งสามารถให้ชุบชีวิตคนได้ อนุภาคที่พบคือ D1663.1. Wands of life and death. Pointed with one end, kill; with the other, resuscitate แต่ก็

มีนิทานพื้นเมืองลาวบางเรื่องที่ไม่พบอนุภาคตรงกับ *ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง* เสียทีเดียวพบเพียง เนื้อหาใกล้เคียงที่มีแนวคิดตรงกันเท่านั้นซึ่งผู้วิจัยได้ทำเครื่องหมาย+เป็นสัญลักษณ์ไว้หน้าอนุภาค ด้วยเพื่อความชัดเจน ตัวอย่างอนุภาคประเภทนี้เช่นนิทานเรื่อง *เชียงน้อยหัวแหลม* พระยาสั่งให้เชียงน้อยโกหกเขาถ้าทำได้จะมอบรางวัลให้แต่ถ้าทำไม่ได้จะฆ่าทิ้ง เชียงน้อยบอกว่าลืมนำโกหกไว้ที่บ้าน ขอยืมม้าของพระยาไปเอามาและไม่ได้กลับมาหาพระยาอีกเลย อนุภาคที่ต้องการคือ การโกหกว่าลืมนำโกหกไว้ที่บ้านขอกลับไปเอา แต่ไม่พบอนุภาคนี้พบเพียงอนุภาคที่ใกล้เคียงคือ +X905.4.1 Boy to deceive his uncle: induces uncle to climb tree before deception begins: this is the deception หรือนิทานเรื่อง *กางทอย(เชียงเหมียง)* กางทอยถูกมัดแขวนไว้ที่ปลายกิ่งไม้ริมน้ำเพื่อรอการประหารชีวิต ชายคนหนึ่งเป็นตาแดงกำลังตามหาหมอรักษาโรค กางทอยหลอกให้เขาขึ้นมาอยู่แทนโดยบอกว่าการถูกจับแขวนอยู่ที่ปลายกิ่งไม้ริมน้ำจะทำให้หายจากโรคตาแดงได้ อนุภาคที่ต้องการได้แก่ ชายที่ถูกแขวนอยู่ปลายกิ่งไม้เพื่อรอการประหารหลอกให้เหยื่อมาอยู่แทนที่เขาเพื่อจะได้หายจากโรคตาแดง แต่พบเพียงอนุภาคที่ใกล้เคียงคือ +K 842. Dupe persuaded to take prisoner's place in a sack: killed. The bag is to be thrown into the sea. The trickster keeps shouting that he does not want to go to heaven (or marry the princess); the dupe gladly substitutes for him อย่างไรก็ตามอนุภาคประเภทนี้พบว่ามีจำนวนไม่มากนัก

หลังจากที่ทำการแยกอนุภาคนิทานพื้นเมืองลาวตาม *ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง* แล้วผู้วิจัยนำอนุภาคเหล่านั้นมาจัดหมวดหมู่ใหม่โดยแบ่งตามประเภทของนิทานและลักษณะเด่นของอนุภาคที่พบ จากนั้นจัดทำเป็นตาราง* เพื่อให้สามารถเห็นลักษณะเด่นของนิทานได้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยแบ่งผลการวิเคราะห์ลักษณะเด่นของนิทานพื้นเมืองลาวเป็นหัวข้อย่อยตามประเภทของนิทาน ดังนี้

3.2.1 นิทานมหัศจรรย์ (Fairy tale) นิทานมหัศจรรย์หรือที่คนลาวเรียกว่านิทานอัศจรรย์ เป็นนิทานประเภทที่ได้รับความนิยมมาก ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้พบนิทานมหัศจรรย์มากที่สุด เนื้อหามักเกี่ยวกับการผจญภัยของตัวละครเอกผู้มีความกล้าหาญและมีจิตใจดีงาม หรือการต่อสู้ระหว่างตัวละครฝ่ายธรรมะผู้ทุกข์ยากกับตัวละครผู้มีอำนาจแต่ขาดคุณธรรม ความสนุกสนานของนิทานประเภทนี้อยู่ที่ตัวละครฝ่ายธรรมะจะสามารถเอาชนะตัวละครฝ่ายอธรรมที่มีอำนาจเหนือกว่าได้ทุกครั้งด้วยพลังของวิเศษ อำนาจเวทมนตร์ หรือได้รับความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์มหัศจรรย์ต่าง ๆ ที่มี

* ดูรายละเอียดที่ภาคผนวก ข. หน้า 200-211.

ลักษณะเกินจริงอยู่ในโลกของจินตนาการ ผู้วิจัยศึกษาลักษณะเด่นของนิทานมหัศจรรย์โดยแบ่งเป็น หัวข้อย่อย ดังนี้

3.2.1.1 ตัวละครเอก ในที่นี้จะกล่าวถึงชาติกำเนิด ความสามารถ และลักษณะนิสัยของตัวละครเอก สำหรับชาติกำเนิดนั้น ตัวละครเอกในนิทานมหัศจรรย์ของลาวมักเป็นคนชนชั้นล่างในสังคมมีฐานะยากจนเป็นชาวนาหาเข้ากินค่าเช่นนิทานเรื่อง *ท้าวปลาไหลเผือก* นิทานเรื่อง *ทุ่งมูน* นิทานเรื่อง *ภูบ่อ* และนิทานเรื่อง *หนุ่เพื่อนและเงินทอง* เป็นต้น หรือแม้กระทั่งเป็นขอทานเช่นนิทานเรื่อง *เสียงปี่ของท้าวกำพอย* ตัวละครเอกของเรื่องเป็นคนยากจนเที่ยวเร่ร่อนขอทานไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วยต้องอาศัยหลบนอนในป่า หรือนิทานเรื่อง *ท้าวน้อยสมแวง* ครอบครัวของตัวละครเอกถูกโจรปล้นทรัพย์สินไปจนหมดกลายเป็นคนยากจน พ่อกับแม่จึงนำลูกชายไปฝากไว้ที่วัดแล้วออกเร่ร่อนขอทาน

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งซึ่งมักพบบ่อยคือตัวละครเอกมักเป็นกำพร้า อาจจะกำพร้าทั้งพ่อและแม่ เช่นนิทานเรื่อง *ท้าวผัดหมและนางแจ่มแก้ว* พ่อหม้ายคนหนึ่งมีลูกสาวชื่อแจ่มแก้ว ต่อมาเขาแต่งงานกับแม่หม้ายลูกติดคนหนึ่งแต่ไม่นานเขาก็เสียชีวิตทำให้นางแจ่มแก้วต้องอยู่กับแม่เลี้ยง หรือนิทานเรื่อง *กำพร้าหมากเขือ* ตัวละครเอกของเรื่องกำพร้าพ่อและแม่อาศัยอยู่กับยาย เป็นต้น แต่บางเรื่องตัวละครเอกก็กำพร้าเฉพาะพ่อหรือแม่เท่านั้น เช่นนิทานเรื่อง *พ่อหม้ายและลูกชายเจ็ดคน* เป็นเรื่องของพ่อหม้ายกับลูกชายซึ่งมีนิสัยที่เกี้ยวเจ็ดคน และนิทานเรื่อง *นางเปิดโก* เป็นเรื่องของครอบครัวหนึ่งที่ผู้เป็นแม่ของตัวละครเอกเสียชีวิต

นอกจากตัวละครเอกมักจะเป็นชาวนาฐานะยากจนและเป็นกำพร้าแล้วในนิทานบางเรื่องตัวละครเอกยังเป็นคนใช้อีกด้วยเช่นนิทานเรื่อง *กำพร้าไต้หวัน* ตัวละครเอกเป็นคนเกี่ยวหญ้าของเศรษฐีผู้ใจร้าย หรือนิทานเรื่อง *นางจิกผู้ทุกข์จน* ครอบครัวของนางจิกติดหนี้ทองคำเศรษฐีอยู่สามบาทเมื่อพ่อของนางจิกตายไม่มีเงินใช้หนี้ เศรษฐีให้แม่ของนางจิกทำงานเป็นคนใช้สามปี นางจิกสงสารแม่จึงขอไปทำงานแทน

ตัวละครเอกในนิทานบางเรื่องซ่อนตัวอยู่ในรูปกายที่อัปลักษณ์หรือรูปกายของสัตว์เดรัจฉาน ถูกรังเกียจเคียดจัญท์จากคนทั่วไปในสังคม เช่นนิทานเรื่อง *ท้าวกำกาดำ* ลามีภรรยาคนหนึ่งไม่มีลูกจึงไปบวงสรวงขอลูกจากเทวดาฟ้าดิน ในที่สุดภรรยาก็ตั้งท้องแต่เมื่อคลอดลูกออกมาปรากฏว่าเป็นเด็ก

ชายหน้าตาอัปลักษณ์ ผิวกายเป็นสีดำน่าเกลียดจนแม้แต่แม่ของเขายังรังเกียจไปจ้างโหรให้ทำนายว่า ลูกตนเป็นกาลกิณีและเนรเทศลูกโดยการนำไปลอยแพ และนิทานเรื่อง *ท้าวชู้หูดสามเปา* ตัวละครเอกเป็นกำพร้ายากจนมีหูดมีปมเต็มตัวเป็นที่รังเกียจแก่คนทั่วไปจนถูกเรียกว่า *ท้าวชู้หูดสามเปา* เขาถูกขับไล่ให้ไปอาศัยอยู่ในป่า ส่วนนิทานที่ตัวละครเอกมีกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉานได้แก่นิทานเรื่อง *ท้าวเต่าคำ* และนิทานเรื่อง *ท้าวเต่าแดงคำ* นิทานทั้งสองเรื่องมีเนื้อหาคล้ายกันมากน่าจะเป็นนิทานเรื่องเดียวกันที่มีผู้นิยามเล่าจนกลายเป็นหลายสำนวน ตัวละครเอกของนิทานทั้งสองเรื่องเป็นเต่า

น่าสังเกตว่าตัวละครที่มีหน้าตาอัปลักษณ์หรือมีร่างกายเป็นสัตว์เดรัจฉานนี้ภายหลังมักจะกลายเป็นคนรูปร่างงามเป็นการแฝงคติคำสอนว่ารูปร่างหน้าตาเป็นเพียงเปลือกนอกเท่านั้น เราไม่ควรตัดสินคนโดยดูจากลักษณะภายนอก ในนิทานเรื่อง *ท้าวกำกาดำ* หลังจากที่ถูกลอยแพแล้วตัวละครเอกได้รับความช่วยเหลือจากเทพและย่ำจำสวนจนได้พบรักกับนางสุน อิดาของพระยา ภายหลังเขาถอดร่างอัปลักษณ์ออกกลายเป็นหนุ่มรูปร่างงามและได้แต่งงานอยู่กินกับนางสุนอย่างมีความสุข ส่วนนิทานเรื่อง *ท้าวชู้หูดสามเปา* ชาวเมืองต่างก็รังเกียจความอัปลักษณ์ของท้าวชู้หูดสามเปามีเพียงลูกสาวของพระยาที่ชื่อนางหล้าเท่านั้นที่ส่งสารคอยส่งข้าวให้ชายหนุ่ม ภายหลังท้าวชู้หูดสามเปาได้พบช่องที่ดีแล้วปุดปมหายไปกลายเป็นชายงามมีหญิงสาวอยากแต่งงานด้วยมากมายแต่เขาก็แต่งงานกับนางหล้าผู้ทำดีเสมอต้นเสมอปลาย นิทานเรื่อง *ท้าวเต่าคำ* และนิทานเรื่อง *ท้าวเต่าแดงคำ* ก็เช่นกัน ตัวละครเอกของนิทานทั้งสองเรื่องต้องการอภิเษกกับธิดาของพระยา พระยามีธิดาทั้งหมดเจ็ดองค์ไม่มีใครยอมมีสามีเป็นเต่ายกเว้นธิดาองค์สุดท้าย ต่อมาเต่าถอดร่างกลายเป็นชายหนุ่มรูปร่างงาม เมื่อพวกเขาทั้งคู่เข้าไปในภายหลังต่างก็จีจ้อและอยากแต่งงานกับชายหนุ่มบ้าง

นอกจากนี้ยังมีตัวละครเอกที่มีกำเนิดเป็นมนุษย์ได้แก่นิทานเรื่อง *ท้าวข้างน้อย* มารดาของตัวละครเอกตั้งครรรค์เนื่องจากกินน้ำจากรอยเท้าช้างในป่าเข้าไป เมื่อคลอดลูกออกมาปรากฏว่าเป็นเด็กผู้ชายตัวใหญ่กว่าปกติมีหน้าตาคล้ายช้างและมีกำลังวังชาเหนือกว่ามนุษย์ธรรมดาจึงให้ชื่อว่าท้าวข้างน้อย นิทานเรื่องนี้มีเนื้อหาด้านนิทานชาดกเรื่อง *สีหนาทชาดก*² ตัวละครในนิทานทั้งสองเรื่องมีกำเนิดจากการที่มารดากินน้ำในรอยเท้าช้างเช่นเดียวกันจึงมีกำลังมาก สีหนาทกุมาร ใน *สีหนาทชาดก* พบผู้มีกำลังมากสองคนแต่เอาชนะได้ทั้งสองจึงยอมเป็นบริวาร ต่อมาบริวารถูกยักษ์จับสีหนาท

² เอื้อนทิพย์ ศิระเสถียร, *วาทศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาชาดก* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขารัฐศาสตร์ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 70-72.

จึงติดตามไปฆ่ายักษ์และยึดไม้เท้าที่ชี้ให้เป็นหรือตายของยักษ์มา ต่อมาเดินทางไปพบเมืองร้างที่มียักษ์จับคนกินหมดจึงฆ่ายักษ์ ครองเมือง แล้วอภิเษกกับเจ้าหญิง ส่วนนิทานเรื่อง ท้าวช้างน้อย พ่อของท้าวช้างน้อยเห็นว่าลูกมีหน้าตาคล้ายสัตว์เดรัจฉานจึงไม่รักแต่เห็นว่ามีแรงมากจึงเลี้ยงไว้ใช้งาน วันหนึ่งช้างน้อยแบกไม้ขนาดใหญ่กลับมาบ้าน เขาวางไม้ลงพื้นเสียงดังมากทำให้สัตว์ในหมู่บ้านตกใจหนีไปหมด เจ้าของสัตว์ต่างก็โกรธช้างน้อยมากเขาเดินทางไปหาเงินจากพ่อพระยาช้างมาชดใช้ให้ผู้เสียหายแต่ละราย ระหว่างทางท้าวช้างน้อยสามารถเอาชนะผู้มีกำลังมากสองคนได้เช่นเดียวกับสีหนาทกุมารและเดินทางไปด้วยกันแต่ไม่มีเหตุการณ์การฆ่ายักษ์ ครองเมือง และอภิเษกกับเจ้าหญิงดังสีหนาทกุมารเพียงแต่เดินทางไปหาเงินชดใช้ค่าเสียหายจนเรียบร้อยแล้วกลับไปอยู่กับพระยาช้างในป่าลึก

ส่วนตัวละครที่เป็นกษัตริย์หรือมีเชื้อสายกษัตริย์มีน้อยมากพบเพียง 2 เรื่องเท่านั้นคือนิทานเรื่อง พระยานกเป่า ตัวละครเอกเป็นพระยา และนิทานเรื่อง จำปาสีด้น ตัวละครเอกเป็นโอรสของกษัตริย์แห่งเมืองกะปินละพัค

ทางด้านความสามารถของตัวละครเอกนั้นมีทั้งความสามารถที่เป็นพรสวรรค์ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและความสามารถที่มาจากกรำเรียนในภายหลัง ความสามารถที่มาจากพรสวรรค์โดยมากจะสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตในสังคมนั่นเอง สังคมลาวเป็นสังคมเกษตรกรรม ความสามารถของตัวละครจึงมักเป็นความเชี่ยวชาญในการล่าสัตว์ หรือการปลูกผักไถ่ดงงาม ในนิทานเรื่องกำพร้าวตัว ตัวละครเอกชื่อปาวตัวมีความสามารถในการยิงหน้าไม้แม่นยำมากสัตว์ต่าง ๆ ตกเป็นเหยื่อของเขายู่เสมอ นิทานเรื่อง กำพร้าวมากเชื้อ ตัวละครเอกปลูกมะเขือได้งามมากจนชาวบ้านเรียกเขาว่า กำพร้าวมากเชื้อ แม้แต่นางหล้า ซึ่งเป็นถึงธิดาของพระยาได้เห็นมะเขือของเขาก็ยังอยากกิน

นอกจากนี้ตัวละครในนิทานมหัศจรรย์ยังมีความสามารถในด้านอื่น ๆ ได้แก่ ความสามารถทางด้านดนตรีและศิลปะ ในนิทานเรื่อง ท้าวกำกาดำ ตัวละครเอกเป่าแคนได้ไพเราะมากจนเป็นที่เลื่องลือแม้แต่พระยายังชมเชยและมอบแคนเป็นรางวัลให้เขาดวงหนึ่ง นอกจากนี้เขายังร่ายมาลัยได้สวยมากอีกด้วย

ส่วนความสามารถที่มาจากกรเรียนรู้อันแตกต่างการเรียนวิชาต่าง ๆ ส่วนมากเป็นการเรียนเวทมนตร์คาถาได้แก่นิทานเรื่อง *ไม้เท้าวิเศษ* นิทานเรื่อง *ท้าวน้อยลมแรง* และนิทานเรื่อง *ท้าวกำพริบ(1)* * สำหรับนิทานเรื่อง *ไม้เท้าวิเศษ* ตัวละครเอกเป็นกำพริบถูกญาติจับไล่ต้องเร่งรีบเข้าป่าจนพบอาจารย์สอนวิชาทำให้สามารถแปลงแสงออกจากกายได้ 8 สีในเวลากลางคืน ต่อมาเขาช่วยพระยาเมืองหนึ่งปราบยักษ์ที่อาละวาดกินคนในเมือง เมื่อยักษ์ตายนางยักษ์โกรธมากนางตีกลองแปดครั้งเรียกกองทัพทหารจากแปดทิศให้มาคนที่แต่งกายคนละสีกับพวกมัน ชายหนุ่มใช้วิชาที่เคยเรียนมาแปลงรัศมีจากตัวใส่กองทัพ ทหารรัศมีทั้งแปดละห้อนให้เสื้อผ้าของพวกทหารมีสีต่างกันพวกมันจึงฆ่ากันเองจนตายหมดและฆ่านางยักษ์ตาย

นิทานเรื่อง *ท้าวน้อยลมแรง* ครอบครัวของท้าวน้อยถูกโจรปล้นจึงต้องไปอยู่ที่วัดทำให้เขาได้เรียนวิชาเป่าลมแรงเหมือนพายุใหญ่ทำให้ต้นไม้โค่น น้ำทะเลแปรปรวน ต่อมาเมื่อเรือสำเภาแล่นมาเกยฝั่ง ท้าวน้อยใช้วิชาที่เรียนมาช่วยขยับเรือให้ลงน้ำได้ทำให้ได้รางวัลเป็นพรรณนิลจินตามากมาย นิทานเรื่อง *ท้าวกำพริบ (1)* ก็เช่นกัน ตัวละครเอกในเรื่องเรียนวิชามนต์เป่าลมแรง มนต์เป่าภูเขาป่าไม้ให้หักโค่นหมด มนต์เป่าใบไม้ให้เป็นคน และมนต์เป่าคนให้เป็นใบไม้และหินผา เมื่อมีขบวนเรือค้าขายจำนวน 400 ลำมาเกยหาดไปต่อไม่ได้เพราะน้ำแห้ง ท้าวกำพริบปล่อยลมตดเพียงครั้งเดียวลำเขาทั้ง 400 ลำก็ลงน้ำได้หมดทำให้เขาได้รับของรางวัลมากมาย นิทานทั้งสองเรื่องยังมีเนื้อหาล้ายกับนิทานเรื่อง *จำปาสี่ต้น* ตอนที่น้องคนเล็กในบรรดาพี่น้องทั้งสี่คนใช้นิ้วชี้ไปยังเรือสำเภาที่เกยฝั่งอยู่ให้แล่นไปถึงกลางน้ำด้วย แต่ตัวละครในนิทานเรื่อง *จำปาสี่ต้น* ไม่ได้ใช้เวทมนตร์ในการช่วยขยับเรือดังเช่นนิทานเรื่อง *ท้าวน้อยลมแรง* และนิทานเรื่อง *ท้าวกำพริบ (1)* แต่ใช้นิ้วที่เคยถูกที่พระฤๅษีต่อให้ใหม่ช่วยขยับลำเรือ

แต่ตัวละครเอกในนิทานบางเรื่องก็ไม่ได้มีความสามารถอะไรเป็นพิเศษและตัวละครเอกในนิทานบางเรื่องยังเป็นคนที่เกียจมากอีกด้วย เช่น นิทานเรื่อง *กำพริบและอีเห็น* ตัวละครเอกเป็นคนที่เกียจมาก ไม่ยอมทำงานเอาแต่นอนอยู่ใต้ต้นมะเดื่อรอให้ลูกมะเดื่อตกใส่ปากเองจึงกิน วันหนึ่งมีอีเห็นกระโดดมาแย่งมะเดื่อ เขาตะครุบอีเห็นไว้ได้ อีเห็นร้องขอชีวิตเขาจึงไว้ชีวิตมันและกลายเป็นเพื่อนรักไปไหนมาไหนด้วยกันเสมอ และนิทานเรื่อง *พ่อนม้ายและลูกชายเจ็ดคน* พ่อนม้ายคนหนึ่งมีลูกเจ็ดคนเป็นคนโง่และขี้เกียจจนพ่อกินไม่ได้จึงเนรเทศลูกลอยแพไปอยู่ที่อื่น

* เนื่องจากมีนิทานชื่อ *ท้าวกำพริบ 2* เรื่องอยู่จึงระบุเลขกำกับไว้หลังชื่อเรื่องเพื่อไม่ให้สับสน

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งก็คือลักษณะนิสัยของตัวละครเอก ในนิทานแทบทุกเรื่องตัวละครเอกมักจะเป็นผู้มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรม กตัญญูต่อบิดามารดาหรือผู้อื่นที่มีพระคุณ ขยันทำมาหากิน ซื่อสัตย์ ไม่โลภมากหรือเบียดเบียนผู้อื่น มีน้ำใจช่วยเหลือมนุษย์หรือสัตว์ที่ได้รับความเดือดร้อน และเป็นคนอ่อนน้อม แต่ขณะเดียวกันถ้าถูกรังแกก็มีความกล้าหาญพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับศัตรูด้วยสติปัญญาและคุณธรรม คุณสมบัติเหล่านี้เองที่ทำให้ตัวละครเอกได้พบของวิเศษ หรือผู้ที่จะช่วยเหลือให้สามารถเอาชนะอุปสรรคหรือศัตรูที่มากล้ากรายและมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ เช่นนิทานเรื่อง *กำพร้าผีน้อย* ตัวละครเอกของเรื่องเป็นคนดีเมื่อมีสัตว์มาติดร้ายของเขา ๆ ก็ปล่อยไปทุกครั้งไม่ว่าจะเป็นพังพอน เสือ แรด ช้างน้ำ ผีน้อย และงูใหญ่ ภายหลังสัตว์เหล่านี้ก็กลับมาช่วยเขาเอาชนะพระยาผู้นิสัยไม่ดีพยายามแย่งภรรยาของเขา

3.2.1.2 ผู้ช่วยตัวละครเอก เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินเรื่องเช่นกัน เพราะเป็นผู้มีส่วนผลักดันให้ตัวละครเอกประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตหรือได้รับชัยชนะในการผจญภัยได้สะดวก และสนุกสนานตื่นเต้นยิ่งขึ้น ผู้ช่วยตัวละครเอกมีทั้งสัตว์ มนุษย์ เทพ และอมมนุษย์

ผู้ช่วยตัวละครเอกที่พบมากที่สุดได้แก่สัตว์ ความที่ตัวละครเอกมักให้ความช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนโดยเฉพาะสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นการจับได้แล้วไว้ชีวิต การช่วยเหลือยุง การช่วยรักษาอาการบาดเจ็บ เป็นต้น สัตว์เหล่านี้จึงมักตอบแทนบุญคุณไม่ว่าจะเป็นการมอบโชคลาภทรัพย์สินเงินทองให้ เช่นนิทานเรื่อง *กำพร้าปลาหลด* เป็นเรื่องของชายกำพร้าที่อาศัยอยู่กับแม่เฒ่า เขาจับปลาหลดได้เมื่อกำลังจะนำไปทำอาหารปลาหลดร้องขอชีวิตเขาจึงเลี้ยงมันไว้ ปลาหลดพาห้าวกำพร้าไปเอาเงินทองจากได้น้ำไม่ซ้าก็ได้เงินทองมากมายทำให้เขากลายเป็นคนร่ำรวย นิทานเรื่อง *ห้าวปลาไหลเผือก* ชาวนาจับปลาไหลเผือกตัวใหญ่ได้ ปลาไหลร้องขอให้มาชวานาจึงเลี้ยงมันไว้ ปลาไหลตอบแทนคุณโดยการช่วยชาวนาจับปลามากมายทำให้เขามีฐานะดีขึ้นไม่ต้องลำบากอีกต่อไป และนิทานเรื่อง *นางไก่แก้ว* ตัวละครเอกนั่งเก้าไข่มุนีไข่มุกเป็นตัวและเลี้ยงไก่จันโต ไก่ตัวนี้เป็นไก่พิเศษนมรมิตบ้านเมืองและสิ่งของต่าง ๆ ให้ตัวละครเอกมากมาย

ในนิทานบางเรื่องสัตว์ช่วยให้คำแนะนำ เช่นนิทานเรื่อง *นางเปิดไก่อ* พ่อของนางเปิดไก่อมอบบั้งไม้ไผ่ให้นางไปตักน้ำ บั้งน้ำของนางรั่วตักเท่าไรน้ำก็ไม่เต็ม นกกระจอกลงสารบอกนางว่าบั้งรั่วแต่นางไม่เชื่อเอาก่อนหินขว้างใส่จนจนขาหัก นกบอกให้นางต่อขามันให้ดีแล้วมันจะช่วยนาง นางเปิดไก่อเอาไปไม่มาขยำปิดที่ขานกจนเป็นปกติจึงบอกให้นางเปิดไก่อเอาปูใส่ลงไปนกันบั้งก่อนแล้วค่อยตักน้ำ

คราวนี้นางจึงตักน้ำได้ อนาคตบั้งน้ำที่รั่วนี้ยังพบในนิทานอีกเรื่องหนึ่ง ได้แก่นิทานเรื่อง *กำพริ้วและ เศรษฐีขี้ด้อย เศรษฐีมีความแค้นกับชายกำพริ้วจึงหลอกชวนชายกำพริ้วไปล่าสัตว์ในป่าและแกล้งเอาที่ ตักน้ำกันรั่วให้เขาไปตักน้ำส่วนตัวเองแอบหนีกลับบ้านทำให้ชายกำพริ้วหลงทางต้องอาศัยอยู่ในป่า*

นิทานบางเรื่องสัตว์ช่วยให้เอาชนะศัตรู เช่นนิทานเรื่อง นางกำพริ้ว ตัวละครเอกเป็นคนรัก สัตว์แต่แม่เลี้ยงและพวกพี่ ๆ ต่างมารดาของนางมักจะให้สัตว์อดอาหารเสมอ นางแอบเอาอาหารไป ให้สัตว์แต่กลับถูกแม่เลี้ยงกับพวกพี่ ๆ ทูบตีนางอย่างทารุณ พวกสัตว์ทนมไม่ไหวจึงพังประตูคอกออกมาทำร้ายแม่เลี้ยงและลูก ๆ ของแม่เลี้ยง

นิทานบางเรื่องตัวละครเอกไม่ได้มีบุญคุณต่อสัตว์แต่สัตว์เหล่านั้นก็ช่วยเหลือเพราะตัวละคร เอกเป็นคนดี มีคุณธรรม เช่นนิทานเรื่อง *ภู/อ* ตัวละครเอกชื่อสีหมไปขุดรางน้ำเข้านาพบทองคำ ขณะที่กำลังจะหยิบทองนกแรงตัวหนึ่งบินผ่านมาบอกไม่ให้ทำสีหมจับทองต้องเอาน้ำยาจากถ้ำทาง มาล้างก่อนมิฉะนั้นแม่ทองจะกัด ทำสีหมเดินทางไปเอาน้ำยาที่ถ้ำทาง เมื่อไปถึงปากถ้ำเขาพบทอง คำเต็มไปหมดเมื่อจะเข้าไปเอาทองนกก็ร้องเตือนให้แต่งขันบูชาน้ำยามาล้างทองและเปลือยกาย เข้าไปเอาจากนั้นรีบออกมา อย่าเหยียวล้าง อย่าโลภมาก ทำสีหมทำตามที่นกบอกทำให้กลายเป็น คนร่ำรวย ทำสีหมเป็นคนดีเมื่อเจอคนอื่นก็บอกให้เขาเข้าไปเอาทองด้วย

นอกจากนี้ยังมีผู้ช่วยตัวละครเอกที่เป็นมนุษย์อีกด้วย ตัวละครเอกที่เป็นกำพริ้ว ยากจน หรือต้องพลัดพรากจากครอบครัวในนิทานหลายเรื่องมักจะมีผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูซึ่งตัวละครเอกมัก จะทดแทนคุณด้วยการใช้แรงงานช่วยทำงานให้ โดยมากผู้ที่ช่วยเหลือตัวละครเอกมักเป็นยาจำสวน ของพระยาซึ่งการอาศัยอยู่กับยาจำสวนมักจะทำให้ตัวละครเอกมีโอกาสได้พบกับลูกสาวพระยา และได้เป็นคู่กันในวันปลาย เช่นนิทานเรื่อง *กำพริ้วเดินด่อน* ตัวละครเอกเป็นหลานชายกำพริ้วของยา จำสวน นิทานเรื่อง *หัวแก้วกาดำ* กำกาดำถูกแม่เนรทศลอยแพมาจนพบยาจำสวนของธิดาพระยาจึง ขออาศัยอยู่ด้วย นิทานเรื่อง *จำปาสีดั้น* พระมเหสีคลอดโอรสแฝดสี่แต่แม่เลี้ยงองค์แรกอิจฉาจึงนำพระ โอรสไปลอยแพ ฝ่ายเมียเฒ่าเฝ้าสวนของพระยาเก็บพระโอรสทั้งสี่ไปเลี้ยงไว้ และนิทานเรื่อง *ลูกหมอบเหี* ออก ลูก ๆ ทะเลาะกับพ่อแม่เรื่องอาหารและจะฆ่าพ่อกับแม่ทิ้งพ่อกับแม่จึงเอาลูก ๆ ไปปล่อยป่า ลูก ๆ ชัดเชพเนจรอยู่ในป่ากินอาหารที่มีจนหมดเหลือเพียงข้าวเมล็ดเดียวที่น้องจึงผลักดันกันอมข้าว แต่ตอน ข้าวมน้ำที่เหยียบหินสิ้นเมล็ดกลืนข้าวเข้าไปน้องโกรธจึงจับพี่ที่ค่น้ำไหลไปตามสายน้ำ น้องเดินทางต่อ ไปพบยาจำสวนจึงไปขออาศัยอยู่ด้วย ส่วนพี่ไหลตามน้ำไปพบนายสำเภา ๆ จึงเลี้ยงจนเติบโต นอก

จากนิทานเรื่องนี้ก็มีนิทานอีกหลายเรื่องที่ผู้ช่วยตัวละครเอกไม่ได้เป็นยาจำลวนเช่นนิทานเรื่อง ท้าวเต่าคำ และนิทานเรื่อง ท้าวเต่าแดงคำ ตัวละครเอกอาศัยอยู่กับแม่เฒ่าชาวชนบท นิทานเรื่อง ท้าวน้อยลมแรง ท้าวน้อยอาศัยอยู่ที่วัดและเรียนวิชาจากอาจารย์ที่วัด

นอกจากการช่วยอุปการะเลี้ยงดูแล้วผู้ช่วยตัวละครเอกในนิทานบางเรื่องทำหน้าที่ให้คำแนะนำทำให้ตัวละครเอกแก้ไขปัญหาจนลุล่วงไปได้ด้วยดีเช่นนิทานเรื่อง กำพำรำและเศรษฐีผู้ถ้อย เป็นเรื่องของชายกำพำรำที่ถูกหลอกไปปล่อยไว้ในป่า เขาพบผู้เฒ่าหลังค่อมคนหนึ่งจึงขออาศัยอยู่ด้วย เขาจับสัตว์ไปขายจนมีเงินเก็บจึงให้ช่างทำแหวน 12 วง ปลอกแขน 6 ปลอก และปลอกคอ 3 ปลอกเพื่อไปส่งของผู้หญิงแต่เขาเป็นคนจนจึงไม่มีใครยอมแต่งงานด้วย พ่อเฒ่าแนะนำให้เขาเดินไปทางทิศตรงหน้าจะพบหนองน้ำและนางงาม 12 นางลงมาจากฟ้าอย่าแต่งงานกับนางแต่ให้แหวนนางคนละวงนางจะปล่อยตัวไป จากนั้นจะถึงภูป่าหญาคาและพบนางงาม 6 คนเลี้ยงแพะอยู่อย่าแต่งงานกับนางให้เอาปลอกแขนให้นางแล้วนางจะปล่อยตัวไป จากนั้นถึงเนินป่าหญาคาเมื่อพบหญิงงาม 3 คนเลี้ยงวัวอยู่อย่าแต่งงานด้วยแต่เอาปลอกคอให้แล้วพวกนางจะปล่อยตัวไป เดินทางต่อไปจะพบเรือนที่มีรั้วล้อม 3 ชั้นให้เข้าไปจะพบภรรยา พุดจวบพ่อเฒ่าก็หายตัวไป ชายกำพำรำทำตามที่พ่อเฒ่าพูดทุกอย่างทำให้ได้แต่งงานกับหญิงงาม

และยังมีผู้ช่วยตัวละครเอกที่เป็นเทพ ด้วยความที่ตัวละครเอกเป็นคนดีมีคุณธรรม เทพเจ้าซึ่งโดยมากเป็นพระอินทร์จึงมักส่งสารให้ความช่วยเหลือหรือมอบของขวัญให้ตัวละครเอก ได้แก่ นิทานเรื่อง กำพำรำไซ่ห่าน ชายกำพำรำยากจนคนหนึ่งเป็นคนเกี่ยวหญ้าให้ม้าของเศรษฐีผู้ใจร้าย พระอินทร์เห็นว่าเขาเป็นคนซื่อสัตย์จึงเนรมิตรไซ่ห่านวิเศษให้ฟ่องหนึ่ง เมื่อไซ่ฟักเป็นตัวขนและมูลของห่านกลายเป็นเงินทองทำให้ชายกำพำรำกลายเป็นคนร่ำรวย

นิทานเรื่อง ชายกำพำรำกับชวาน เป็นเรื่องของชายตัดฟืนทำชวานหล่นลงไปกลางห้วยจึงนั่งร้องไห้จนเสียงดังไปถึงหูพระอินทร์บนฟ้า พระอินทร์แปลงกายเป็นพ่อเฒ่าลงมาชมชวานให้ชายหนุ่ม พระอินทร์แกล้งชมชวานเงินชวานทองขึ้นมาให้แต่ชายหนุ่มปฏิเสธว่าไม่ใช่ของเขาพระอินทร์จึงชมชวานจริงขึ้นมาให้และยกชวานเงินชวานทองให้เขาด้วย นิทานเรื่องนี้มีเนื้อหาตรงกับนิทานอีสปเรื่อง เทพารักษ์กับคนตัดไม้³ ด้วยต่างกันเพียงผู้ช่วยตัวละครเอกไม่ใช่พระอินทร์แต่เป็นเทพารักษ์

³ เฉลิม มากนวล, การวิเคราะห์เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป (หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการศึกษาดูงาน, 2518), หน้า 133.

และนิทานเรื่อง สองพี่น้องตามหาแม่ เป็นเรื่องของสองพี่น้องชื่อไอและชื่อที่มักจะทะเลาะกันเสมอ พระอินทร์อยากสั่งสอนและทดสอบความสามารถของทั้งสองจึงจับแม่ของพวกเขาไปซ่อนในป่าทึบ พระอินทร์ปลอมเป็นพ่อเฒ่าสั่งให้พวกเขาทำงานที่ยากร่วมกันเพื่อแลกกับการได้พบและนำตัวแม่กลับคืนไป สองครั้งแรกพระอินทร์หนีไปซ่อนในหมู่บ้านและให้สองพี่น้องตามหา ครั้งสุดท้ายพระอินทร์ให้สองพี่น้องเก็บข้าวหนึ่งกระบุงที่เทไว้บนกองหญ้าให้หมดก่อนตะวันตกดิน พวกเขาร่วมมือกันทำสำเร็จทุกครั้ง เมื่อไอและชื่อกลับไปหาพ่อเฒ่าในตอนเย็นมีลากับกับข้าววางไว้ให้คนละชุดซึ่งแต่ละชุดมีอาหารแตกต่างกัน พ่อเฒ่าให้ทั้งคู่เลือกอาหารคนละชุดแต่ทั้งคู่นำอาหารมากินรวมกัน พ่อเฒ่าเห็นว่าเขารักและสามัคคีกันแล้วจึงคืนแม่ให้

นิทานบางเรื่องมีผู้ช่วยตัวละครเอกเป็นมนุษย์ ได้แก่พระยาเจือกที่ช่วยเนรมิตทุ่งนาให้ตัวละครเอกที่ช่วยดูแลลูกชายของตนในนิทานเรื่อง ทุ่งผูน

ครุฑที่ช่วยนำพ่อเฒ่าไปเอาทองในนิทานเรื่อง อยากรับหลายก็ไร้ อยากรับหลายก็ตาย พ่อเฒ่ากับลูกชายไปหว่านแหหาปลาแต่พบเพียงก้อนหินลูกชายเห็นว่าก้อนหินสวยเหมือนไข่มุกจึงเอากลับมาที่เรือนและดูแลอย่างดี คำวันหนึ่งหินก้อนนั้นกลายเป็นครุฑและให้พ่อเฒ่าขี่หลังไปเก็บดอกไม้เงินดอกไม้ทองในสวนดอกไม้จนกระทั่งพ่อเฒ่ากลายเป็นคนมั่งมี

และแรดหินที่ให้ทอง ในนิทานเรื่อง อยากรับหลายก็ไร้ อยากรับหลายก็ตาย ชาวนาครอบครัวหนึ่งขยันขันแข็งมากที่นาจึงให้ผลผลิตดี ผู้ปกครองบ้านเห็นก็อิจฉาจึงกลั่นแกล้งโดยบอกว่าที่นาคือของพระยาและเป็นที่ยึดขวางต้องให้คนมีบุญวาสนาเข้าไปอยู่มิฉะนั้นชาวบ้านจะตายโหงหมด ชาวนายอมให้ที่นาแต่โดยดีแต่ขอที่นาทำกินทดแทน ผู้ปกครองบ้านเอาที่นาที่ดินไม่ดีมีแต่หินให้กับชาวนาและบอกว่าที่นาคือมีปลักใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยของแรดหินต้องเอาดอกไม้มาบูชาและต้องฝ่าหมูฝนไปสังเวชทุกเดือนจึงจะมีสุขสบาย ชาวนาทำตามที่ผู้ปกครองบ้านบอกทุกประการ วันหนึ่งขณะที่นำดอกไม้ไปบูชาแรดหินก็ลุกขึ้นเดินออกมาจากปลักและให้ชาวนาไปเอาเงินในปลัก ชาวนาได้เงินจากปลักทุก 7 วันจึงกลายเป็นคนมั่งมี

3.2.1.3 ของวิเศษ นอกจากผู้ช่วยแล้ว ของวิเศษยังเป็นสิ่งสำคัญมากที่จะช่วยให้ตัวละครเอกสามารถเอาชนะศัตรูผู้มีอำนาจหรือทำในสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่สามารถทำด้วยตนเองได้สำเร็จ

และยังเป็นการช่วยเพิ่มความสนุกสนานนำติดตามให้กับเนื้อเรื่องด้วย ของวิเศษที่ปรากฏในนิทาน มหัศจรรย์ลาวมีหลายประเภทด้วยกัน ดังนี้

ของวิเศษที่ให้ทรัพย์สินมีค่าแก่ตัวละครเอก เช่นกระดูกวิเศษในนิทานเรื่อง *เรื่องท้าวกำพริ้ว* ตัวละครเอกของเรื่องเป็นคนดี มีคุณธรรม เขาจับงูได้แต่ก็ไว้ชีวิตงูจึงช่วยพาเขาไปเอาเงินทอง ต่อมาเพื่อนของเขาขอขี้มูไปใช้แต่ทำงูตาย เขาไปเก็บกระดูกงูมาทำคราดกวาดบ้านครั้งใดก็ได้เงินทองติดตาม เมื่อเก็บเศษกระดูกมาทำหวีและไม้จิ้มฟันก็มีเงินทองติดออกมาเช่นกัน และนิทานเรื่อง *กำพริ้ว* และ *อีเหิน* ตัวละครเอกดูแลอีเหินเป็นอย่างดีจึงขับไล่ออกมาอย่างโพล้เพราะทำให้ชาวบ้านพอใจ มอบข้าวมากมายให้กับเขา ต่อมาเพื่อนของเขาขอขี้มูอีเหินไปแต่ไม่ดูแลปล่อยให้อีเหินตาย ตัวละครเอกเก็บกระดูกอีเหินมาทำหวีเมื่อหวีผมครั้งใดก็มีแต่เงินทองติดตาม เมื่อเก็บกระดูกไปทำไม้จิ้มฟันก็มีเงินทองติดออกมาเวลาใช้เช่นกัน

ของวิเศษที่ช่วยให้ตัวละครเอกเอาชนะศัตรูได้ ได้แก่อาวุธวิเศษที่ใช้ในการทำลายล้างต่าง ๆ เช่น *ฝนปลาหลด* ในนิทานเรื่อง *กำพริ้วปลาหลด* ตัวละครเอกเคยไว้ชีวิตปลาหลด ปลาหลดจึงพาเขาไปเอาเงินทอง ต่อมาปลาหลดตายเขาเผาศพให้มันและเก็บฝุ่นแก้วด้านของปลาหลดไว้เป็นอย่างดี ตอนเที่ยงคืนเขาฝันว่าปลาหลดบอกให้เขาโรยฝุ่นปลารอบ ๆ ไร่ นา ถ้าผู้ใดเข้ามาขโมยของในไร่ นาเหยียบฝุ่นนี้เข้าก็จะเสียชีวิต เมื่อเขาทำตามก็ทำให้สัตว์ที่ขอมมาขโมยกินของในไร่ นาตายกลายเป็นอาหารของเขาและพืชผลก็อุดมสมบูรณ์ เริ่มทิพย์ที่ยื่นใส่ผู้ใดผู้หนึ่งจะต้องตายในนิทานเรื่อง *กำพริ้วปาวตัว* กำพริ้วปาวตัวช่วยชุบชีวิตลูกสาวพระยามด นางจึงมอบเริ่มทิพย์ที่ยื่นใส่หัวใจผู้ใดผู้หนึ่งจะต้องตายให้ เป็นสิ่งตอบแทน ภายหลังเขาได้ใช้เริ่มทิพย์นี้ฆ่าถึงที่ยุแหยให้พระยาฆ่าเขา และไม่เท่าทันที่ตาย ปลายี่เป็นในนิทานเรื่อง *ท้าวผัดหมและนางแจ่นแก้ว* นางแจ่นแก้วกำลังตั้งท้องถูกผีย่าว่อมจับตัวไป ขณะที่กำลังตั้งท้อง ต่อมานางคลอดลูกแต่ลูกร้องไม่หยุดผีย่าว่อมมอบไม้เท้าวิเศษตันที่ตายปลายี่ เป็นให้เพื่อให้เด็กหยุดร้องนางแจ่นแก้วจึงพาลูกหนี เมื่อผีย่าว่อมตามมานางก็เอาไม้เท้าให้ผีย่าว่อมตาย

ของวิเศษช่วยเนรมิตทุกอย่างตามที่ตัวละครเอกปรารถนา เช่น *หม้อของวิเศษ* ในนิทานเรื่อง *กำพริ้วหมากเขือ* ตัวละครเอกจับลิงได้ ลิงร้องขอชีวิตและมอบหม้อของวิเศษที่ดีเพียงสามครั้งจะได้ทุกสิ่งทีปรารถนาเป็นสิ่งตอบแทน ต่อมาพระยายกทัพมาเพื่อแย่งหม้อเขาจึงตีหม้อให้ฝ่ายศัตรูตัวแข็งเป็นหิน ไปหมดแต่ภรรยาของเขาเป็นธิดาของพระยาเขาจึงตีหม้อให้ทุกคนกลับมาอยู่ในสภาพเดิม ไม้เท้า

วิเศษในนิทานเรื่อง *ไม้เท้าวิเศษ* เมื่อตัวละครเอกเรียนวิชาจบก็เดินทางต่อ เขาหยุดพักนอนหลับในที่แห่งหนึ่งและฝันว่าอาจารย์มอบไม้เท้าวิเศษที่อธิษฐานขออะไรก็ได้ เมื่อตื่นขึ้นมากก็พบไม้เท้าวางอยู่ข้างตัวจึงเสกบ้านเมืองขึ้นมาและชาวเมืองก็ยกให้เขาเป็นพระยาด้วย และแคนวิเศษในนิทานเรื่อง *พระยาขี้ตักมักได้* ตัวละครเอกเป็นกำพร้ายากจนมีสมบัติติดตัวเพียงแคนดวงเดียว พระยาอยากได้แคนของท้าวกำพร้าแต่เป่าแคนไม่เป็นจึงมอบแคนคืนให้ท้าวกำพร้า พระยาขอให้แคนนี้เป็นแคนวิเศษสามารถเป่าขอสิ่งต่าง ๆ ได้ตามปรารถนาแต่มีข้อแม้ว่าท้าวกำพร้าเป่าขออะไรตนต้องได้เป็น 2 เท่า พระยาเป็นคนโหดมากจึงสั่งให้ท้าวกำพร้าขอเงินทองให้กับตนแต่ท้าวกำพร้ากลับขอป้อน้ำแทน พระยาสั่งให้ท้าวกำพร้าทำตามทีบอกมีจะนั้นจะฆ่าทิ้ง ท้าวกำพร้าคิดว่าหากตนทำตามที่พระยาบอกพระยา ก็จะมีส่วนเราจะมีแต่ความทุกข์ดังเดิมจึงตัดสินใจขอให้ดาบอด 1 ข้าง พระยาจึงดาบอด 2 ข้าง และเดินตกป้อน้ำตาย

ของวิเศษใช้ชุบชีวิต เช่น ไม้เท้าตันที่ตายปลายซึ่งเป็นในนิทานเรื่อง *กำพร้าเดินด่อน* พระอินทร์เห็นว่าตัวละครเอกเป็นผู้มีบุญแต่กำลังลำบากจึงให้เทวดานำของวิเศษมามอบให้ ของวิเศษสิ่งหนึ่งก็คือไม้เท้าตันที่ตายปลายซึ่งเป็น เมื่อเขาผ่านเมืองร้างก็ใช้ไม้เท้าวิเศษนี้ชุบชีวิตชาวเมืองและให้เพื่อนที่เดินทางด้วยกันปกครองเมืองนั้น หินชุบชีวิตในนิทานเรื่อง *กำพร้าปาวตัว* ตัวละครเอกเห็นงูใหญ่กำลังฟักไข่จึงยิงแต่ไม่ถูกงูหนีไปได้เขาจึงทุบไข่งูแตกหมด แต่งูไปเลียหินสีแดงแล้วมาเลียไข่ที่แตกไข่ก็ติดกันดังเดิมปาวตัวจึงถากหินสีแดงไปก้อนหนึ่ง ภายหลังเขาได้ใช้หินวิเศษชุบชีวิตลูกสาวพระยามดและชุบชีวิตมเหสีของพระยา เปลือกไม้ชุบชีวิตในนิทานเรื่อง *สองพี่น้อง* ตัวละครเอกเป็นที่น้องที่ถูกพ่อแม่ไล่ออกจากบ้านจึงเดินทางไปเรื่อย ๆ พบงูเห่ากำลังกัดกับงูเหลือม พองูเหลือมตายงูเห่าก็ไปกัดเปลือกไม้ชนิดหนึ่งมาเคี้ยวฟันใส่ปากงูเหลือมทำให้งูเหลือมฟื้นขึ้นมากัดกันต่อ เมื่องูเห่าตายบ้างงูเหลือมก็ไปกัดเปลือกไม้นั้นมาเคี้ยวฟันใส่ปากงูเห่าทำให้งูเห่าฟื้นขึ้นมาเช่นกันพวกเขาจึงเก็บเปลือกไม้ใส่ถุงแล้วออกเดินทางต่อ ภายหลังพวกเขาใช้เปลือกไม้ชุบชีวิตลูกสาวพระยา นิทานเรื่องนี้ไม่มีเนื้อหาคล้ายนิทานชาดกเรื่อง *จันทคารชาดก*¹ ซึ่งเล่าว่า สุริยคาร และ จันธคาร สองพี่น้องถูกพ่อแม่ไล่ออกจากบ้านเพราะแอบกินอาหารที่มีจนหมด เด็กทั้งสองเห็นงูกับพองอนกัดกันตายและชุบชีวิตให้กันด้วยใบยาจึงเก็บใบไม้นั้นไปชุบชีวิตเจ้าหญิงสององค์และแต่งงานกับนาง ส่วนที่แตกต่างกันได้แก่ในนิทานเรื่อง *สองพี่น้อง* ตัวละครชุบชีวิตลูกสาวพระยาองค์เดียว พี่ชายแต่งงานกับลูกสาวพระยาและแต่งตั้งให้น้องชายเป็นเสนา

¹ เอื้อนทิพย์ พิระเลศียร, *ทฤษฎีการสังเคราะห์นิทานเรื่องและอนุภาคในปัญญาชาดก* หน้า 93-94.

นอกจากนี้ยังมี ของวิเศษเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ อีก ได้แก่ รองเท้าแก้วที่ทำให้เหาะได้ และน้ำเต้า ทำให้สัตว์กลายเป็นคน ทำให้คนแก่กลายเป็นหนุ่มสาว จากนิทานเรื่อง *กำพร้าเดินด่อน* นี่วิเศษสามารถชี้ให้เรือขยับได้ จากนิทานเรื่อง *จำปาสีตัน* ของวิเศษที่ทำให้คนหัวเราะหรือร้องไห้ก็ได้ จากนิทานเรื่อง *ท้าวทาบลง* มีของวิเศษที่ทำให้บุตรปมหายไปหรือทำให้เกิดบุตรปมขึ้น จากนิทานเรื่อง *ท้าวขี้บุตรสามเปา* ว่านน้ำท่วมและว่านไฟที่กลายเป็นแม่น้ำและเปลวไฟขัดขวางการติดตามจากศัตรู จากนิทานเรื่อง *ท้าวผักหมและนางแจ่นแก้ว* ตะเกียบและแกลบที่เมื่อทิ้งลงน้ำแล้วกลายเป็นเรือ จากนิทานเรื่อง *ท้าวแองรุ่ง* น้ำวิเศษมีรสคล้ายเหล้าและทำให้สุขภาพดี จากนิทานเรื่อง *บ่อน้ำพิศดาร* ผลมณีโคตที่ทำให้ร่างกายแข็งแรงและผลมณีโคตที่ทำให้แปลงร่างเป็นคนได้ จากนิทานเรื่อง *พระยานกเป่า* ปีที่เสียงไพเราะมากผู้ใดฟังต้องติดใจ จากนิทานเรื่อง *เสียงบีของท้าวกำพอย* ตัวที่มีกลิ่นหอมทำให้ผู้ดมมีความสุขและตัวที่มีกลิ่นเหม็นทำให้โรคเศร้าหมองอดตายในชีวิต จากนิทานเรื่อง *หมากแก้วสองฝัก* เป็นต้น

3.2.1.4 **ตัวละครฝ่ายร้าย** ตัวละครฝ่ายร้ายมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องเช่นเดียวกันเพราะทำให้เกิดปมขัดแย้งขึ้นในเรื่อง ตัวละครฝ่ายร้ายมีทั้งที่เป็นมนุษย์ สัตว์ และอมนุษย์ สำหรับตัวละครฝ่ายร้ายที่เป็นมนุษย์นั้นมีทั้งผู้ที่อยู่ในชนชั้นสูงกว่าตัวละครเอกและผู้ที่อยู่ในชนชั้นเดียวกับตัวละครเอก ผู้ที่อยู่ในชนชั้นสูงได้แก่ ผู้ที่อยู่ในชนชั้นปกครอง เช่น พระยา ลูกชายพระยา ผู้ปกครองบ้าน นอกจากนี้ยังมีผู้ร้ายและมีอำนาจในสังคม ได้แก่ เศรษฐี พ่อค้า นายสำเภา เป็นต้น ความขัดแย้งมักเกิดจากตัวละครที่มีฐานะอำนาจสูงกว่าประพตติตัวไม่ดี ไร้คุณธรรม โลกมาก ซึ่งอิจฉาริษยา และชอบเอาเปรียบผู้ที่มีฐานะต่ำกว่าหรืออ่อนแอกว่าด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง บังคับขู่เข็ญ เช่น พระยาผู้มากตัญหาจนยกกองทัพไปแย่งชิงภรรยาของชาวเมือง ในนิทานเรื่อง *กำพร้าผีน้อย* และนิทานเรื่อง *เสียงบีของท้าวกำพอย* หรือการแย่งชิงทรัพย์สินของมีค่า เช่น เศรษฐีแย่งห่านที่มีขนและมูลเป็นทองของคนใช้ ในนิทานเรื่อง *กำพร้าไขห่าน* เป็นต้น

ส่วนผู้ที่อยู่ในชนชั้นเดียวกันก็คือผู้ที่เป็นชาวบ้านระดับล่างเช่นเดียวกัน เช่น เพื่อนบ้านซึ่งอิจฉาริษยา คนรักผู้มีจิตใจโหดไม่ซื่อสัตย์ หรือญาติพี่น้องคนในครอบครัวผู้ใจดำอำมหิต เช่นนิทานเรื่อง *หมูเพื่อนและเงินทอง* เป็นเรื่องของขวานาสองคนที่ทำงานอยู่ติดกัน ขวานาคคนแรกนิสัยไม่ดีไม่ยอมให้เพื่อนได้ดีเมื่อเพื่อนไปขอลูกจากเทวดาได้ค้นโพใหญ่นวนาก็ไปบอกเทวดาว่าเพื่อนไปขอลูกหญิงมาขายขอลูกชายมาทำทาสา ภายหลังยังไปบอกให้เลื่อมมากินเพื่อนอีกด้วย นิทานเรื่อง *ยุงกินเลือด* ลามีช่วยชุบชีวิตภรรยาขึ้นมาจากความตายแต่เมื่อนางพบชายคนใหม่ที่มีฐานะดีกว่าก็นอกใจ

สามีและยังร่วมมือกับชายผู้ให้สามงามแทงสามีตาย และนิทานเรื่อง *เก้าอดเก้าเยือน* จึงจะได้ท่อนคำ ตัวละครเอกมีพี่ชายสองคน เมื่อพ่อกับแม่จะตายสั่งให้เอาศพพอกับแม่ไปฝังบนเขา พวกพี่ ๆ เห็นว่าภูเขายูโกลกก็ไม่ยอมไปมีเพียงน้องคนเล็กเท่านั้นที่นำพอกับแม่ไปฝังจนเรียบร้อยและพี่ ๆ ยังขนทรัพย์สมบัติไปหมดเหลือเพียงแม่ไก่และลูกไก่เจ็ดตัวไว้ให้น้องคนเล็ก

ตัวละครฝ่ายร้ายที่เป็นสัตว์ปรากฏในนิทานสองเรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง *หัวกำพร้าน้อย* หมู่บ้านแห่งหนึ่งมีงูยักษ์อาละวาดกินคนในเมืองจนเหลือคนน้อยลงทุกทีแต่ภายหลังมันก็ถูกปราบ และนิทานเรื่อง *กำพร้าปวดหัว* ถึงตัวหนึ่งเห็นเพื่อนถูกตัวละครเอกฆ่าตายเป็นจำนวนมากก็แค้นจึงไปยุพระยาซึ่งมเหสีกำลังป่วยว่าถ้าพระมเหสีได้กินตับของคนที่ยกตัวสัตว์มากที่สุดในเมืองก็จะหายป่วย พระยาจึงคิดจะฆ่าปวดหัวแต่ท้ายที่สุดจึงก็ถูกปวดหัวฆ่าตาย

และยังมีตัวละครฝ่ายร้ายที่เป็นมนุษย์ ได้แก่ แม่มดที่คอยรังควานมนุษย์ จากนิทานเรื่อง *กับไฟวิเศษ* พระยาเจ้าอาละวาดกินคน จากนิทานเรื่อง *กำพร้าพระยาเจ๊ก* ผียักษ์วายแฉ่ากินคน จากนิทานเรื่อง *สามัคคีฆ่าผียักษ์วาย* ผีย่ำวอมกินคน จากนิทานเรื่อง *หัวผักกอกและนางแจ่มแก้ว* ผีกองกอย จากนิทานเรื่อง *ผีกองกอย* ผีคนรักเก่า จากนิทานเรื่อง *ผีซูเก่า* ผีย่าบมย่าวาย จากนิทานเรื่อง *พ่อหม้ายและลูกชายเจ็ดคน* และยักษ์ในนิทานเรื่อง *ไม้เท้าวิเศษ* ตัวละครเหล่านี้เป็นตัวละครที่สร้างขึ้นจากจินตนาการ ลักษณะพิเศษของตัวละครประเภทนี้ก็คือความมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์แต่ในที่สุดตัวละครเอกซึ่งเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาจะสามารถเอาชนะได้เสมอ นับว่าตัวละครมนุษย์มีความสำคัญในการเพิ่มความสนุกสนานเข้าใจให้กับนิทานและการที่ตัวละครเอกสามารถเอาชนะมนุษย์ซึ่งมีอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์เหนือกว่าได้ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเก่งกล้าสามารถของตัวละครได้เป็นอย่างดี

3.2.1.5 **รางวัลและการลงโทษ** แก่นเรื่องของนิทานมหัศจรรย์ลาวมักเป็นการสอนให้คนทำดี ยึดมั่นในคุณธรรม ตัวละครที่ปรากฏในนิทานจะแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายอย่างชัดเจนคือฝ่ายธรรมะ และฝ่ายอธรรม ตัวละครที่เป็นคนดีมักจะได้รางวัลตอบแทนความดีในตอนท้าย ส่วนตัวละครที่ประพฤติไม่ดีจะต้องถูกลงโทษ รางวัลและการลงโทษมีหลายรูปแบบด้วยกัน สำหรับรางวัลสามารถแบ่งได้ดังนี้

ของรางวัลที่เป็นทรัพย์สินมีค่า ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทองหรือของมีค่าอื่น ๆ ได้แก่นิทานเรื่อง ผีกองกอย เป็นเรื่องของชายที่มีอาชีพทำนาและหาปลาเลี้ยงชีพ ผีกองกอยมักมาขโมยปลาที่เขาตกไว้เสมอเขาจึงออกไปจับผีแต่สู้แรงผีไม่ได้จึงถูกผีจับไปอยู่ในถ้ำและเอาเขาเป็นสามี เมื่อผีออกไปหาอาหารก็เอาหินก้อนใหญ่ปิดปากถ้ำซึ่งชายหนุ่มไว้ เขาอยู่กับผีจนมีลูกคนหนึ่งซึ่งมีแรงเยอะเหมือนแม่ วันหนึ่งลูกเอาหินที่ปิดปากถ้ำออกชายหนุ่มจึงหนีออกมา ผีกองกอยตามมาทันทีปากทางเข้าหมู่บ้าน เขาจึงแกล้งทำเป็นตาย ผีกองกอยแกล้งเขานิ้วแหยแหวแต่เขาก็ไม่กระตุกกระตัก ไม่หัวเราะและยังตอออกมาอีกด้วย นางผีคิดว่าเขาตายจริงจึงมอบข้อมือวิเศษที่ดีแล้วจะได้สิ่งต่าง ๆ ตามปรารถนาทำให้เขากลายเป็นเศรษฐี และนิทานเรื่อง แม่คำ แม่คำเป็นหญิงเฒ่าหน้าตาน่าเกลียดเนื้อตัวมีแต่ขี้เหนียวกลางที่เขวเร่ร้อนรอนทานมีแต่คนรังเกียจไม่มีใครให้พักด้วยยกเว้นชายกำพร้ายากจนคนหนึ่ง เขาหาอาหารให้แม่เฒ่ากิน จัดให้แม่เฒ่านอนบนเสื่อส่วนตัวนอนนอนที่พื้น แต่แม่เฒ่านอนบนที่ผืนหนังหนังตอนกลางคืนแม่เฒ่าเกาหิดและกลางออกจากตัวกลายเป็นทองเต็มผืนหนังแล้วลุกออกไปแต่เช้า ท้าวกำพร้ากลายเป็นคนมั่งมีได้แต่งงานกับลูกสาวเศรษฐีและเอาเงินทองไปแจกคนจน นอกจากนี้ยังพบในนิทานอีกหลายเรื่อง เช่นนิทานเรื่องกำพร้าปลาทอด นิทานเรื่องกำพร้าไร่ห่าน นิทานเรื่องแก้วอดแก้วเย็นจึงจะได้ทองคำ นิทานเรื่องชายกำพร้ากับขวาน และนิทานเรื่อง ท้าวน้อยลมแรง เป็นต้น

การได้ครองบัลลังก์ มีทั้งการได้ครองบัลลังก์แทนพระยาองค์ก่อนที่ประพฤติน่าดีเช่นนิทานเรื่อง เสี่ยงปีของท้าวกำพอย เป็นเรื่องของชายกำพร้าคนหนึ่งที่เขาปีไพอะระมากจนทำให้นางหน่อถนมน่าสมบัติเงินทองลงมาแต่งงานอยู่กับที่โลกมนุษย์ เมื่อพระยาเมืองที่มีภรรยาไม่สวยรู้เข้าก็อิจฉายกกองทัพมาแย่งชิงสมบัติและภรรยาของท้าวกำพ้อ นางหน่อถนมน่ากับเงิน กับทอง และกับทองแดงมาให้พระยาและเหล่าเสนา เมื่อเปิดกับออกมามีแต่สัตว์ร้ายออกมากัดกินพระยาและเสนาจนตาย ชาวเมืองจึงเชิญให้ชายกำพ้อขึ้นครองเมืองแทนพระยาองค์ก่อน และการได้ครองบัลลังก์ที่พระยา มอบให้เป็นรางวัลเพราะเป็นคนดีเช่นนิทานเรื่อง ท้าวเต่าคำ เป็นเรื่องของชายที่อยู่ในคราบเต่าเขาแต่งงานกับพระธิดาองค์สุดท้ายของพระยา ต่อมาเขากลายร่างเป็นชายงามพวกที่ ๆ ยากแต่งงานกับท้าวเต่าคำบ้างจึงแกล้งจับน้องไปกตนั้นจะให้ตายแต่นางก็ไม่ตาย ท้าวเต่าคำนำเรื่องไปทูลพระยา ๆ จึงเนรเทศพระธิดาทั้งหมดออกจากเมืองและมอบเมืองให้ท้าวเต่าคำปกครองแทน ในนิทานบางเรื่องตัวละครเอกได้ครองบัลลังก์เพียงครั้งเดียวเช่นนิทานเรื่องกำพร้าปาวตัว เมื่อพระมหะเสีตายพระยาให้ปาวตัวชุบชีวิตนางขึ้นมาถ้าทำได้จะมอบเมืองให้ครึ่งหนึ่งถ้าทำไม่ได้จะฆ่าทิ้ง ปาวตัวทำสำเร็จพระยาไม่ยอมมอบเมืองให้แต่เห็นว่าปาวตัวมีวิชาเก่งกล้าก็กลัวจึงมอบเมืองให้ตามสัญญา

การได้แต่งงานกับหญิงที่หมายปองหรือหญิงที่มีคุณสมบัติ โดยมากนางเอกมักเป็นธิดาของพระยา เช่นนิทานเรื่อง *กำพำเดินด่อน* นิทานเรื่อง *กำพำหมากเขือ* นิทานเรื่อง *ท้าวกำกาดำ* นิทานเรื่อง *ท้าวกำพำน้อย* นิทานเรื่อง *ไม้เท้าวิเศษ* นิทานเรื่อง *สองอ้ายน้อง* เป็นเรื่องของสองพี่น้องที่ถูกได้ออกจากบ้าน พวกเขาพบเปลือกไม้ที่ใช้ชุบชีวิตได้พี่ชายจึงนำเปลือกไม้นี้ไปช่วยชุบชีวิตเจ้าหญิงทำให้ได้อภิเษกกับนางและได้ปกครองเมือง หลังจากนั้นเขาก็แต่งตั้งให้น้องชายเป็นเสนา นิทานเรื่อง *นางนกกกระจอก* นางเอกเป็นธิดาของพระยาเมืองหนึ่งที่ไม่ยอมพูดกับชายใดแม้แต่พระบิดาของนางเองชาติก่อนนางเป็นแม่กนกกระจอก วันหนึ่งไฟไหม้ป่าแต่ลูกนกในรังยังเล็กมากบินไม่ได้แม่กนและพ่อนกจึงสัญญาว่าจะยอมตายพร้อมกับลูก ๆ แต่แล้วพ่อนกกลับผิดสัญญาบินออกไปทิ้งให้แม่กนและลูก ๆ ตายอยู่ในรังแม่กนแค้นมากจึงอธิษฐานไม่ขอพูดกับชายใดอีกในชาติหน้า พระยาประกาศหาชายที่สามารถทำให้นางพูดด้วยได้จะให้อภิเษกกับนาง ชายยากจนซึ่งเป็นพ่อนกในอดีตชาติมาร่วมทดสอบและแก้มั่งเล่าประวัติในอดีตชาติผิดว่าแม่กนเป็นผู้บินหนีทิ้งให้พ่อนกและลูก ๆ ตายอยู่กลางกองไฟพระบิดาโกรธจึงเถียงว่าไม่เป็นความจริงทำให้ต้องแต่งงานกับชายหนุ่ม ท้ายที่สุดพวกเขาก็ปรับความเข้าใจกันได้ นิทานเรื่องนี้มีเนื้อหาล้ายนิทานชาดกเรื่อง *สรรพสิทธิชาดก*⁵ รายละเอียดที่ต่างกันคือเมื่อพ่อนกในนิทานเรื่อง *สรรพสิทธิชาดก* มาเกิดในชาติภพใหม่เขาไม่ได้เป็นชายยากจนแต่เป็นเจ้าชายชื่อ *สรรพสิทธิ* และวิธีที่เจ้าชายสรรพสิทธิทำให้พระบิดาพูดด้วยก็แตกต่างจากนิทานเรื่อง *นางนกกกระจอก* เจ้าชายสรรพสิทธิเรียนวิชาอดจิตจึงอดจิตอำมาตย์ไปในวัดตฤต่าง ๆ บนเรือนของพระธิดา เล่านิทานให้ดวงจิตอำมาตย์ในวัดตฤฟัง เมื่อดวงจิตอำมาตย์ตอบพระธิดาเอ่ยแย้งคำตอบจึงทำให้ต้องแต่งงานกัน นำสังเกตว่าการที่นิทานเรื่อง *นางนกกกระจอก* ของลาวกำหนดให้พระเอกมีปัจจุบันชาติเป็นชายยากจนแทนที่จะเป็นเจ้าชายดังนิทานเรื่อง *สรรพสิทธิชาดก* น่าจะเป็นเพราะชาวลาวยึดมั่นตัวละครเอกประเภทกำพำยากจนนั่นเอง

แต่นางเอกในนิทานบางเรื่องก็เป็นเทพ เช่น นางหน่อถน จากนิทานเรื่อง *เสียงปี่ของท้าวกำพอย* นางหน่อถนเป็นลูกสาวของพระยาแดนบนสวรรค์ นางได้ยินเสียงปี่อันไพเราะของท้าวกำพำจึงลงมาแต่งงานอยู่กับในโลคนมนุษย์ หรือบางเรื่องนางเอกก็เป็นอมมนุษย์ ได้แก่ ลูกสาวพระยานาค จากนิทานเรื่อง *ท้าวแองรุ่ง* พระยาให้แองรุ่งไปนำลูกสาวพระยานาคมาเป็นชายาแต่เมื่อพระยาเห็นว่านางไม่สวยก็ยกให้แองรุ่ง เมื่อมาอยู่กับแองรุ่งนางก็กลายเป็นหญิงงาม และลูกสาวของพระยานกหงส์ฟ้า จากนิทานเรื่อง *นางแปดนางแล (นางนกหงส์ฟ้า)* ท้าวกินหนุเป็นคนตีเรือฟังคำ

⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 107-108.

ของบิดามารดา เมื่อบิดาจะตายสั่งให้ลากศพเข้าป่าเมื่อสะดวกที่ใดให้ฝังที่นั่นเขาก็ทำตาม เมื่อเขาจุดหลุมฝังบิดาพบไหที่มีไขอยู่ภายใน ไหนั้นเป็นที่อยู่ของลูกสาวพระยานกหงส์ฟ้า ๆ เห็นว่าเขาเป็นคนดี จึงมอบลูกสาวให้มาแต่งงานด้วย นิทานเรื่องนี้ยังมีเนื้อหาด้ายกับนิทานเรื่อง พากุลชาติ^๖ ซึ่งเล่าว่า พากุลกุมารนำกระโหลกบิดาผูกเชือกลากไปติดที่ใดก็ทำนาที่นั่นตามที่พ่อบอก หัวสีกกะเห็นพากุลกุมารเป็นคนดีจึงนำธิดาพระยาสัตตกฏราชมาให้เป็นภรรยาและเนรมิตไขให้อยู่ เมื่อพากุลกุมารไม่อยู่นางจะออกมาทำความสะอาดบ้านหุงหาจัดอาหารเตรียมไว้ให้ พากุลแอบเห็นจึงทำลายไขทิ้งแล้วแต่งงานกับนาง พระราชาถูกนายบ้านยุบให้แย่งชิงภรรยาของเขาจึงกำหนดงานต่าง ๆ ให้ทำได้แก่ หาไก่ไปชนกับไก่หลวง หาม้าไปวิ่งแข่งกับม้าหลวง หาช้างไปวิ่งแข่งกับช้างหลวง และให้จุ่มมือลงในน้ำเดือดซึ่งเขาก็ทำสำเร็จทุกอย่างพระราชาจึงแกล้งเอาไขเจือในอาหารให้พากุลกินทำให้นางอยู่ด้วยไม่ได้ จึงหนีไป ก่อนไปนางสั่งความถึงสามีและบอกวิธีไปตามนางกลับมาฝากไว้กับสุนัข พากุลไปตามนางกลับมาตามวิธีที่นางบอก พระบิดาของนางทดสอบโดยให้พากุลยกธนู ให้แยกเมล็ดงาจากเกวียนหนึ่งไปยังอีกเกวียนหนึ่ง และให้ชี้ตัวภรรยาจากราชธิดา 7 นาง ในนิทานเรื่อง นางแปดนางแล (นางนกหงส์ฟ้า) สาเหตุที่นางเอกต้องกลับไปหาบิดาไม่ได้เป็นเพราะถูกพระยากลับแกล้งแต่เป็นเพราะท้าวกินหนุทำลายไขก่อนเวลาอันควรนางจึงต้องกลับไปหาบิดาก่อนซึ่งท้าวกินหนุก็ไปตามนางกลับมา ผู้ที่ทำการทดสอบท้าวกินหนุไม่ใช่บิดาของนางเอกเหมือนนิทานเรื่อง พากุลชาติ แต่เป็นพระยา หลังจากท้าวกินหนุไปตามนางนกหงส์ฟ้ากลับมาแต่งงานพระยารู้เข้าก็อิจจาจึงมอบงานให้ท้าวกินหนุทำ ได้แก่ การแยกข้าวเปลือก ข้าวสาร และงาอย่างละ 10 กระบุงที่ปนกันอยู่ และให้กินข้าวหนึ่ง 30 กระบุงให้หมดในครั้งเดียว

การได้กลับมาอยู่กับครอบครัวที่พลัดพราก ได้แก่ นิทานเรื่อง นางไก่แก้ว เป็นเรื่องของครอบครัวหนึ่งมีพ่อแม่และลูกสาวที่ยังเล็ก พ่อกับแม่จะเดินทางไปหาแหล่งน้ำแต่ลูกสาวยังเล็กอยู่จึงให้รออยู่ที่บ้าน พวกเขาพลัดพรากกันจนกระทั่งลูกโตเป็นสาวและกลายเป็นเจ้าเมือง พ่อกับแม่ชวนชาวบ้านชุดตาน้ำขึ้นมาเมื่อชุดเสร็จน้ำไหลแรงมากจนพัดพ่อกับแม่มาถึงเมืองของลูกสาวและจำกันได้จากแหวนที่พ่อกับแม่เคยมอบให้ลูกสาวจึงกลับมาอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในที่สุด นิทานเรื่อง จำปาสีตัน เป็นเรื่องของพระยาองค์หนึ่งที่มีมเหสี 2 องค์ เมื่อมเหสีองค์ที่สองคลอดลูกเป็นแฝดสี่และเป็นชายทั้งหมดมเหสีองค์แรกก็อิจจาพาพระโอรสทั้งหมดไปลอยแพ พระโอรสทั้งหมดไปอาศัยอยู่กับพระฤาษีองค์หนึ่ง ฤาษีสอนวิชาให้และให้พระโอรสเดินทางกลับเมือง ระหว่างทางพวกเขาต้องผ่านการต่อสู้

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65-68.

ผจญภัยมากมายแต่ในที่สุดพวกเขาก็กลับมาถึงเมืองเส้าความจริงให้พระยาพิงและได้กลับมาอยู่พร้อมหน้ากับครอบครัวตามเดิม

นอกจากนี้ยังมีรางวัลเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ได้แก่ การได้ตำแหน่งงานใหญ่โตจากนิทานเรื่อง *หมากแก้วสองฝัก* พระยาองค์หนึ่งโคกเคड़ाเนื่องจากการสูญเสียลูกชาย ชายคนหนึ่งมีแก้ววิเศษที่มีกลิ่นหอมมากเมื่อพระยาได้กลิ่นก็หายจากอาการโคกเคड़ाและให้รางวัลตอบแทนเป็นตำแหน่งใหญ่โตทางราชการ นอกจากนี้ยังมีการรอดพ้นจากอันตรายของผีคนรักเก่าที่ตามมารบกวน จากนิทานเรื่อง *ผีผู้เก่า* ซึ่งมีเนื้อหาคล้ายกับนิทานเรื่อง *นางนาคพระโขนง*⁷ ของไทยอีกด้วย เนื้อหาส่วนที่คล้ายกับนิทานเรื่อง *นางนาคพระโขนง* ได้แก่ตอนที่ชายหนุ่มอยู่กับนางผีที่บ้าน นางผีในนิทานทั้งสองเรื่องทำกับข้าวให้ชายหนุ่มกินเมื่อทำมะนาวตกลงไปที่ใต้ถุนก็ยื่นมือยาวกว่าปกติลงไปเก็บจากบนเรือน ตอนกลางคืนเมื่อชายหนุ่มรู้ว่านางเป็นผีก็ให้ดูบายในการหนีอย่างเดียวกันคือขอลงไปปลีลสระข้างล่าง นางผีจะไม่ยอมชายหนุ่มจึงให้นางผีเอาเชือกผูกเอาไว้ เมื่อลงไปข้างล่างชายหนุ่มแก้เชือกไปมัดไว้กับโถงและเจาะรูให้เหมือนเสียงน้ำไหลแล้วรีบหนีไป ส่วนที่ต่างคือในนิทานเรื่อง *นางนาคพระโขนง* ตัวละครเอกในเรื่องเป็นสามีภรรยาและต้องจากกันเพราะสามีไปรบ ส่วนนิทานเรื่อง *ผีผู้เก่า* ตัวละครเป็นเพียงคนรักที่ต้องจากกันเพราะฝ่ายชายต้องไปค้าขายแดนไกล ตอนท้ายเรื่องก็แตกต่างกันเมื่อนางผีรู้ว่าชายหนุ่มหนีไปก็ออกตาม นิทานเรื่อง *นางนาคพระโขนง* ชายหนุ่มหนีเข้าป่าหนาดนางผีจึงตามไปไม่ได้และภายหลังก็มีเนรทาสมาปราบเอาดวงวิญญาณของนางผีใส่หม้อตวงน้ำ ส่วนนิทานเรื่อง *ผีผู้เก่า* ชายหนุ่มหนีผีเข้าไปในป่าหนาดป่าหนามแต่นางผีไม่ยอมไปเขาจึงโยนฝรั่งให้นางผี นิทานเรื่องนี้จบเพียงว่านางผีมีมัดแต่เก็บฝรั่งชายหนุ่มจึงหนีกลับบ้านได้ นิทานเรื่อง *นางนาคพระโขนง* เป็นนิทานที่ชาวไทยรู้จักแพร่หลายและยังเชื่อกันว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในเขตอำเภอพระโขนงอีกด้วยผู้วิจัยจึงขอสันนิษฐานว่าชาวลาวอาจจะรับนิทานเรื่องนี้ไปจากไทยก็เป็นได้

ส่วนการลงโทษตัวละครฝ่ายอธรรม มีการลงโทษหลายประการด้วยกันขึ้นอยู่กับความร้ายแรงของความผิดที่ทำ การลงโทษโดยมากจะเป็นการฆ่าให้ตาย แต่บางครั้งก็เพียงแค่บาดเจ็บ สูญเสียอวัยวะบางอย่าง หรือถูกเนรเทศเท่านั้น การลงโทษที่พบมากที่สุดคือการทำให้ตาย มีจากหลายสาเหตุด้วยกัน ได้แก่

⁷ นิทานพื้นบ้านไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ และบริษัทไทยประกันชีวิต จำกัด, 2537), หน้า 106-108.

การถูกสัตว์ร้ายฆ่าหรือกิน เช่นนิทานเรื่องนางจิกผู้ทุกข์จน นางจิกเป็นคนรับใช้ของเศรษฐีผู้มีนิสัยไม่ดี ต่อมานางแต่งงานกับงูที่สามารถลั่นตัวให้เกล็ดที่หลุดออกมาเป็นทองและกลายเป็นชายรูปงามได้ ลูกสาวเศรษฐีอยากได้สามีรูปงามอย่างนางจิกบ้างให้คนไปจับงูมาให้แต่กลับถูกงูกิน นิทานเรื่อง กำพรว้าและเศรษฐีที่ถ่อย เศรษฐีผู้ขี้เหนียวแกล้งเอาชายตัดฟันไปปล่อยในป่าแต่กลับทำให้เขาได้ภรรยาที่สวยมาก เศรษฐีอยากมีภรรยาสวยบ้างจึงให้ชายตัดฟันทิ้งเขาไว้ในป่าบ้างแต่กลับทำให้ถูกสัตว์ป่าจิกเนื้อกิน และนิทานเรื่อง หมูเพื่อนและเงินทอง ชาวนาสองคนเป็นเพื่อนบ้านกัน ชาวนาคนหนึ่งนิสัยดีแต่อีกคนหนึ่งนิสัยไม่ดีและมักจะกลั่นแกล้งเพื่อนเสมอ ครั้งหนึ่งเขาอยากได้ลูกของเพื่อนมาเป็นลูกตนจึงวางแผนให้เสือโคร่งช่วยฆ่าเพื่อนให้แต่เขาเดินไปยังจุดที่เสือข่มอยู่ก่อนที่ชาวนานิสัยดีจะเดินไปถึงจึงถูกเสือกินเสียเอง

การถูกตัวละครเอกฆ่า เช่นนิทานเรื่อง กับไฟวิเศษ ชายคนหนึ่งต้องการแสวงหาวิชาจึงออกเดินทางโดยเอาดาบและแคนติดตัวไปด้วย ชายหนุ่มเดินทางไปถึงที่ ๆ มีแม่มดหน้าตาน่าเกลียดอาศัยอยู่ นางชวนชายหนุ่มไปเอาของมีค่าในโพรงต้นไม้โดยนางจะขอเพียงกับไฟวิเศษอันเดียวเท่านั้นส่วนสมบัติทุกอย่างที่พบนางจะยกให้ชายหนุ่ม เมื่อชายหนุ่มนำสมบัติและกับไฟวิเศษขึ้นมานางแม่มดกลับคิดจะฆ่าเขา ๆ จึงเอาดาบที่ติดตัวมาฟันคอนางขาดกระเด็น และนิทานเรื่อง สามัคคีฆ่าผียักษ์วายหญิงสาวสองพี่น้องออกไปหาอาหารแต่หลงไปเจอผียักษ์วายเฒ่า ผีตามรอยพวกนางเข้าไปกินผู้คนในหมู่บ้านจนเหลือแต่น้องสาว ต่อมาพ่อของนางที่ไปค้าขายยังแดนไกลกลับมาทั้งคู่จึงไปช่วยกันล้างแค้นฆ่าผีจนตาย

การถูกธรรมชาติลงโทษ เช่นนิทานเรื่อง ท้าวแองรุ่ง พระยาให้แองรุ่งไปนำลูกสาวพระยานาคมาอภิเษกกับพระองค์แต่เมื่อพระยาเห็นว่านางไม่สวยก็ยกให้แองรุ่ง แต่ภายหลังนางกลายร่างเป็นนางงามและเสกกระท่อมที่อยู่กลายเป็นปราสาทหลังใหญ่พระยาผู้เข้าก็เดินทางไปหาแต่เมื่อเข้าเขตที่อยู่ของแองรุ่งก็ตัวแข็งเป็นหินตาย นิทานเรื่องนางกำพรว้า ตัวละครเอกเป็นกำพรว้าอาศัยอยู่กับแม่เลี้ยงและลูก ๆ ของนางซึ่งเป็นคนโหดร้ายมักทำรุนแรงต่อเลี้ยงอยู่เสมอวันหนึ่งพวกนางทั้งหมดก็ถูกรณีสืบตาย และนิทานเรื่อง ภูบ่อ ท้าวสีหมกับนางบัวไร่รักและสัญญาจะแต่งงานกันแต่เมื่อลูกชายเจ้าขุนมาสู่ขอนางบัวไร่กลับเปลี่ยนใจไปแต่งงานด้วยเพราะเห็นว่าจะทำให้มีอนาคตดีกว่า วันหนึ่งท้าวสีหมพบถ้ำทองก็บอกให้ชาวบ้านไปเอาทองด้วย การไปเอาทองมีกฎอยู่ว่าต้องแต่งขันนuptial หรือน้ำยามาล้างทองมิฉะนั้นทองจะกัด การเข้าไปเอาทองต้องเปลือยกายและรีบออกมาอย่าโลภมาก แต่เมื่อลูกชายเจ้าขุนกับนางบัวไร่เปลือยกายเข้าไปในถ้ำก็เกิดดินหาและตะตัวกันทำให้ถ้ำถล่มลงมาทับพวกตาย

การฆ่าตัวตาย มีทั้งเพราะความไม่รู้ ได้แก่ นิทานเรื่อง กำพร้าปลาหลด ตัวละครเอกเป็นคนดีไว้ชีวิตปลาหลด ๆ จึงพาเขาไปเอาเงินทองทำให้กลายเป็นคนร่ำรวย เพื่อนบ้านขโมยปลาหลดไปใช้บ้างแต่ทำให้ปลาหลดตาย นายเจ้าของปลาเผาศพปลาหลดและเก็บฝุ่นถ้ำถ่านใส่ขวดไว้อย่างดี ฝุ่นนั้นเป็นฝุ่นวิเศษผู้ที่เหยียบโดนฝุ่นจะตาย เขาเอาฝุ่นไปโรยไว้รอบที่นาเมื่อมีสัตว์เข้ามาขโมยข้าวกินก็จะตายทำให้เขามีอาหารกินไม่ขาด เพื่อนบ้านขโมยฝุ่นปลาไปตักสัตว์ในสวนของตนบ้างแต่ผลอโรยใส่รอยเท้าของตนและภรรยาทำให้เสียชีวิต และการฆ่าตัวตายเพราะความละอายใจ ได้แก่ นิทานเรื่อง นางเบ็ดไก่อ้อ พอละอายใจที่ทิ้งลูกสาวไว้กลางป่าแต่ลูกก็ยังได้ดีจึงกระโดดเอาหัวชนเสาเรือนตาย

นอกจากความตายแล้วยังมีการลงโทษในรูปแบบอื่น ๆ ได้แก่ การถูกทำให้บาดเจ็บหรือสูญเสียอวัยวะบางอย่าง เช่น นิทานเรื่อง กำพร้าและอีเห็น ตัวละครเอกดูแลอีเห็นเป็นอย่างดีอีเห็นจึงขับไล่ออกมา เมื่อผู้อื่นได้ฟังอีเห็นของเขาขับไล่ก็ชอบมอบข้าวให้มากมาย เพื่อนคนหนึ่งรู้เข้าก็ขอยืมอีเห็นไปใช้บ้างแต่เขาดูแลอีเห็นไม่ดี เมื่ออีเห็นไม่ยอมขับไล่ก็เอาไม้ตีมันจนตาย ตัวละครเอกพบว่าอีเห็นตายก็เอากระดูกของมันมาทำหวี หวีผมครั้งใดมีแต่เงินและทองตกลงมา เพื่อนมาขอยืมไปหวีบ้างแต่ยิ่งหวีผมก็ยิ่งร่วงจึงเหยียบหวีจนหักและโยนเข้ากองไฟ ตัวละครเอกเก็บเศษกระดูกที่ยังไหม้ไฟไม่หมดไปทำไม้จิ้มฟัน ไม้จิ้มฟันครั้งใดก็มีเงินทองติดออกมาด้วย เพื่อนมาขอยืมไปแค่ฟันบ้างแต่ฟันกลับร่วงหมดปาก นิทานเรื่อง ท้าวชู้ตูดสามเป่า ตัวละครเอกเป็นกำพร้าหน้าตาอัปลักษณ์เป็นปู่เป็นปมเต็มตัวไม่มีใครยอมแต่งงานด้วยยกเว้นนางหล้าธิดาองค์เล็กของพระยา ต่อมาเขาได้้องวิเศษที่ดีแล้วทำให้ปู่เป่าหายไปกลายเป็นชายงามจากลิง เมื่อพวกเขาที่สาวของนางหล้ารู้เข้าก็เอา้องไปตีใส่ชายหน้าปุดหน้าปมคนอื่นเพื่อหวังจะให้กลายเป็นชายงามบ้าง แต่ยิ่งตีหูดก็ยิ่งมาติดที่หน้าและตัวของนาง พวกนางโมโหทำ้องแตกชายกำพร้าจึงไม่สามารถเอาหูดออกมาจากร่างของพวกนางได้ทำให้มีหน้าตาเช่นนั้นตลอดไป และนิทานเรื่อง ท้าวเต่าคำ ตัวละครเอกชอบรูปร่างไว้ในคราบเต่า เขาต้องการแต่งงานกับธิดาของพระยา พระยามีธิดาทั้งหมดเจ็ดองค์ ไม่มีองค์ใดยอมแต่งงานกับเต่ายกเว้นน้องคนสุดท้าย ต่อมาเขากลายเป็นชายรูปร่างพวกที่สาวรู้เข้าก็อยากได้เขาเป็นสามีแก่ส่งเอาน้องไปกอดน้ำจะให้ตายแต่นางก็เพียงแค่ออกไป ตัวละครเอกนำเรื่องไปพูดพระยาพวกนางจึงถูกเนรเทศออกจากเมือง

นิทานบางเรื่องตัวละครฝ่ายธรรมไม่ถูกลงโทษเพราะตัวละครเอกให้อภัย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะอิทธิพลของหลักกรรมทางพุทธศาสนาที่สอนให้คนไม่ผูกพยาบาทของเวรกัน ตัวละครที่ได้รับการอภัยมักจะกลับตัวเป็นคนดีได้ เช่น นิทานเรื่อง กำพร้าหมากเขือ กำพร้าหมากเขือเป็นลูกเขยของ

พระยาแต่มีฐานะยากจนจึงถูกพระยานรเทศเขารวมทั้งภรรยาและลูกไปลอยแพ ต่อมาเขาได้พบมัจฉา
วิเศษพระยาผู้เข้าก็ยกทัพมาแย่งชิง เขาเอาชนะพระยาได้แต่ไม่แก้แค้นกลับให้อภัยและบอกให้พระยา
เลิกดูถูกคนจน นิทานเรื่อง ท้าวกำพร้าว (1) ชายคนหนึ่งเป็นกำพร้าวญาติ ๆ ไม่อยากรับภาระดูแลก็ไล่
ไป ภายหลังเขาได้เรียนวิชามนต์เป่าลมแรงและช่วยขยับเรือลำพาที่เกยฝั่งให้ลงน้ำและเดินทางต่อ
ไปได้ทำให้ได้รับรางวัลมากมายญาติ ๆ ก็เข้ามาทำดีด้วย เขาไม่เคยอาฆาตแค้นใครและยังช่วยเหลือญาติ
ญาติ ๆ เป็นอย่างดี และนิทานเรื่อง ท้าวกบกลาง ท้าวกบกลางผู้ยากจนและลูกชายเศรษฐีเป็นเพื่อน
กัน ลูกชายเศรษฐีหลงรักธิดาพระยาแต่ธิดาพระยาเห็นว่ากบกลางสีขอโทษเพราะจึงชอบ ลูกชายเศรษฐี
อาฆาตแค้นชวณกบกลางเข้าป่าและผลึกกบกลางตกลงไปในถ้ำขึ้นไปได้ หมาวิ่งไปเอาขอมมาให้
กบกลางสี สัตว์ในป่าต่างก็มาฟังเสียงขอที่กบกลางเป่าจนแน่นชนิดถึงกับต่อตัวกันลงไปในถ้ำ กบ
กลางจึงเหยียบสัตว์ที่ต่อตัวกันจนขึ้นมาจากถ้ำได้ เมื่อกบกลางกลับเข้าไปในเมืองลูกชายเศรษฐีกับธิดา
พระยากำลังเข้าพิธีแต่งงานกัน เมื่อธิดาพระยาเห็นกบกลางนางก็ไม่ยอมแต่งงาน ลูกชายเศรษฐีมา
ขอโทษเรื่องที่เคยคิดจะเอาชีวิตและแย่งหญิงคนที่เขารักไปแต่งงานด้วยกบกลางก็ยกโทษให้

แต่นิทานที่ตัวละครเอกต้องประสบกับโศกนาฏกรรมในบั้นปลายก็มีเช่นกัน ได้แก่นิทานเรื่อง
ท้าวผัดหมและนางแจ่มแก้ว ท้าวผัดหมกลั่นนางแจ่มแก้วจับเขาไปให้แม่กินจึงหนีจากนางไป ในตอน
ท้ายพวกเขาเจอกันแต่นางแจ่มแก้วไม่คืนดีด้วยสามีของนางแจ่มแก้วจึงกระโดดปอน้ำตาย และ
นิทานเรื่อง ยุงกินเลือด นางเอกสมคบคิดกับพ่อค้าสำเภาผู้รักคนใหม่ฆ่าสามีตายแต่ในที่สุดนางก็ต้อง
ตายเพราะนางมีชีวิตอยู่ได้ก็ด้วยเลือดจากกายที่สามีแบ่งให้นางทุก ๆ 15 วัน สามีใหม่ไม่ยอมสละ
เลือดให้นางจึงต้องตายและไปเกิดเป็นยุงคอยกัดกินเลือดมนุษย์

น่าสังเกตว่านิทานบางเรื่องนอกจากจะเป็นนิทานมหัศจรรย์แล้วยังเป็นนิทานปริศนารอบคอบ
กำเนิดที่มาของสิ่งต่าง ๆ อีกด้วย ได้แก่การอธิบายที่มาของกลิ่นตัวมนุษย์ในนิทานเรื่อง ท้าวเต่าแดง
คำ ตัวละครเอกอยู่ในร่างของเต่าแต่ภายหลังก็ถอดคราบเป็นชายหนุ่มรูปงาม หญิงสาวที่เคยปฏิเสธ
การแต่งงานกับเขาจึงไปนำเต่าตัวอื่นมาเป็นสามีบ้างแต่เต่าเหล่านั้นก็ไม่เคยกลายร่างเป็นชายงาม
กลับปัสสาวะและอุจจาระใส่ตั้งแต่นั้นมนุษย์จึงมีกลิ่นตัว การอธิบายสาเหตุที่ปูมีก้ามในนิทานเรื่อง
สองอ้ายน้องตามหาแม่ ตัวละครเอกเป็นพี่น้องกัน พวกเขาตามหาแม่ที่ถูกลักพาตัวไปจนถึงหนองน้ำ
แห่งหนึ่ง ปูช่วยพาพวกเขาข้ามหนองน้ำพวกเขาจึงมอบคิมที่มีติดตัวมาคนละอันให้ปูใช้ป้องกันตัวซึ่งปู
ก็ยังใช้จนทุกวันนี้ คิมที่ว่าก็คือก้ามปูนั่นเอง และยังมีกรอธิบายสาเหตุที่มดมักเดินเป็นแถวในนิทาน
เรื่อง กำพร้าวป่าตัว ว่าตัวละครเอกช่วยพระยาชุบชีวิตมเหสี พระยาสัญญาว่าจะมอบเมืองให้เขาครึ่ง

หนึ่งแต่ไม่รู้ว่าจะแบ่งเขตเมืองอย่างไร ตัวละครเอกเคยช่วยชุบชีวิตลูกสาวพระยามดพวกมดจึงช่วยเดินเป็นแถวเพื่อบอกเขตเมืองให้และยังคงเดินเป็นแถวจนทุกวันนี้

3.2.2 นิทานปรัมปรา (Myth) เนื้อหาในนิทานปรัมปราที่พบโดยมากจะเป็นนิทานประเภทอธิบายเหตุ คือการอธิบายกำเนิดและลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิต ทั้งสัตว์ มนุษย์ และพืช หรือสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดวงดาว ลักษณะภูมิประเทศ ปรัชญาการณธรรมชาติ เป็นต้น เนื้อหาที่พบรองลงมาได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติในรูปของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีนางเทวดา ผู้วิจัยได้เรียงลำดับหัวข้อตามความมากน้อยของเนื้อหาที่พบ ดังนี้

3.2.2.1 นิทานอธิบายเหตุ ได้แก่นิทานอธิบายสาเหตุที่มาและลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เนื่องจากนิทานปรัมปราเป็นนิทานเก่าแก่ มีขึ้นตั้งแต่สมัยโบราณที่ชาวลาวยังมีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดและผูกพันกับธรรมชาติ พวกเขามีความสงสัยใคร่รู้และพยายามหาเหตุผลอธิบายกำเนิดที่มาและลักษณะของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว แต่เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังมีไม่สูง คำอธิบายที่ได้จึงไม่ใช่คำอธิบายที่ถูกต้องและมีเหตุผลตามหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นการอธิบายจากความคิด ความรู้สึก และทัศนคติการมองโลกของชาวลาว นิทานปรัมปราแสดงให้เห็นว่าชาวลาวในอดีตมีความสงสัยใคร่รู้ในเรื่องใดบ้าง และแสดงให้เห็นถึงการรับรู้ วิถีคิด วิถีอธิบายความเป็นไปในโลกและปรากฏการณ์ทางธรรมชาติของชาวลาวในอดีตได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วนคือ นิทานอธิบายเหตุเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต และนิทานอธิบายเหตุเกี่ยวกับสิ่งไม่มีชีวิต

สำหรับนิทานอธิบายเหตุเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตนั้นมีเนื้อหาที่น่าสนใจหลายประเด็นด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการอธิบายว่าสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มีกำเนิดมาอย่างไร การอธิบายลักษณะทางกายภาพของสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ รวมทั้งการอธิบายพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ นิทานที่มีเนื้อหาอธิบายกำเนิดที่มาของสิ่งมีชีวิตพบว่ามีจำนวน 5 เรื่องด้วยกัน โดยแบ่งเป็นนิทานอธิบายกำเนิดของสัตว์ 3 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง *แมงจ๊กจั่น* นิทานเรื่อง *ผีย้าว่อม* และนิทานเรื่อง *สองเข็ญน้องกับผีแม่่มด*

นิทานเรื่อง *แมงจ๊กจั่น* กล่าวถึงกำเนิดของแมงจ๊กจั่นว่ามาจากเด็กที่ร้องไห้เสียใจเนื่องจากแม่เสียชีวิตไม่กินข้าวปลาอาหารจนร่างกายฝ่ายผอม ดวงตาโปนออกมา เมื่อเด็กคนนี้ตายไปเกิดเป็นแมงจ๊กจั่น เสียงร้องของแมงจ๊กจั่นก็คือเสียงร้องให้หาแม่ของเด็กน้อยนั้นเอง และการที่เด็กตายไปเกิด

เป็นแมงจ๊กจันยังแสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดซึ่งเป็นความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา ด้วย

นิทานเรื่อง *ผียาว่อม* กล่าวถึงกำเนิดของสัตว์ร้ายบางชนิดว่ามาจากร่างกายของผียาว่อมซึ่งเป็นผีร้าย ผียาว่อมจะกินหญิงสาวสองพี่น้องที่บังเอิญหลงเข้าไปในป่าซึ่งเป็นที่อยู่ของนางแต่สองพี่น้องหนีไปได้และขอความช่วยเหลือจากพ่อแม่บนสวรรค์ให้หย่อนเชือกลงมาจับ เมื่อผียาว่อมจะเป็นเชือกตามก็ตัดเชือกทิ้งผียาว่อมจึงตกลงไปตายยังพื้นดินร่างกายแหลกเหลวกลายเป็นยุง รัน ต่อ แตน ตะเข็บ และงูที่ชอบกัดมนุษย์ และยังมีนิทานเรื่อง *สองเขี้ยวน้องกับผีแม่มด* ซึ่งมีเนื้อหาคคล้ายกันมาก น่าจะเป็นนิทานเรื่องเดียวกันหรือมีเค้ามูลมาจากนิทานเรื่องเดียวกันแล้วแพร่หลายออกไปทำให้เกิดเป็นหลายสำนวน เพราะมีโครงเรื่องตรงกันแต่ต่างกันเพียงรายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้น ตัวละครเอกในนิทานเรื่อง *สองเขี้ยวน้องกับผีแม่มด* หลงเข้าไปในที่อยู่ของผีแม่มด ในขณะที่ที่สาวถูกผีแม่มดกิน น้องสาวแอบหนีขึ้นต้นไม้พร้อมกับบอกให้แม่ที่อยู่บนสวรรค์หย่อนตุลงลงมาจับ เมื่อผีแม่มดตามขึ้นมา ก็แก้งหย่อนตุลงกันร่วงลงไปให้ผีแม่มดจึงตกลงไปตายยังพื้นดินร่างกายแหลกเหลวกลายเป็น ปลิง ทาก และยุง นิทานทั้งสองเรื่องแสดงให้เห็นว่าแม้จะมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีร่องรอยของความเชื่อเรื่องผีศาจ ซึ่งเป็นความเชื่อเก่าแก่ของลาวก่อนที่จะรับศาสนาพุทธเข้ามาในประเทศ

นอกจากนี้ยังมีนิทานอธิบายกำเนิดของมนุษย์ 2 เรื่องด้วยกัน ได้แก่นิทานเรื่อง *น้ำท่วม* และนิทานเรื่อง *หมาแดงลาย* นิทานเรื่อง *น้ำท่วม* เล่าว่า เทพเจ้าต่อสู้กันจนเกิดน้ำท่วมใหญ่ทำให้มนุษย์ทั้งโลกเสียชีวิตหมดเหลือเพียงท้าวพู่ไผ่ และนางพู่ไผ่ซึ่งเป็นที่น้องกัน พวกเขาต้องแต่งงานกันเพื่อสืบเผ่าพันธุ์มนุษย์และกลายเป็นบรรพบุรุษคู่แรกของโลก นางพู่ไผ่คลอดลูกออกมาเป็นฟักทอง ท้าวพู่ไผ่ได้ยินเสียงร้องดังออกมาจากข้างในฟักทองจึงผ่าดูพบเด็กทารกสืบสายพันธุ์มนุษย์ต่อไป ส่วนนิทานเรื่อง *หมาแดงลาย* ก็มีเนื้อหาคคล้ายกันว่า เมื่อโลกเกิดน้ำท่วมใหญ่ชายคนหนึ่งอาศัยอยู่บนยอดเขาสูงจึงไม่เป็นอันตราย วันหนึ่งมีผลแดงลอยน้ำมาภายในผลแดงมีหญิงสาว ชายหนุ่มและหญิงสาวเป็นมนุษย์คู่สุดท้ายบนโลกจึงแต่งงานกันเพื่อดำรงเผ่าพันธุ์มนุษย์ เมื่อภรรยาตั้งครรภ์ได้สิบสองเดือนก็คลอดลูกออกมา มีลักษณะเป็นก้อนกลมคล้ายผลแดงลาย พระยาแดนให้พวกเขาปาดก้อนนั้นออกเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วหว่านไปทั่วทิศกลายเป็นมนุษย์ทั้งหลายในปัจจุบัน นิทานเรื่องนี้ยังมีความเชื่อว่าการที่มนุษย์มีหน้าตาผิวพรรณต่างกันเป็นเพราะการปาดก้อนนั้นไม่เท่ากัน

นิทานทั้งสองเรื่องยังมีเนื้อหาคล้ายกับ ตำนานขุนบรมราชาธิราชตอนที่หมากน้ำเต้าปุง ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์กึ่งตำนานอันเก่าแก่ของลาว มีเนื้อหาดังนี้

“เมื่อโลกเขานี้ยังเป็นดินเป็นหญ้าเป็นฟ้าเป็นแดน มีแลคนก็เที่ยวไปมาหากัน อยู่บ่ชานัน ยังมีขุนใหญ่สามคน ผู้หนึ่งชื่อว่าปูลางเชิง ผู้หนึ่งชื่อว่าขุนคาน ผู้หนึ่งชื่อว่าขุนเค็ด อยู่สร้างเมืองลุมกินปลาสร้างนาเมืองลุมกินข้าว ในชนั้นแดนจึงใช้คนลง มาว่าแก่คนทั้งหลายในเมืองลุมว่ากินข้าวให้บอกนายกินงายให้บอกแดน กินขึ้นก็ให้ ส่งซากินปลาให้ส่งรอยแก่แดน คนทั้งหลายบ่ฟัง แดนจึงแต่งใช้ให้คนมาบอกอีกถึง สองครั้งสามทีคนทั้งหลายก็ยังไม่ฟังดีอยู่ แดนเคียดเลยทำน้ำท่วมเมืองลุม คนทั้งหลายก็ตายมากนัก ปูลางเชิงแลขุนเค็ดขุนคานรู้สึกตัวว่าแดนเคียดให้แก่ตน จึงเอาไม้ค้ำแห่งมาทำแพแล้วจึงเอาควักลูกควักเมียเข้าแพ ครั้นน้ำยิ่งขึ้นรอดฟ้าเราจึงพากัน เมื่อพระยาแดน พระยาแดนก็กล่าวความเคียดให้ขุนทั้งสามฟังแล้วเลยว่า รูปยี่ จีบ เฒ่า รูปย่าเจ้าจีบยี่น รูปฟังความอายุรูปมีถึงสองร้อยชวบ ว่าดังนี้แล้วเลยบอกเขา ไปอยู่น้ำแดนล่อ ครั้นน้ำแห้งเขินดินแล้วขุนทั้งสามก็ไหว้สาพระยาแดน ขอลงมาอยู่ เมืองลุม พระยาแดนจึงให้เขาลงมากับเขาควายเขาหูกู้ให้แก่เขา แล้วเขาก็ลงมา สร้างอยู่นาน้อยช้อยหนู (คือเมืองแกง)

ควายตัวนั้นไถนาได้สามปีเลยตาย บ่บานท่าใดเครือหมากน้ำเต้าก็ออกจาก รูดังควายตายนั้น ครั้นใหญ่ขึ้นมากก็เป็นหมากสามหน่วยใหญ่ที่ฮิ้นเข้า อยู่มาปูลางเชิงได้ฮิ้นเสียงคนร้องก้องดังมากก็อยู่ในหมากน้ำเต้าปุงนั้น จึงเอาเหล็กแดงสีคนทั้งหลายก็บ่เบียดออกมา ขุนคานเห็นดังนั้นจึงเอาชีวิตใหญ่ไปชีวิตข้างกำหนึ่งคนก็ใหญ่เบียดกันออกมาสามวันสามคืนจึงหมด^๑

นิทานทั้งสามเรื่องมีอนุภาคที่คล้ายกันมากคือการเกิดน้ำท่วมโลกจนมนุษย์ตายหมดต้องสร้างเผ่าพันธุ์มนุษย์ใหม่ แต่สาเหตุที่ทำให้น้ำท่วมในนิทานทั้งสามเรื่องแตกต่างกัน นิทานเรื่อง *ขุนบรมราชาธิราช* หนีหมากน้ำเต้าปุง พระยาแดนไม่พอใจที่มนุษย์ไม่ให้ความเคารพจึงบันดาลให้น้ำท่วม

^๑ จารุวรรณ ธรรมวัตร, *พงศาวดารแห่งประเทศลาว* (มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม), หน้า 3.

นิทานเรื่อง น้ำท่วม พระเจ้าฟ้าร้องและพระเจ้าพายุฝนต่อสู้กันทำให้น้ำท่วม ส่วนนิทานเรื่อง หมากแดงลาย น้ำท่วมเพราะผียักษ์มาพระยาเงือก ก่อนตายพระยาเงือกคืนจมน้ำท่วม

หลังจากน้ำท่วมโลกจนผู้คนตายหมดนิทานทั้งสามเรื่องมีเนื้อหาตรงกันว่าต้องสร้างเผ่าพันธุ์มนุษย์ขึ้นมาอีกครั้ง นิทานเรื่อง ขุนบรมราชาธิราชบันน้ำเต้าปุง พระยาแถมมอบควายให้มนุษย์ ต่อมาควายตายเกิดต้นหมากน้ำเต้าปุงที่ซากควาย หมากน้ำเต้าปุงมีลูกสามผลและมีมนุษย์อยู่ภายใน นิทานเรื่อง น้ำท่วม มนุษย์หญิงชายคู่สุดท้ายในโลกแต่งงานกันภรรยาคลอดลูกออกมากลายเป็นฟักทองที่มีเสียงร้องอยู่ภายในเมื่อผ่าออกมาปรากฏว่าเป็นเด็กทารก ส่วนนิทานเรื่อง หมากแดงลาย มนุษย์คู่สุดท้ายในโลกแต่งงานกันคลอดบุตรลักษณะเป็นก้อนคล้ายผลแดงลาย พระแถมให้ปาดก่อนเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แต่ละชิ้นกลายเป็นทารก นำส่งเกตุวานิทานทั้งสามเรื่องอธิบายว่ามนุษย์ถือกำเนิดมาจากพืชซึ่งเป็นธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัวและพบเห็นได้ง่ายจึงถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์อธิบายการกำเนิดของมนุษย์ พืชที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ในการอธิบายได้แก่ผลน้ำเต้า และผลแดงลาย แสดงว่าพืชทั้งสองชนิดนี้น่าจะเป็นพืชที่มีตั้งแต่สมัยโบราณของลาว นอกจากนี้พืชทั้งสองชนิดยังมีเมล็ดเป็นจำนวนมากและขยายพันธุ์ได้ง่ายอีกด้วย

ส่วนนิทานที่อธิบายลักษณะทางกายภาพหรือลักษณะทางรูปร่างภายนอกของสิ่งมีชีวิตพบว่ามีมากถึง 12 เรื่องด้วยกัน โดยเนื้อหาที่พบมากที่สุดได้แก่นิทานอธิบายลักษณะของสัตว์พบถึง 10 เรื่อง ได้แก่นิทานเรื่อง กาและนกยูง นิทานเรื่อง ตุ๊กแกตาโปน นิทานเรื่อง แข่งความเก่งกัน นิทานเรื่อง พระยาคางคก นิทานเรื่อง พระยาภูเหล็กนิม นิทานเรื่อง หอยเคือ นิทานเรื่อง เหตุใดจักจั่นไม่มีไส้ นิทานเรื่อง นกเค้าแมวตาเหลือง นิทานเรื่อง เหตุใดริมฝีปากช้างจึงห้อย และนิทานเรื่อง น้ำท่วม ซึ่งนิทานเรื่องนี้ยังเป็นนิทานอธิบายลักษณะของพืชอีกด้วย นอกจากนี้นิทานเรื่อง ชาวเมดใหญ่ ก็เป็นนิทานอธิบายลักษณะของพืชเช่นกัน และมีนิทานอธิบายลักษณะมนุษย์ 1 เรื่อง ได้แก่นิทานเรื่อง ยีซ่าว่อม

นิทานเรื่อง กาและนกยูง อธิบายสาเหตุที่นกยูงมีสีขนที่สวยงามมีขนสีดำน่าว่า ในอดีตพวกมันต่างก็มีขนสีขาวปลอดและไม่พอใจสีขนของตัวเองจึงผลัดกันระบายสีขนให้อีกฝ่ายหนึ่ง กาเป็นผู้ระบายสีขนให้นกยูงก่อน นกยูงมีความอดทนสูงอยู่หนึ่ง ๆ ไม่รีบจนการระบายสีขนเสร็จทำให้มีสีขนงดงาม ต่อมานกยูงระบายสีขนให้กาบ้าง กาได้กลิ่นอาหารรอไม่ไหวจึงกระโดดจุ่มตัวลงหม้อสีเพื่อให้เสร็จเร็ว ๆ และรีบบินไปที่แหล่งอาหารทำให้ขนของมันมีสีดำจนทุกวันนี้

นิทานเรื่อง *ตุ๊กแกตาโปน* อธิบายสาเหตุที่ตุ๊กแกมีผิวตายและดวงตาโปนว่าเป็นเพราะตุ๊กแกโกหกว่ามันสามารถส่งเสียงร้องที่ไพเราะได้พระยาแถนจึงพามันขึ้นไปบนสวรรค์ แต่เมื่อขึ้นไปแล้วมันไม่สามารถกล่อมชาวสวรรค์ด้วยเสียงอันไพเราะได้ทำให้พระยาแถนโกรธมากเอาแล้ฟาดตุ๊กแกจนตัวตาย ตาโปน และสาปให้ตุ๊กแกมีลักษณะเช่นนี้ตลอดไป นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นโทษของการโกหก ถ้าหากตุ๊กแกมีนิสัยที่ซื่อสัตย์ ไม่โกหก ก็ไม่ต้องถูกลงโทษให้มีหน้าตาและรูปร่างที่อัปลักษณ์เช่นนี้

นิทานเรื่อง *แข่งความเก่งกัน* อธิบายสาเหตุที่หมีและหมูทอก (หมูตัวใหญ่) มีผิวสีดำ และเหตุที่เสือตัวลายเอาไว้ว่า หมี หมูทอก เสือและแถนฟ้าผ่าชนกันไปทดสอบความเก่งกับมนุษย์แต่ถูกมนุษย์หลอกจุดไฟเผาจนทำให้หมีและหมูทอกมีผิวสีดำ และยังทำให้เสือตัวลายด้วย

นิทานเรื่อง *พระยาคางคก* อธิบายสาเหตุที่นกค้อยตีวิดมีขายาวไม่สามารถเกาะต้นไม้ได้และต้องอาศัยอยู่ตามพื้นดินว่าเป็นเพราะเมื่อพระยาแถนให้สัตว์และมนุษย์ช่วยกันปลูกต้นไม้ปลูกดินและค้ำฟ้า นกค้อยตีวิดไม่ยอมช่วยค้ำฟ้าจึงถูกพระยาแถนลงโทษให้มีขาที่ยาวเหยียดจนไม่สามารถเกาะกิ่งไม้ได้และต้องอาศัยอยู่บนพื้นดินเท่านั้น เวลานอนต้องเอาขาชี้ขึ้นฟ้าถ้าหากละเมิดจะให้ฟ้าลั่นทับ การลงโทษนกค้อยตีวิดแสดงให้เห็นว่าชาวลาวไม่นิยมผู้ที่ไม่เชื่อเมื่อแม่และเอาเปรียบผู้อื่น นิทานเรื่องนี้ยังอธิบายสาเหตุที่งูลอกคราบได้และสาเหตุที่เสือตัวลายเอาไว้ว่าในการประชุมเรื่องการเกิดแก่เจ็บตาย พระยาแถนให้สิ่งมีชีวิตทุกชนิดเกิดมาแล้วไม่เจ็บ ไม่แก่ ไม่ตาย แต่พวกสัตว์เพิ่งมาถึงยังเหนื่อยไม่มีผู้ใดฟังจึงไม่ได้รับไป งูฟังตอนที่พระยาแถนพูดว่า "เดี๋ยวแล้วอก หัวงอกแล้วคืน" จึงทำให้พวกมันลอกคราบได้ การที่งูลอกคราบได้นี้เป็นการสอนว่าความมีสติและเอาใจใส่รับฟังในสถานการณ์ที่เหมาะสมทำให้งูได้รับสิ่งที่ดี ต่อมาเป็นการหาผู้ทำหน้าที่พระยาแห่งพิชพันสุวิญญาหาร ทั้งเสือและคางคกต่างก็อยากได้ตำแหน่งจึงจัดการแข่งขันขึ้น ไม่ว่าจะแข่งอะไรคางคกจะใช้สติปัญญาเอาชนะเสือจนได้รับตำแหน่งไป เสืออับอายมากจึงหนีเข้าไปถูกหนามเกี่ยวจนตัวลายมาถึงปัจจุบันจะเห็นว่านิทานเรื่อง *พระยาคางคก* มีส่วนที่เหมือนกับนิทานเรื่อง *แข่งความเก่งกัน* คือมีส่วนของการอธิบายสาเหตุที่เสือตัวลาย แม้ว่านิทานเรื่องแรกเสือจะตัวลายเพราะถูกไฟไหม้ส่วนเรื่องที่สองเป็นเพราะถูกหนามเกี่ยว แต่ลายที่ตัวเสือก็มาจากการแย่งชิงความเก่งและเสือเป็นฝ่ายแพ้เช่นเดียวกัน คู่ต่อสู้ของเสือจากนิทานทั้งสองเรื่องมีลักษณะคล้ายกันคือเป็นสัตว์ที่อ่อนแอ มีพลังกำลังด้อยกว่าเสือ แต่ก็ยังมีลักษณะร่วมกันคือความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดทำให้เอาชนะศัตรูที่น่ากลัวได้

นอกจากนิทานเรื่อง *พระยาคางคก* แล้วยังมีนิทานที่อธิบายลักษณะของงูอีกเรื่องหนึ่งคือ นิทานเรื่อง *พระยาภูเหล็กอม* อธิบายสาเหตุที่งูเหล็กอมไม่มีพิษว่า พระยาถนอมบพิชให้พระยาภูเหล็กอม ซึ่งเป็นเจ้าแห่งงูทั้งปวงใช้ป้องกันตัวเองและบริวารงู พระยาภูเหล็กอมทดสอบความแรงของพิษโดยการ ไปกัดคนมนุษย์คนหนึ่งที่มีหมู่บ้านปอเสียดชีวิต ชาวบ้านเล่าต่อ ๆ กันไปว่างูกัดชาวบ้านบ่อตายแต่งูเหล็กอม เข้าใจผิดคิดว่าเขาพูดว่างูกัดชาวบ้านปอ (“ปอ” ในภาษาลาวหมายถึง “ไม่”) ตายก็เสียใจคายพิษทิ้งจนหมด งูจึงอาจและตะเข็บรู้เข้าก็มากินพิษเหล่านั้นทำให้มีพิษแทนงูเหล็กอมจนทุกวันนี้ ด้วยความที่งูเหล็กอมไม่ฟังความให้แน่ชัดจึงต้องสูญเสียพิษที่มีอานุภาพร้ายแรงให้กับสัตว์อื่นไปอย่างน่าเสียดาย

นิทานเรื่อง *หอยเคือ* อธิบายสาเหตุที่หอยเคือมีกระดอง และมีดวงตาอยู่สูงมองได้รอบทิศทาง เมื่อพระยาข้างนัดให้สัตว์ทั้งหลายมาประชุมกันหอยเคือมาช้าไปถึงสามวันโดยให้เหตุผลว่าร่างกายของมันอ่อนแอจึงต้องแบกบ้านไปไหนมาไหนด้วย และระหว่างทางก็ถูกกิ่งไม้ดีดตาเจ็บปวดมากทำให้การเดินทางล่าช้า พระยาข้างจึงลงโทษให้หอยเคือแบกบ้านหรือกระดองของมันตลอดเวลาและให้ตาของหอยเคืออยู่สูงสามารถมองได้รอบทิศกิ่งไม้จะได้ไม่ดีดตาอีก

นิทานเรื่อง *เหตุใดจ๊กจั้นไม่มีได้* อธิบายสาเหตุที่จ๊กจั้นไม่มีได้ว่าเป็นเพราะจ๊กจั้นเป็นสัตว์ที่พูดจาโดยไม่คิดและไม่รู้กาลเทศะทำให้กวางวิบวิ่งกลับไปหาลูกจันทน์ต้นโตขึ้นที่บึงแดงเจียง เม็ดแดงเจียงปลิวไปเข้าตาแม่ไก่ แม่ไก่ไปเรียเอรังมดเข้า มดไปกัดลิ้นงู งูไปรัดคอกระรอก กระรอกไปกัดหัว ผลคั้งหล่นไปถูกนางปะทุมมาธิดาองค์เดียวของพระยาจันเป็นไ้ช้านานสองปีแล้วและยังรักษาไม่หาย พระยาเรียกผลคั้งมาสอบสวนไล่ไปเรื่อย ๆ จนถึงจ๊กจั้นและลงโทษเจาะไส้ของมันออกหมดทำให้จ๊กจั้นไม่มีไส้นับแต่บัดนั้น

นิทานเรื่อง *นกเค้าแมวตาเหลือง* อธิบายสาเหตุที่นกเค้าแมวมีตาสีเหลืองว่าเป็นการทำโทษที่ นกเค้าแมวมีนิสัยชอบแกล้งผู้อื่น มันแกล้งร้องเสียงน่ากลัวออกมาทำให้แม่ไก่ตกใจวิ่งไปชนต้นงา ผีก งาแตกเม็ดงาหล่นเข้าไปในตาแม่ไก่ แม่ไก่เผลอเอามาไปเรียรังมด มดเห็นงูเลื้อยผ่านมาคิดว่างูเป็นผู้เรียรังของมันจึงกัดงู งูไปรัดคอกระรอก กระรอกวิ่งไปชนเครือต้นคั้ง ผลคั้งหล่นใส่หัวพ่อเฒ่าหมอยา เจ็บมากจนหัวล้าน พ่อเฒ่าสืบหาตัวผู้กระทำผิดไปเรื่อย ๆ จนมาถึงนกเค้าแมวต้นตอจึงลงโทษโดย เอาหัวของมันมาตำใส่ตานกเค้าแมวเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทำให้ตาของมันมีสีเหลืองตั้งแต่นั้นมา และคำว่า “นกเค้าตาเหลือง” ยังกลายมาเป็นสำนวนที่ชาวลาวใช้เรียกผู้กระทำผิดที่จนมุมถูกจับได้มาจนถึงทุกวันนี้

นิทานเรื่อง *เหตุไฉนมีปากข้างจิ้งห้อย* อธิบายสาเหตุที่ริมฝีปากของข้างมีลักษณะห้อยย้อยเหมือนชายผ้าว่าเป็นผลลงโทษจากการที่ข้างพูดโกหก เด็กหญิงสิบสองคนหนีหญิงกินคนเข้าไปหลบในปากข้าง หญิงกินคนถามหาเด็ก ๆ ข้างตอบว่าไม่เห็นแต่หญิงกินคนเห็นชายผ้าถุงของน้องคนที่สิบสองแลบออกมาจึงโกรธสาปให้ริมฝีปากข้างยื่นห้อยออกมาเหมือนชายผ้าตลอดไป

นิทานเรื่อง *น้ำท่วม* นอกจากจะอธิบายเรื่องการกำเนิดมนุษย์แล้วยังอธิบายสาเหตุที่เต่ามีรอยต่อที่กระดูกงา ในขณะที่ชายหญิงคู่สุดท้ายในโลกซึ่งเป็นพี่น้องกันกำลังหาคู่เพื่อสืบเผ่าพันธุ์มนุษย์ เต่าบอกให้ทั้งคู่แต่งงานกันเองเพราะไม่มีมนุษย์อื่นเหลืออยู่เลย พี่ชายได้ยินก็โกรธมากเอาไม้ฟันเต่าขาดเป็นท่อน ๆ ทำให้เต่ามีรอยต่อที่กระดูกงาจนถึงทุกวันนี้ และนิทานเรื่องนี้ยังอธิบายสาเหตุเกี่ยวกับลักษณะของพืช คือสาเหตุที่ลำต้นไผ่มีข้อต่อว่าเป็นเพราะต้นไผ่บอกให้พี่น้องทั้งสองแต่งงานกันเองเพื่อสืบเผ่าพันธุ์มนุษย์เช่นเดียวกับที่เต่าพูด พี่ชายเอาไม้ลับต้นไผ่เป็นท่อน ๆ เช่นเดียวกับที่ทำกับเต่าทำให้ลำต้นไผ่มีรอยต่อจนถึงทุกวันนี้ แต่ในที่สุดพวกเขาทั้งสองก็ยอมแต่งงานกันตามที่เต่าและต้นไผ่บอกทำให้มีลูกหลานมนุษย์สืบต่อมา

นอกจากนี้ยังมีนิทานที่อธิบายลักษณะของพืชอีกเรื่องหนึ่งได้แก่นิทานเรื่อง *ข้าวเม็ดใหญ่* ซึ่งเป็นนิทานที่แพร่หลายมากในหมู่ชาวไทยที่บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก นิทานเรื่องนี้อธิบายขนาดของเมล็ดข้าวว่า แต่เดิมเมล็ดข้าวมีขนาดใหญ่มากเท่าลูกมะพร้าวหรือลูกพริกทองและขึ้นเองตามป่าไม่ต้องปลูก แต่แม่หมาคนหนึ่งที่นางสาวรักก็ยังไม่พอใจอยากให้เมล็ดข้าวลอยเข้ามาในยุ้งข้าวเองและบ่นว่าเมล็ดข้าวมีขนาดใหญ่เกินไปกินยากจึงทุบเมล็ดข้าวไม่ตำนักบุญคุณ นางโยนเมล็ดข้าวทิ้งจนแตกกระจายตั้งแต่นั้นเมล็ดข้าวก็มีขนาดเล็ก นิทานเรื่องนี้ไม่เพียงแต่อธิบายขนาดของเมล็ดข้าวแต่ยังแฝงคำสอนให้รู้จักสำนึกในบุญคุณที่ธรรมชาติมีต่อมนุษย์อีกด้วย

นอกจากการอธิบายลักษณะภายนอกของสัตว์และพืชบางชนิดแล้วพบว่ายังมีนิทานที่อธิบายลักษณะทางกายภาพของมนุษย์ 1 เรื่องได้แก่นิทานเรื่อง *ผีย่าว่อม* อธิบายสาเหตุที่หลังเท้าของมนุษย์มีรอยเว้าเข้าไปว่าเป็นเพราะในขณะที่ผีย่าว่อมกำลังจะไล่กินหญิงสาวสองพี่น้องคนหนึ่ง ทั้งสองหนีขึ้นไปบนต้นไม้และตะโกนให้พ่อกับแม่ที่อยู่บนสวรรค์หย่อนเชือกลงมาจับพวกนางขึ้นไป ผีย่าว่อมกระโดดตามไปแต่จับเชือกไม่ทันขยับได้เพียงหลังเท้าของหญิงสาวแล้วตกลงมายังพื้นดิน เนื้อที่เท้าของหญิงสาวติดไปกับผีย่าว่อมด้วยจึงทำให้หลังเท้าของมนุษย์มีรอยเว้าเข้าไปนับแต่นั้น นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็น

เห็นความเชื่อว่่านอกจากโลกมนุษย์ยังมีภพอื่นด้วย เช่น ภพสวรรค์ที่พ่อแม่ของตัวละครเอกอาศัยอยู่ เป็นต้น

จากนิทานเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมาจะเห็นว่าลักษณะทางกายภาพของสัตว์ พิษ และมนุษย์ที่ได้รับการอธิบายมักจะเป็นลักษณะที่โดดเด่นเป็นพิเศษกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เช่น ลายของเสือในนิทานเรื่อง *แข่งความเก่งกัน* และ *พระยาคางคก* หรือเป็นลักษณะที่ไม่พบในสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น เช่น รอยต่อที่กระดองเต่า และรอยต่อที่ลำต้นไม้ จากนิทานเรื่อง *น้ำท่วม* เป็นต้น นิทานส่วนใหญ่ที่พบเป็นนิทานอธิบายลักษณะทางกายภาพของสัตว์ และมักจะทำอธิบายลักษณะทางกายภาพเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะผลของพฤติกรรมทางด้านลบ การประพฤติตัวไม่เหมาะสมจนทำให้ถูกลงโทษหรือทำให้ได้รับผลลัพธ์ที่ไม่ค่อยดีนัก เช่น จักจั่นที่พูดจาโดยไม่คิดทำให้ถูกเจาะได้ออกเป็นการลงโทษในนิทานเรื่อง *เหตุใดจักจั่นไม่มีได้* เป็นต้น แสดงให้เห็นว่านอกจากนิทานเหล่านี้จะมีจุดประสงค์ในการเล่าเพื่ออธิบายเหตุแล้วยังแฝงคติธรรมคำสอนในการดำรงชีวิตโดยใช้การกระทำและผลที่เกิดขึ้นกับตัวละครในนิทานเป็นอุทาหรณ์ ตัวละครที่ประพฤติตนในทางที่เหมาะสมจะได้รับผลตอบแทนในทางที่ดี เช่น นกยูงในนิทานเรื่อง *กาและนกยูง* มีความอดทนสูงทำให้มีขนสีสวย ภูในนิทานเรื่อง *พระยาคางคก* ตั้งใจฟังพระยาแถนพูดในที่ประชุมทำให้มันสามารถลอกคราบได้ แต่หากตัวละครใดประพฤติตนไม่เหมาะสมก็จะได้รับผลตอบแทนที่ไม่ดี เช่น ช้างในนิทานเรื่อง *เหตุใดริมฝีปากช้างจึงห้อยอมเด็ก ๆ* ไว้ในปากแต่พูดโกหกว่าไม่เห็นพวกเขาทำให้ถูกสาป หรือนกเค้าแมวในนิทานเรื่อง *นกเค้าตาเหลือง* ที่แก่งทำเสียงน่ากลัวให้แม่ไก่ตกใจจนเกิดเรื่องวุ่นวายก็ถูกลงโทษโดยเอาขมสีเหลืองทาตาเป็นสัญลักษณ์ นับได้ว่านิทานพื้นเมืองลาวนอกจากจะเป็นเรื่องเล่าเพื่อความบันเทิงแล้วยังมีส่วนช่วยขัดเกลาจิตใจและช่วยเสริมสร้างคุณธรรมในสังคมอีกด้วย

นอกจากนิทานอธิบายลักษณะทางกายภาพของสิ่งมีชีวิตแล้วยังมีนิทานอธิบายพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ จำนวน 10 เรื่องด้วยกัน แบ่งได้เป็นนิทานอธิบายพฤติกรรมของสัตว์จำนวน 7 เรื่อง นิทานอธิบายบุคลิกและการดำเนินชีวิตของมนุษย์จำนวน 3 เรื่อง นิทานที่อธิบายพฤติกรรมของสัตว์ได้แก่นิทานเรื่อง *พระอินทร์กับสัตว์โลก* นิทานเรื่อง *นกเค้าแมวและแก้ง* นิทานเรื่อง *ดวงตะวัน* นิทานเรื่อง *พระยาภูเหล็กอม* นิทานเรื่อง *หมากับแมวไปเอาแก้ว* นิทานเรื่อง *หมา แมว และหนู* และนิทานเรื่อง *ปูทอง*

นิทานเรื่อง พระอินทร์กับสัตว์โลก อธิบายถึงที่อยู่และแหล่งหากินของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามประสงค์ของพระอินทร์ที่เรียกบรรดาสัตว์มาประชุมเพื่อแยกที่อยู่และแหล่งหากินของสัตว์แต่ละประเภทออกจากกัน พระยานกขรอาศัยและหากินบนต้นไม้ พระยาช้างขออาศัยในป่าทิพย์ พระยาวิวและพระยาควายขออาศัยในที่ ๆ มีหญ้ากิน พระยาปลารขออาศัยอยู่ในน้ำซึ่งสัตว์แต่ละชนิดก็ได้อาศัยอยู่ในแหล่งที่เลือกไว้จนทุกวันนี้

นอกจากนี้ยังมีนิทานที่อธิบายถึงแหล่งหากินของสัตว์อีกเรื่องหนึ่งได้แก่นิทานเรื่องนกเค้าแมวและแก๊ง อธิบายสาเหตุที่นกเค้าแมวมักจะออกหากินในเวลากลางคืนและซ่อนตัวในตอนกลางวันว่าเป็นเพราะนกเค้าแมวนิสัยไม่ดีสัตตัญญา กับแก๊งที่ปวยว่าจะปลิดลูกมะกอกลงไปให้กินแต่เมื่อถึงเวลามันกลับร้องว่า "เก็บกอก ๆ กอกลูกกอกแกง ๆ" ทำให้แก๊งตกใจวิ่งไปชนเครีตันฮ้าง ผลตันฮ้างหล่นใส่ผลต้นงา แก๊งงาปลิวไปถูกตาไก่ทำให้ไก่เอาตีนไปเชียบดแดง บดแดงไปกีดท้องงู งูเอาหางปิดมดแดง ออกแล้วหาตัวผู้ทำผิดไปเรื่อย ๆ จนรู้ว่าต้นเหตุคือนกเค้าแมว ตั้งแต่นั้นมานกเค้าแมวจึงถูกลงโทษให้ซ่อนตัวอยู่ผู้เดียวในตอนกลางวัน ออกหากินตอนกลางคืนไม่มีผู้ใดเป็นเพื่อนเลย นิทานเรื่องนี้มีเนื้อหาคล้ายกับนิทานเรื่อง นกเค้าแมวตาเหลือง ที่ได้กล่าวถึงแล้ว โครงเรื่องของนิทานทั้งสองเรื่องคือการที่นกเค้าแมวนิสัยไม่ดีชอบแกล้งผู้อื่นจนทำให้เกิดความเดือดร้อนต่อผู้อื่นเป็นทอด ๆ ไปเรื่อย ๆ แต่ในที่สุดความผิดก็ถูกชดเชยจนมาถึงมันและทำให้มันถูกลงโทษ นิทานทั้งสองเรื่องยังมีโครงเรื่องคล้ายกับนิทานเรื่อง เหตุใดจิ้งจอกจึงไม่มีไส้ ซึ่งเป็นเรื่องของจิ้งจอกที่พูดจาไม่คิดจนทำให้เกิดเรื่องเดือดร้อนเป็นทอด ๆ ต่อกันไปท้ายที่สุดมันก็ถูกลงโทษเจาะไส้ออก นิทานทั้งสามเรื่องนี้มีลักษณะร่วมกันคือเป็นนิทานสูตร (Formula tale) คือนิทานที่มีโครงเรื่องซ้ำ ๆ ทำนองเดียวกันแต่มีรายละเอียดในเหตุการณ์แตกต่างกันออกไปบ้างเล็กน้อย ลักษณะนี้ตรงกับนิทานไทยเรื่อง ยายกับตาปลุกถั่วปลุกงาให้หลานเฝ้า ด้วย

นิทานเรื่อง ดวงตะวัน อธิบายกิจวัตรประจำวันของไก่ที่มักจะขันเวลาพระอาทิตย์ขึ้นตอนเช้าว่า มนุษย์ทำให้พระอาทิตย์หนีไปจึงให้สัตว์ชนิดต่าง ๆ มาช่วยร้องเรียกพระอาทิตย์ให้กลับมาแต่สัตว์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็น วิว เสือ นกเค้าแมว ต่างก็ไม่สามารถเรียกพระอาทิตย์ให้กลับมาได้ มนุษย์จึงให้ไก่ช่วยขันปรากฏว่าพระอาทิตย์ยอมกลับมา ไก่จึงกลายเป็นผู้ขันเรียกพระอาทิตย์ในตอนเช้าตราบตั้งแต่นั้นมา

นิทานเรื่อง พระยาภูเหล็กอม อธิบายสาเหตุที่จิ้งจกและกิ้งก่ามักจะไปแอบอยู่ตามข้างทางและทำส่งเสียงดังจนคนตกใจว่า เมื่อพระยาถนนมอบพิษให้ภูเหล็กอมแต่งเหล็กอมเข้าใจผิดคิดว่าพิษนั้นไม่มีอำนาจร้ายแรงก็เสียใจคายพิษออกจนหมด สัตว์ต่าง ๆ รู้เรื่องที่ภูเหล็กอมคายพิษก็มากินพิษ จิ้งจกและกิ้งก่ามาไม่ทันพิษภูเหล็กอมถูกกินหมดแล้วแต่พวกมันก็อยากให้ผู้อื่นเกรงกลัวจึงมักไปแอบอยู่ข้างทางและส่งเสียงดังเพื่อให้คนตกใจ

นิทานเรื่อง หมากับแมวไปเอาแก้ว อธิบายสาเหตุที่จรเข้ไม่ถูกกับหมา สาเหตุที่หนูกลัวแมว สาเหตุที่ปลากลัวนก และสาเหตุที่แมวได้อาศัยบนเรือนแต่หมาได้อยู่ข้างล่างและกินของเหลือว่า ชาวนาทำดวงแก้ววิเศษหายไปจึงสั่งให้หมากับแมวไปตามเอาแก้วกลับมาภายในสามวัน ผู้ใดทำได้จะให้ที่อยู่อาศัยและกินอาหารบนเรือน หมาและแมวเดินทางไปจนถึงหนองน้ำใหญ่ที่มีจรเข้ขวางอยู่แมวอาศัยคร่อมอ่อนหวานขอให้จรเข้พาพวกมันข้ามฝั่ง แมวขึ้นฝั่งไปก่อนแต่ขณะที่หมากำลังก้าวตามเกิดปวดท้องจนทนไม่ไหวถ่ายลงบนจมูกจรเข้หนึ่งก้อนซึ่งยังคงอยู่บนจมูกจรเข้จนทุกวันนี้ ตั้งแต่นั้นจรเข้กับหมาจึงไม่ถูกกัน หมาและแมวมาถึงบ้านขโมยตอนหัวค่ำแต่หาแก้วไม่เจอแมวซ่อนอยู่ในบ้านจนหนูกลัวไปหาแก้วมาให้และก็กแก้วมาจนทุกวันนี้ ฆากลับแมวที่หลังจรเข้เช่นเดิมส่วนหมาว่ายน้ำข้ามไปเองและอาสาเอาแก้วไปให้ แต่กลางน้ำมีปลากระโดดพุ่งใหญ่ว่ายวนรอบตัวหมาจึงเผลอทำแก้วหลุดจากปาก ปลากระโดดตัวหนึ่งกลืนแก้วเข้าไป เมื่อแมวรู้เรื่องก็จับลูกพระยานกกระสาวิเศษน้ำเป็นตัวประกัน พระยานกสั่งบริวารนกช่วยกันจิกปลาขึ้นมาทีละตัวจนได้แก้วคืนนับแต่นั้นปลาจึงระวังไม่เข้าใกล้กันอีก ส่วนแมวเมื่อได้แก้วก็รีบวิ่งกลับมาที่เรือนก่อนหมาทำให้มันได้อาศัยอยู่บนเรือน ส่วนหมาได้นอนที่ตีนบันไดบ้านและกินแต่ของเหลือตั้งแต่นั้น

นิทานเรื่อง หม่า แมว และหนู อธิบายสาเหตุที่แมวไม่ถูกกับหนูและหมาโดยเล่าว่า พระอินทร์ประกาศให้สัตว์ทั้งหลายมาประชุมตั้งชื่อปีนักษัตรโดยสัตว์สิบสองตัวแรกที่มาถึงก่อนจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นชื่อของปีนักษัตร แมว หมาและหนูเป็นเพื่อนรักกัน แมวจำวันที่ต้องไปประชุมไม่ได้จึงถามหนู หนูกลัวว่าถ้าบอกความจริงมันจะไปไม่ทันแมวจึงบอกวันที่เข้าไปหนึ่งวันให้แมว ในวันนัดหมายแมวออกเดินทางเป็นครั้งแรกแต่หนูใช้วิธีแอบขึ้นหลังวิ่งไปโดยที่แมวไม่รู้ตัว เมื่อไปถึงประตูวังของพระอินทร์หนูแอบเล็ดลอดเข้าไปก่อน พระอินทร์จึงใช้ชื่อหนูตั้งชื่อปีนักษัตรปีแรก ตามด้วยวัว เสือ กระต่าย งูใหญ่ งูเล็ก ม้า แพะ ลิง ไก่ หม่า และหมูตามลำดับ ส่วนแมวเมื่อถึงวันที่หนูบอกก็รีบเดินทางไปหาพระอินทร์เมื่อไปถึงจึงรู้ว่าตนมาช้าไปหนึ่งวัน ตั้งแต่นั้นมาแมวจึงประกาศตัดญาติขาดมิตรไม่เป็นเพื่อนกับหนู

และหมาอีกต่อไป จะเห็นว่านอกจากนิทานเรื่องนี้จะเป็นนิทานอธิบายเหตุเรื่องสัตว์แล้วยังเป็นการอธิบายที่มาของชื่อปีนักษัตรอีกด้วย

นิทานเรื่อง ปูทอง อธิบายสาเหตุที่ปูชอบกัดต้นข้าวในนาว่าปูทองช่วยควักข้าวจากพื้นดินให้กับตองตายายคู่หนึ่งแต่ตองตายายคิดว่าปูจะมากินข้าวจึงเอาไม้ตีปูทองกระดองแตกตาย ตั้งแต่นั้นปูทั้งหลายจึงเคียดแค้น สาบานว่าจะกัดข้าวในนาไม่ให้มนุษย์มีข้าวกิน

นิทานอธิบายบุคลิกและการดำเนินชีวิตของมนุษย์มี 3 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่องคนไม่มีความพอ นิทานเรื่องพระยาคางคก และนิทานเรื่องยักษ์แม่หม้ายต้มเห็ด

นิทานเรื่อง คนไม่มีความพอ อธิบายที่มาของอายุเฉลี่ยและบุคลิกของมนุษย์ในแต่ละช่วงอายุ โดยใช้วิธีเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของสัตว์ว่าในขณะที่พระยาถนส่งมนุษย์ลงไปเกิดในโลก ให้ควายหมา และลิง ลงไปรับใช้โดยกำหนดให้มนุษย์มีอายุ 30 ปี ส่วนสัตว์อื่น ๆ มีอายุขานิดละ 20 ปี พวกสัตว์ต้องทำงานหนักจึงอยากมีอายุน้อยลงมนุษย์เสนอให้มอบอายุของสัตว์ทั้งสามให้แก่ตน และด้วยเหตุที่มนุษย์รับอายุมาจากสัตว์ เมื่อมนุษย์อายุ 1-30 ปีจึงไม่สนใจการทำงานสนใจแต่กินกับเล่นเพราะเป็นช่วงอายุที่เคยมีควาย หมา และลิงเป็นข้ารับใช้ เมื่อมนุษย์อายุ 30-50 ปีเป็นช่วงที่หนักเบาเอาสู้เพราะเอาอายุควายมาใช้ เมื่อมนุษย์อายุ 50-70 ปีมีนิสัยชอบนอนเพราะเอาอายุหมามาใช้ และเมื่อมนุษย์อายุ 70-90 ปีหน้าตาจะเหี่ยวยาน นิสัยคล้ายลิง นิ่งหลังอเพราะเอาอายุลิงมาใช้ นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นความช่างสังเกตธรรมชาติที่อยู่รอบตัวของชาวลาว พวกเขาสังเกตว่าสัตว์แต่ละชนิดมีบุคลิกนิสัยแตกต่างกันและยังนำบุคลิกเหล่านั้นมาเปรียบเทียบกับบุคลิกของมนุษย์ในแต่ละช่วงวัยอีกด้วย

นิทานเรื่อง พระยาคางคก อธิบายสาเหตุที่มนุษย์ทุกคนต้องตายว่า พระยาถนเรียกประชุมเรื่องการเกิดแก่เจ็บตาย ครั้งแรกพระยาถนให้สิ่งมีชีวิตทุกชนิดเกิดมาแล้วไม่เจ็บ ไม่แก่ ไม่ตาย แต่พวกสัตว์เหิงมาถึงยังเหนียวไม่มีผู้ใดฟังจึงไม่มีใครรับไป จนมาถึงข้อที่ว่า "เฒ่าก็ตาย ไม่เฒ่าก็ตาย" มนุษย์ได้ยินพอดีจึงรับไปทำให้มนุษย์ทุกคนต้องตาย นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าชาวลาวมีความสนใจต้องการทราบสาเหตุของการตายซึ่งเป็นวัฏจักรที่มนุษย์ทุกคนรวมทั้งสิ่งมีชีวิตทุกชนิดต้องประสบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ส่วนนิทานเรื่อง *ยักษ์แม่หม้ายต้มเหล้า* อธิบายสาเหตุที่มนุษย์ต้มเหล้าแล้วมีอาการมาและมีอาการปฏิกิริยาคลายสัตว์ว่าเป็นเพราะชาวนาและยักษ์แม่หม้ายซึ่งเป็นผู้ผลิตเหล้าให้กับพระยาไม่สามารถไปหาต้นมะนิโคตซึ่งเป็นส่วนผสมที่ทำให้ผู้ต้มเหล้าสดชื่น มีจิตใจดีงาม มาต้มเหล้าได้ทันเวลาที่พระยาสั่งจึงจับเสื่อ งูใหญ่ หมา และหมูมาผสมแทน เมื่อคนต้มเหล้าเข้าไปก็แสดงอาการคล้ายสัตว์ที่ถูกนำมาเป็นส่วนผสมในเหล้า บางคนเซไปมากคล้ายงูเลื้อย บางคนตาแดงราวกับตาเลือดต้อยติไม่เลือกหน้า บางคนตกเตียงเสียงดังเหมือนสุนัขกัดกัน บางคนกินแล้วล้มตัวลงนอนไม่สนใจความสะอาดและความเหมาะสมคล้ายหมู นับตั้งแต่นั้นเมื่อคนกินเหล้าเข้าไปจึงแสดงกิริยาไม่น่าดูเช่นนี้ออกมาแม้ว่าส่วนผสมของเหล้าจะมีสัตว์อยู่ด้วยหรือมีแต่พืชก็ตาม นิทานเรื่องนี้นอกจากจะเป็นการอธิบายสาเหตุที่มนุษย์เมาเหล้าแล้วยังแสดงให้เห็นว่าเหล้าเป็นของมีโทษทำให้ผู้เสพสูญเสียบุคลิกที่ดี

นอกจากนิทานอธิบายเหตุเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตแล้วยังมีนิทานอธิบายเหตุเกี่ยวกับสิ่งไม่มีชีวิตได้หลายประเด็นด้วยกัน ได้แก่ การอธิบายเรื่องพระจันทร์และดวงดาว การอธิบายเรื่องภูมิประเทศและปรากฏการณ์ธรรมชาติ บ่อเกิดของเครื่องดนตรี บ่อเกิดของประเพณี และที่มาของคำลงท้ายประโยคสำหรับเนื้อหาเกี่ยวกับพระจันทร์และดวงดาวพบว่ามี 2 เรื่อง ได้แก่นิทานเรื่อง *มนุษย์ในดวงจันทร์* และนิทานเรื่อง *ดาวไกลและยายย่าในดวงจันทร์*

นิทานเรื่อง *มนุษย์ในดวงจันทร์* แสดงให้เห็นความเชื่อของชาวลาวในอดีตว่าบนดวงจันทร์มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ สิ่งมีชีวิตที่นิทานกล่าวถึงก็คือชายช่างตีเหล็กผู้ไม่เคยพอใจในชีวิตตัวเองและอยากเป็นกษัตริย์ ผู้วิเศษรู้เข้าก็ช่วยบันดาลให้เขาได้เป็นในสิ่งที่ต้องการ ต่อมาเขาก็อยากเปลี่ยนเป็นช่างตีเหล็กหิน พระอาทิตย์ และพระจันทร์ตามลำดับซึ่งผู้วิเศษก็ช่วยบันดาลให้ แต่เขาก็ไม่พอใจอีกอยากกลับมาเป็นตัวเอง ผู้วิเศษรำคาญจึงลงโทษให้เขาทำหน้าที่ตีเหล็กอยู่บนพระจันทร์ตลอดไป นิทานเรื่อง *ดาวไกลและยายย่าในดวงจันทร์* ก็แสดงให้เห็นความเชื่อว่าบนดวงจันทร์มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เช่นกัน ยายย่าเฒ่าจำสวนกับหลานน้อยคนหนึ่งคิดทำครกตำข้าวขึ้นมาทำให้ปอกข้าวเปลือกง่ายขึ้นไม่ต้องปอกเปลือกข้าวที่ละเมล็ดหรือใช้ไม้กั้วเขียดเช่นแต่ก่อนเมื่อพวกเขาตายชาวบ้านจึงให้พวกเขาไปเกิดในดวงจันทร์ และนิทานเรื่องนี้ยังมีเนื้อหาอธิบายกำเนิดของดาวไกลอีกด้วยว่าลุงคนหนึ่งชื่อไกลเห็นว่าการทำนาเป็นเรื่องลำบากมากจึงประดิษฐ์อุปกรณ์สำหรับช่วยทำนาขึ้นมาตั้งชื่อว่า "ไกล" ตามชื่อตัวเอง เมื่อลุงไกลเสียชีวิตจึงได้ไปเกิดเป็นดาวไกลอยู่บนฟากฟ้า น่าสังเกตว่าในนิทานเรื่อง *มนุษย์ในดวงจันทร์* ดวงจันทร์เป็นสัญลักษณ์ของสถานที่ ๗ โดดเดี่ยวห่างไกลจากผู้คนช่างตีเหล็กต้องอาศัยอยู่ในดวงจันทร์ก็เพราะถูกลงโทษ แต่ในนิทานเรื่อง *ดาวไกลและยายย่าในดวงจันทร์* ดวงจันทร์เป็นสัญลักษณ์

แทนโลกซึ่งสูงส่งกว่าโลกมนุษย์ผู้ที่ทำความดีจะได้ไปเกิดบนดวงจันทร์เพื่อยกย่องสรรเสริญในคุณความดี การไปเกิดเป็นดาวโลกก็เช่นกัน

นิทานอธิบายกำเนิดของภูมิประเทศและปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมีทั้งหมด 4 เรื่องด้วยกัน ได้แก่นิทานเรื่อง สองเหยี่ยวน้องกับผีแม่มด นิทานเรื่อง เรื่องของต้นไม้ นิทานเรื่อง หมากแดงลาย และ นิทานเรื่อง น้ำท่วม

นิทานเรื่อง สองเหยี่ยวน้องกับผีแม่มด อธิบายว่าก่อนหินมีกำเนิดจากกระดูกของแม่มดร้าย เมื่อผีแม่มดพยายามจะไล่จับหญิงสาวสองพี่น้องกินเป็นอาหาร น้องสาวหนีผีแม่มดโดยปีนต้นไม้ขึ้นไปบนฟ้า ผีแม่มดตามไม้ทันร่วงลงมาตายยังโลกมนุษย์กะโหลกและกระดูกกลายเป็นก้อนหินจนทุกวันนี้

นิทานเรื่อง เรื่องของป่าไม้ อธิบายกำเนิดของเมฆ รวมทั้งที่มาของเสียงฟ้าร้อง แสงฟ้าแลบ และฝนตกว่า ตัวละครเอกของเรื่องชื่อปีทำให้เจ้าป่าโกรธมากจนไปฟ้องให้พระยาแฉกทำให้ฟ้าแลงต้นไม้แห้งตาย พ่อบีแค้นใจมากจนหัวใจแตกตาย ดวงวิญญาณกลายเป็นเมฆคอยบดบังแสงจากดวงอาทิตย์ บางครั้งเจ้าป่ากับพระยาแฉกใช้จ้าวพาดผ่าเมฆจนเกิดเสียงดังซึ่งเมฆพ่อบีก็พินคินกลายเป็นเสียงฟ้าร้อง แสงฟ้าแลบที่เราได้ยินเสมอเวลาที่ฝนกำลังจะตกหลังจากนั้นฝนก็จะตกตามมา

นิทานเรื่อง หมากแดงลาย อธิบายสาเหตุที่น้ำท่วมและกำเนิดของน้ำใต้ดินที่มีขึ้นมาเมื่อเราขุดบ่อน้ำว่าเป็นเพราะพระยาเงือกถูกผียักษ์ปราบ ก่อนขาดใจพระยาเงือกดื่มเอาน้ำจมน้ำท่วมโลก ต่อมาพระยาแฉกมองเห็นน้ำท่วมโลกจึงเอาน้ำขี้ให้น้ำไหลซึมลงดินจนน้ำแห้งหมด เมื่อเราขุดดินลงไปแล้วมีน้ำขึ้นมาคือน้ำที่พระยาแฉกขี้ให้ซึมลงไปใต้ดินนั่นเอง นิทานเรื่องน้ำท่วม ก็อธิบายถึงสาเหตุที่น้ำท่วมโลกเช่นกันว่าเป็นเพราะพระเจ้าฟ้าร้องชาว-โล-โค และพระเจ้าพายุฝนลุยกันต่อสู้กัน

น่าสังเกตว่านิทานอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติโดยมากมักจะมีเนื้อหาอธิบายที่มาของปรากฏการณ์ที่ส่งผลอย่างใหญ่หลวงต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม ฟ้าร้อง ฟ้าแลบ และฝนตก เป็นต้น ทั้งนี้ น่าจะสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวลาวที่มักจะต้องประกอบอาชีพทางการเกษตรซึ่งต้องพึ่งพาธรรมชาติโดยเฉพาะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญ ถ้าหากบ้านเมืองแห้งแล้งหรือน้ำท่วมก็อาจจะทำให้ผลผลิตที่ได้ตกต่ำและไม่เพียงพอต่อการบริโภคทำให้ชาวลาวสนใจใคร่รู้ที่มาของปรากฏ

การณ์ต่าง ๆ เหล่านี้และพยายามหาเหตุผลอธิบาย นิทานเป็นวิธีการอธิบายรูปแบบหนึ่ง ด้วยเหตุที่ ความเจริญทางเทคโนโลยียังมีไม่สูงนักวิธีที่พวกเขาอธิบายที่มาของปรากฏการณ์ธรรมชาติจึงออกมา ในรูปของการดลบันดาลของเทพเจ้า หรือปีศาจผู้มีอิทธิฤทธิ์เหนือมนุษย์ธรรมดา

นิทานอธิบายปอบเกิดของเครื่องดนตรีมี 2 เรื่อง ได้แก่นิทานเรื่อง *สุวรรณศรีบรรลัย* และนิทานเรื่อง *นครบังบด* นิทานทั้งสองเรื่องนี้กล่าวถึงกำเนิดของ “แคน” ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีประจำชาติลาว ใน นิทานเรื่อง *สุวรรณศรีบรรลัย* ตัวละครเอกชื่อ กุเลน เป็นผู้ที่เป่าขลุ่ยเพราะมากแต่มีหน้าตาที่น่าเกลียดจน เจ้าสาวหนึ่งงานแต่งงาน กุเลนหนีเข้าไปอยู่ในป่า วันหนึ่งเขาเห็นใบหน้าของคนรักปรากฏขึ้นมาบนผิวน้ำจากปอน้ำเก่าที่คนไม่ใช้แล้วจึงเป่าขลุ่ยแต่เมื่อเขาหยุดเป่าภาพก็หายไป เขาไปที่นั่นเสมอแต่ภาพหญิงคนรักไม่เคยปรากฏอีกเลย เขาจึงลงประดิษฐ์เครื่องดนตรีขึ้นมาโดยใช้ไม้เขี่ยน้อยยาวลดหลั่นกัน 8 ลำมามัดรวมกัน เอาเท้าดินตากครอบและตั้งชื่อว่า “แคน” เขาทดลองเป่าแต่ภาพนางไม่ยอมปรากฏขึ้นมาเขาจึงทิ้งแคนไว้และเข้าไปอยู่ในป่าลึก หลายปีต่อมามีหนุ่มคนหนึ่งมาพบแคนจึงเอากลับไปที่หมู่บ้าน คนจึงเริ่มรู้จักแคนตั้งแต่นั้นมา

นิทานเรื่อง *นครบังบด* นี้มีเนื้อหาคล้ายกับนิทานเรื่อง *เมืองลับแล*^๑ ตำนานที่มาของชื่ออำเภอลับแล ในจังหวัดอุตรดิตถ์ของไทย มีชื่อแตกต่างกันในช่วงต้นและช่วงท้ายของนิทานเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในนิทานเรื่อง *นครบังบด* หลังจากที่แคนผิดหวังจากคนรักเก่าก็ประดิษฐ์เครื่องดนตรีขึ้นมาเมื่อลูกสาวของพระยาบังบดซึ่งเป็นเมืองที่สวยงามและมีศีลธรรมได้ฟังเสียงดนตรีก็หลงรักชายหนุ่มและแต่งงานกัน ส่วนนิทานเรื่อง *เมืองลับแล* ตัวละครเอกเห็นหญิงสาวถือไปไม้เดินออกมาจากชายป่าก็ตามไปดูและขอไปด้วยจนได้เข้าเมืองลับแลและแต่งงานกับนาง เนื้อหาต่อจากนี้ของนิทานทั้งสองเรื่องเหมือนกันคือตัวละครอยู่ด้วยกันจนมีลูกหนึ่งคน วันหนึ่งลูกร้องไม่หยุดแต่ภรรยาไม่อยู่สามีจึงหลอกว่าแม่มาแล้วเพื่อให้ลูกหยุดร้อง ชาวเมืองนี้มีข้อห้ามไม่ให้โกหกตัวละครเอกจึงต้องออกจากเมือง ในนิทานเรื่อง *นครบังบด* ภรรยาของแคนมอบของใส่ถุงให้แคนเอากลับบ้านเป็นจำนวนมาก นางกำชับว่าอย่าทิ้งและให้เปิดดูเมื่อไปถึงบ้านแล้วเท่านั้น แต่เนื่องจากความหนักและระยะทางที่ไกล แคนจึงเปิดดูดูพบแต่ก้อนหินมากมายจึงทิ้งไปเกือบหมด เมื่อกลับถึงบ้านก้อนหินกลับกลายเป็นเพชรนิลจินดา นิทานเรื่อง *เมืองลับแล* ก็มีเนื้อหาคล้ายกันว่าภรรยาขูดขมิ้นใส่ปามสามีจนเต็มแต่สามีเห็นว่าหนักมากเลยทิ้งขมิ้นบางส่วนลงกลางทางปรากฏว่าเมื่อกลับถึงบ้านขมิ้นเหล่านั้นกลายเป็นทอง

^๑ นิทานพื้นบ้านไทย, หน้า 155-156.

ตอนท้ายของนิทานเรื่อง *นครบังบด* จบลงว่ามีคนมากมายชอบเครื่องดนตรีของแคนและใช้ชื่อเขาเป็นชื่อของเครื่องดนตรี “แคน” ตั้งแต่นั้นมา ส่วนนิทานเรื่อง *เมืองลับแล* จบลงว่าชายหนุ่มพยายามที่จะพบภรรยาอีกเพื่อกลับไปเข้าไปในเมืองนั้นแต่เขาก็ไม่เคยพบนางอีกเลย ชาวบ้านพากันเรียกเมืองนี้ว่าเมืองลับแล ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดอุตรดิตถ์ นับว่านิทานทั้งสองเรื่องมีเนื้อหาคล้ายกันมาก แต่นิทานเรื่อง *นครบังบด* มีเนื้อหาตอนท้ายเป็นนิทานอธิบายเหตุเกี่ยวกับบ่อเกิดของเครื่องดนตรี ในขณะที่นิทานเรื่อง *เมืองลับแล* มีเนื้อหาตอนท้ายเป็นตำนานสถานที่

นิทานอธิบายบ่อเกิดของประเพณีมี 2 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง *ผีไหมเขย* และนิทานเรื่อง *ข้าวเม็ดใหญ่* นิทานเรื่อง *ผีไหมเขย* อธิบายที่มาของประเพณีการปรับไหมลูกเขยที่ประทุพดินไม่เหมาะสมว่าเป็นเพราะผีกลุ่มหนึ่งที่เคยมีมนุษย์เลี้ยงดูเกิดหลงทางกลับที่อยู่ไม่ถูกจึงกลายเป็นผีหากินกวนบ้านกวนเมืองโดยอ้างว่าเขยทำผิดยึดคองผีพ่อแม่ปู่ย่าปรับไหมขอกินเปิดไถ่ต้มถ้าไม่ทำคนในบ้านจะมีอันเป็นไปหรือล้มตายกลายเป็นต้นกำเนิดประเพณีผีไหมเขยตั้งแต่นั้นมา

นิทานเรื่อง *ข้าวเม็ดใหญ่* อธิบายที่มาของประเพณีบูชาข้าวทุกเดือนสามว่า เมื่อนางกวางรีโยนเมล็ดข้าวจนแตกกระจายเป็นเม็ดเล็กเม็ดน้อย นางโพลพรัญญคุณของข้าวเก็บข้าวที่ละเมล็ดมาปลูกไว้ทำให้มนุษย์ยังมีข้าวกินจนทุกวันนี้ ชาวลาวจึงยกย่องนางโพลพเป็นเจ้าแห่งการเกษตรและจัดให้มีประเพณีบูชาข้าวทุกเดือนสาม

นิทานอธิบายที่มาของคำลงท้ายประโยคมี 2 เรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง *เทพนิยายเรื่องสัง* และนิทานเรื่อง *ปู่เยอย่าเยอ* นิทานเรื่อง *เทพนิยายเรื่องสัง* อธิบายเหตุที่ชาวลาวมักจะลงท้ายประโยคคำถามว่า “สัง” ว่า แต่เดิม “สัง” เป็นสิ่งที่พระยาแกนสร้างขึ้นเพื่อเป็นอาหารของมนุษย์ สังเป็นสัตว์ประหลาดเคลื่อนไหวไม่ได้ ไม่มีตา หู หรือฟัน ใครอยากกินเนื้อชนิดใดก็กินเอาสังจะกลายเป็นเนื้อชนิดนั้น แต่มีข้อแม้สองข้อว่าถ้าพระอาทิตย์ขึ้นแสงอาทิตย์โดนตัวสังเนื้อของมันจะแข็งเหมือนก้อนหินไม่สามารถกินได้ และข้อสองผู้ที่กินสังได้จะต้องเป็นผู้ที่ชื่อสัตย์ ชาญ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ลามัคคีกันเท่านั้น ต่อมาเมื่อโลกเจริญขึ้นมนุษย์บางคนไม่ชื่อสัตย์และเกียจคร้าน พระยาแกนจึงเนรมิตสังให้แตกสลายไปกลายเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์ต้องหาทางจับมาเองจึงจะได้กิน แต่คำว่าสังก็ยังใช้จนถึงปัจจุบันในความหมายว่า “อะไร” เช่น ถามว่ากินข้าวกับสังก็อาจตอบว่ากินกับสังก็ได้ จะเห็นว่านิทานเรื่องนี้แฝงคำสอนให้มนุษย์ชื่อสัตย์ ชาญ รู้จักเอื้อเพื่อเผื่อแผ่และลามัคคีกันด้วย

นิทานเรื่อง ปู่เยอย่าเยอ อธิบายสาเหตุที่ชาวลาวมักลงท้ายประโยคว่า “เยอ” ว่าปู่เยอย่าเยอ ช่วยตัดเครือเขากาดที่ปกคลุมบ้านเมืองจนมืดครึ้มไปหมดแต่ถูกเครือเขากาดที่ตัดล้มทับเสียชีวิตทันที พระยาขุนบรมเจ้าเมืองและชาวเมืองจึงจัดพิธีศพให้อย่างสมเกียรติและเพื่อจารึกคุณความดีของปู่เยอย่าเยอคนลาวจึงมักลงท้ายประโยคว่า “เยอ” เสมอ เช่น ไปเยอ มาเยอ

3.2.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มีทั้งเนื้อหาประเภทที่เห็นว่าธรรมชาติมีความยิ่งใหญ่ มนุษย์ต้องเคารพนับถือ และเนื้อหาประเภทที่เห็นว่าตัวมนุษย์เองมีความสามารถ มีความต้องการที่จะเอาชนะและเป็นนายเหนือธรรมชาติด้วย สำหรับความเคารพนับถือยกย่องธรรมชาติคือการรู้สึกว่ธรรมชาติมีอำนาจเหนือมนุษย์ สามารถบันดาลให้ทั้งคุณและโทษ มนุษย์ต้องดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติจึงจะประสบกับความสุขและความสำเร็จในชีวิต อำนาจของธรรมชาติแสดงออกมาในรูปของความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่ลึกลับ ยิ่งใหญ่ และไม่สามารถอธิบายได้ ชาวลาวจึงเกิดความกลัวนับไหวในฐานะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สูงส่งกว่าตนและต้องปฏิบัติตนให้เทพเจ้าพอใจจะได้บันดาลให้เกิดสิ่งดี ๆ แก่พวกเขา เทพเจ้าสำคัญที่ปรากฏในนิทานปรัมปราลาวได้แก่ พระยาถน และพระอินทร์

พระยาถนเป็นเทพเจ้าแห่งลาวในยุคที่ยังมีลัทธินับถือผีอยู่ ชาวลาวยึดพระยาถนเป็นเจ้าแห่งสี่ทางเทวดาบนสวรรค์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิดในโลก มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างในโลกให้เป็นไปตามความต้องการ พระยาถนมีบทบาทในการดูแลคุ้มครองความสงบสุขให้กับโลกและสิ่งมีชีวิตภายในโลกซึ่งรวมทั้งสัตว์และมนุษย์ ในนิทานเรื่อง *เครือเขากาด* เมื่อเครือเขากาดปกคลุมแผ่นดินจนบดบังแสงอาทิตย์ทำให้บ้านเมืองมืดมัวการเพาะปลูกไม่ได้ผลและกลายเป็นเส้นทางของเหล่าผีมารมาทำลายมนุษย์ พระยาถนเป็นผู้ส่งปุมตและอย่างงามลงมาช่วยเหลือผู้คน นิทานเรื่อง *พระยาควงคก* เล่าว่าเมื่อครั้งที่ฟ้าและดินยังอยู่ติดกันพระยาถนเป็นผู้ดูแลโลกมนุษย์ และเป็นผู้กำหนดความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ เช่น ภาวะการเกิดแก่เจ็บตายของมนุษย์ และสัตว์ชนิดต่าง ๆ นอกจากนี้ในนิทานเรื่อง *คนไม่มีความพอ* พระยาถนเป็นผู้ส่งมนุษย์มาเกิดยังโลก ส่งควาย หมา และลิงลงมารับใช้มนุษย์ ต่อมาพระยาถนยังลงมาเยี่ยมเยียนทุกข์สุขของมนุษย์และสัตว์อีกด้วย ส่วนนิทานเรื่อง *หมาแดงลาย* เมื่อพระยาถนมองเห็นน้ำกำลังท่วมโลกก็เอานิ้วชี้ น้ำที่ท่วมให้ไหลลงดินจนน้ำแห้งหมด และในนิทานเรื่อง *พระยาภูเหล็กอม* พระยาถนมอบพิษให้ภูเหล็กอมซึ่งเป็นพระยาของงูทั้งปวงในขณะนั้นเพื่อป้องกันตัวเองและบริวารงูทั้งหลาย

ในนิทานบางเรื่องพระยาแถนยังทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาดัดสันคติความด้วยได้แก่นิทานเรื่อง *เสือโคร่งและตุ๊กแก* พระยาแถนเป็นผู้ตัดสินคดีความระหว่างเสือโคร่งและตุ๊กแก และนิทานเรื่อง *เหตุไต่บุ้งเดินเอาทางข้างไป* พระยาแถนเป็นผู้พิพากษาดัดสันคติความที่สัตว์ฟ้องร้องมนุษย์

อย่างไรก็ตามถ้ามนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นประพฤตินไม่เหมาะสมหรือทำให้พระยาแถนไม่พอใจก็อาจถูกลงโทษหรือเกิดเรื่องเดือดร้อนได้ ในนิทานเรื่อง *ทพนิยายเรื่องสัง* พระยาแถนสร้างสังขึ้นเพื่อเป็นอาหารของมนุษย์ แต่ต่อมามนุษย์เริ่มไม่ซื่อสัตย์และเกียจคร้านพระยาแถนจึงเนรมิตรให้สังแตกสลายกลายเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ถ้ามนุษย์อยากกินสัตว์เหล่านี้ต้องหาทางจับเอาเอง นอกจากนี้ในนิทานเรื่อง *ตุ๊กแกตาไปน* พระยาแถนมีหน้าที่ดูแลทั้งสวรรค์และโลก ครั้งหนึ่งพระยาแถนลงมายังโลกมนุษย์ได้ยินเสียงแมงจ้วงร้องอย่างไพเราะจึงอยากนำไปให้ชาวสวรรค์ชมแต่แมงจ้วงบินหนีไปก่อนเหลือแต่ตุ๊กแก พระยาแถนคิดว่าตุ๊กแกเป็นผู้ส่งเสียงอันไพเราะจึงนำขึ้นไปบนสวรรค์แต่มันส่งเสียงแบบนั้นไม่ได้พระยาแถนจึงลงโทษมัน

ส่วนพระอินทร์เป็นเทพสำคัญของคัมภีร์ที่มีอำนาจหน้าที่และบทบาทคล้ายพระยาแถน คือมีหน้าที่คุ้มครองดูแลความสงบสุขของสวรรค์และโลกมนุษย์ ในนิทานเรื่อง *พระอินทร์กับสัตว์โลก* เล่าว่า ในสมัยเกิดโลกใหม่ ๆ ทุกอย่างอยู่ในอำนาจของพระอินทร์ทั้งหมด พระอินทร์เป็นผู้ดูแลสิ่งมีชีวิตทุกชนิดในโลก ในนิทานเรื่อง *หมา แมว และหนู* พระอินทร์เป็นผู้ปกครองสัตว์ทั้งมวลและเป็นผู้ตั้งชื่อป็นักสัตว์ด้วย แต่เมื่อเปรียบเทียบกับพระยาแถนแล้วพระอินทร์ดูจะมีความยุติธรรมและเป็นกลางมากกว่าพระยาแถนซึ่งยังคงมีกิเลสอยู่ เช่นนิทานเรื่อง *เหตุไต่บุ้งเดินเอาทางข้างไป* ปูฟ้องร้องคดีความที่มนุษย์ชอบกินพวกตนเพราะเนื้อหวาน มีรสอร่อย เมื่อพระยาแถนได้ยินแทนที่จะตัดสินความกลับนึกอยากกินปูขึ้นมาบ้างทำให้ปูก้าวมากและแอบหนีไป ส่วนนิทานที่มีพระอินทร์เป็นตัวละครไม่ปรากฏว่ามีการลงโทษผู้ใดตามอำเภอใจหรือเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่นที่อยู่ในปกครองดังเช่นพระยาแถน

นอกจากพระยาแถนและพระอินทร์แล้วในนิทานยังปรากฏเทพเจ้าอื่น ๆ ที่เป็นเทพเจ้าชั้นผู้น้อย ได้แก่ เจ้าป่าที่คอยดูแลป่าไม้ไม่ให้ใครมาทำลาย จากนิทานเรื่อง *เรื่องของป่าไม้* พระเจ้าฟ้าร้อง ฆาง-โล-โค และพระเจ้าพายุฝน ลุยกัง จากนิทานเรื่อง *น้ำท่วม* พระยาคางคกซึ่งเป็นเทพแห่งพืชพันธุ์ธัญญาหารและความอุดมสมบูรณ์ จากนิทานเรื่อง *พระยาคางคก* แม้ว่าเทพเจ้าเหล่านี้จะไม่มีอำนาจยิ่งใหญ่เช่นเดียวกับพระยาแถนและพระอินทร์แต่ก็มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลให้เกิดสิ่ง

ต่าง ๆ ที่มนุษย์ไม่สามารถทำได้ และสามารถให้ดีให้ร้ายแก่มนุษย์ได้ด้วย เช่น เจ้าป่าในนิทานเรื่อง เรื่องของป่าไม้ไม่พอใจที่พ่อปีหลงเข้าไปในป่าจึงลงโทษซึ่งเขาไว้ในโพรงไม้ใหญ่

ถึงแม้ว่าชาวลาวต้องพึ่งพาธรรมชาติมากจึงต้องให้ความเคารพนับถือธรรมชาติ แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งชาวลาวก็ต้องการที่จะเอาชนะและมีอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย โดยการพยายามที่จะต่อสู้และเอาชนะเทพเจ้าซึ่งเป็นตัวแทนของอำนาจธรรมชาติและต้องการที่จะเป็นผู้ปกครองโลกมนุษย์ด้วยตนเอง แนวคิดเช่นนี้ปรากฏอยู่ในนิทานปรัมปราลาวหลายเรื่องด้วยกัน ดังได้กล่าวแล้วว่าพระยาถนเป็นเทพเก่าแก่ของลาวและยังเป็นเทพผู้มีอำนาจสูงสุดในบรรดาเทพของลาวในยุคที่ชาวลาavnับถือลัทธิผีด้วย จึงมีนิทานที่แสดงให้เห็นความต้องการที่จะต่อต้านพระยาถนหลายเรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง เรื่องของป่าไม้ นิทานเรื่อง เสือโคร่งและตุ๊กแก และนิทานเรื่อง แข่งความเก่งกัน

นิทานเรื่อง เรื่องของป่าไม้ เป็นเรื่องของครอบครัวหนึ่งที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างอดอยากเพราะฟ้าแล้งไม่มีต้นไม้อื่นเลย ผู้เป็นพ่อชื่อ ปี จึงออกเดินทางไปหาต้นไม้ใหญ่ พ่อปีเดินหลงเข้าไปในดินแดนของเจ้าป่าซึ่งเป็นเขตหวงห้าม เจ้าป่าโกรธมากจับพ่อปีขังไว้แต่พ่อปีหนีออกไปได้และนำเมล็ดผลไม้กลับไปให้ลูกหลานปลูกกลายเป็นป่าไม้กว้างขวาง เจ้าป่ามองจากสวรรค์ลงมาเห็นก็โมโหไปกล่าวโทษมนุษย์ให้พระยาถนฟัง พระยาถนแกล้งทำให้ฟ้าแล้งต้นไม้ตาย พ่อปีแค้นใจมากจนอกแตกตายดวงวิญญาณกลายเป็นเมฆไปบดบังความร้อนของดวงอาทิตย์ และต่อสู้กับเจ้าป่าและพระยาถน เจ้าป่ากับพระยาถนสู้ไม่ได้หนีขึ้นไปเรื่อย ๆ ทำให้สวรรค์อยู่ไกลจากโลก เทพบนสวรรค์และมนุษย์โลกจึงไปมาหาสู่กันไม่ได้อีกต่อไป นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นแนวคิดที่มนุษย์ไม่ยอมปล่อยให้ชีวิตไปตามสภาพธรรมชาติที่แห้งแล้งแต่พยายามเสาะหาวิธีที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้นโดยการออกเดินทางค้นหาต้นไม้ เมื่อการกระทำของมนุษย์ทำให้เทพเจ้าไม่พอใจก็ไม่ยอมแพ้แต่ยืนหยัดต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเอง จนทำให้เทพเจ้าเป็นฝ่ายถอยหนีในที่สุด

นิทานเรื่อง เสือโคร่งและตุ๊กแก เล่าว่า สมัยก่อนความฝันในตอนกลางคืนต้องเป็นความจริงเสมอ เสือโคร่งแกล้งบอกตุ๊กแกว่าเมื่อคืนที่ผ่านมามีฝันว่าได้กินตุ๊กแกแต่ตุ๊กแกไม่ยอมจึงไปหาพระยาถนให้ช่วยตัดสินความ ครั้งแรกพระยาถนตัดสินความเข้าข้างเสือโคร่งแต่ตุ๊กแกไม่ยอมและเถียงว่าเสือโคร่งเป็นสัตว์ที่หากินเวลากลางคืนจะมีเวลาหลับฝันได้อย่างไรพระยาถนจึงต้องตัดสินให้ตุ๊กแกเป็นฝ่ายชนะคดีความ นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าแม้พระยาถนจะเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ มีหน้าที่ปกครองดูแลความสงบสุขในโลกแต่บางครั้งพระยาถนเองก็ประพฤติดังไม่เหมาะสม วางตัวไม่เป็นกลาง

และการที่ตุ๊กแกซึ่งเป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ อ่อนแอไม่ยอมรับคำตัดสินที่ไม่เป็นธรรมแต่ได้เถียงกลับไปก็แสดงให้เห็นร่องรอยความเสียของลัทธิผีลางเทวดาด้วย

ส่วนนิทานเรื่อง *แข่งความเก่งกัน* เลื้ออ หมี่ หมูทอก (หมูตัวใหญ่) และแกนฟ้าผ่ามาท้ามนุษย์ทดสอบความเก่ง เลื้ออ หมี่ และหมูทอกทำหน้าที่ต่านากัว แยกเขี้ยวและร้องตะโกนเสียงดัง ส่วนแกนฟ้าผ่าทำให้ต้นไม้ใหญ่หักพังทลายลงมาแต่พวกเขาก็ยังทำให้มนุษย์กลัวไม่ได้ ถึงคราวมนุษย์แสดงความสามารถบ้างเขาให้สัตว์และแกนฟ้าผ่าไปนั่งชมบนเรือนและจุดไฟ ครั้งแรกสัตว์และแกนฟ้าผ่ายังไม่กลัว แต่เมื่อไฟลามมาใกล้และเผาเรือนไหม้หมด เลื้ออ หมี่ และหมูทอกก็วิ่งหนีเข้าป่าไป ส่วนแกนฟ้าผ่ากระโดดหนีจนไปค้างตัวอยู่บนก้อนเมฆและไม่กล้ามาทดสอบความเก่งกับมนุษย์อีกเลย แสดงให้เห็นว่าแม้มนุษย์จะไม่ใช่อะไรที่มีชีวิตที่มีพลังมากเท่าสัตว์ร้ายบางชนิด ไม่มีฤทธิ์เดชดังเทพเจ้าแต่ก็มีสติปัญญาซึ่งทำให้มนุษย์สามารถเอาชนะศัตรูผู้เข้มแข็งและมีอำนาจเหนือกว่าได้

และยังมีนิทานที่แสดงให้เห็นถึงการต่อต้านพระอินทร์ ได้แก่นิทานเรื่อง *พระอินทร์กับสัตว์โลก* พระอินทร์เป็นผู้ดูแลความสงบเรียบร้อยของสวรรค์และโลกมนุษย์ วันหนึ่งพระอินทร์ต้องการแยกถิ่นที่อยู่และแหล่งหาอาหารให้กับสัตว์แต่ละชนิดจึงจัดประชุม นกขออาศัยอยู่บนต้นไม้ ปลาขออาศัยอยู่ในน้ำ ช้างขออาศัยอยู่ในป่าลึก เป็นต้น แต่เมื่อถึงคราวของมนุษย์ มนุษย์ต้องการครอบครองดินแดนทั้งหมดในโลกและอยากกินสัตว์อื่นทำให้พระอินทร์โกรธมากยกโลกทั้งหมดให้มนุษย์เป็นผู้ดูแลแต่มีข้อแม้ว่ามนุษย์ต้องสร้างทุกสิ่งขึ้นมาเองโดยพระอินทร์จะไม่ช่วยเหลืออีกต่อไป ตั้งแต่นั้นมาโลกจึงกลายเป็นของมนุษย์ไม่มีผีลางเทวดามาบัญญัติอีก นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นความทะเยอทะยานของมนุษย์และความไม่ยอมตกอยู่ภายใต้อำนาจของเทพเจ้าอีกต่อไป

นอกจากนี้ยังมีนิทานปรัมปราที่แสดงให้เห็นถึงการที่มนุษย์ใช้สติปัญญาและความกล้าหาญเอาชนะภัยคุกคามจากธรรมชาติ และควบคุมธรรมชาติให้เป็นไปตามความต้องการของตนอีก 3 เรื่อง คือนิทานเรื่อง *ดวงตะวัน* นิทานเรื่อง *ปูเยอเยาเยอ* และนิทานเรื่อง *เครือเขากาด*

นิทานเรื่อง *ดวงตะวัน* เล่าว่า สมัยก่อนโลกเรามีดวงอาทิตย์มากถึง 8 ดวงทำให้อากาศร้อนเกินไป มนุษย์จึงไปหานักแมนธนูมายิงพระอาทิตย์ให้หายไป 7 ดวง เหตุการณ์ที่มนุษย์ให้นักแมนธนูมายิงพระอาทิตย์แสดงให้เห็นถึงการที่มนุษย์ต้องการเอาชนะและควบคุมธรรมชาติให้อยู่ในสภาพที่ตนต้องการซึ่งก็คือสภาวะที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตนั่นเอง

นิทานเรื่อง *ปูเยอย่าเยอ* และนิทานเรื่อง *เครือเขากาด* มีเนื้อหาคล้ายกันว่าบ้านเมืองเกิด ระเบิดระส่ายเพราะเกิดเครือเขากาดซึ่งเป็นต้นไม้ใหญ่บัดบังแสงจากดวงอาทิตย์ทำให้โลกมืดแต่ความมืด มืดและไม่สามารทำกรเกษตรได้ ตัวละครปูเยอย่าเยอ ในนิทานเรื่อง *ปูเยอย่าเยอ* และตัวละครปู มุดอย่างงม ในนิทานเรื่อง *เครือเขากาด* จึงอาสาตัดเครือเขากาดทิ้งทำให้มนุษย์คนอื่น ๆ สามารถ ดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุขและอุดมสมบูรณ์ จะเห็นว่าเครือเขากาดก็คือสัญลักษณ์แทนธรรมชาติซึ่งมี อำนาจอยู่เหนือมนุษย์และการตัดเครือเขากาดก็คือความไฝ่ฝันของมนุษย์ที่จะมีอำนาจควบคุมธรรม ชาติให้เป็นไปตามความต้องการนั่นเอง

นิทานทั้งสองเรื่องนี้มีที่มาจากนิทานเรื่อง *ขุนบรมราชาธิราชบันเครือเขากาด* พงศาวดารเก่า แก่ของลาว แต่ชื่อตัวละครที่ปรากฏในนิทานทั้งสามเรื่องแตกต่างกันโดยนิทานเรื่อง *ปูเยอย่าเยอ* ตัว ละครเอกชื่อ ปูเยอ และย่าเยอ นิทานเรื่อง *เครือเขากาด* ตัวละครเอกชื่อ ปุ่มุด และอย่างงม ส่วนชื่อ ตัวละครเอกในนิทานเรื่อง *ขุนบรมราชาธิราชบันเครือเขากาด* คือ “เฒ่าเยอและเฒ่าอย่างงม”¹⁰

3.2.3 นิทานตลกขำขัน (Jest) นิทานประเภทนี้มีเนื้อหาตลกขบขันสนุกสนานและยังแฝง คติธรรมในการดำเนินชีวิตไว้ภายในโดยใช้พฤติกรรมของตัวละครเป็นอุทานณ์ เนื้อหาที่พบมากใน นิทานตลกขำขันได้แก่ นิทานเกี่ยวกับคนเจ้าปัญญา (Trickster Tale) นิทานเกี่ยวกับคนจอมใจ นอก จากนี้ยังมีนิทานขำขันล้อเลียนคนชั้นสูงด้วย สามารถแยกเป็นหัวข้อเรียงลำดับตามความมากน้อยได้ ดังนี้

3.2.3.1 นิทานคนเจ้าปัญญา (Trickster Tale) ลักษณะเด่นของนิทานประเภทนี้อยู่ ที่ตัวละครเอกมักจะเป็นผู้มีไหวพริบปฏิภาณ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเฉียบแหลมกว่าคนอื่น ๆ ใน สังคมทำให้สามารถแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ เอาตัวรอดจากสถานการณ์คับขัน หรือเอาชนะศัตรูได้ จาก นิทานตลกขำขันทั้งหมด 33 เรื่องพบว่ามีนิทานคนเจ้าปัญญาถึง 20 เรื่อง ความเจ้าปัญญาที่พบมี หลายประเภทด้วยกัน

เนื้อหาที่พบมากที่สุดได้แก่ การใช้ไหวพริบสติปัญญาในการแก้ปัญหิต่าง ๆ ให้ลุ่ล่งไป ด้วยดี ในนิทานเรื่อง *เสียวสะหวาดยามเยาว์ว้ย* นิทานเรื่อง *สิบพ่อค้า ยี่สิบพ่อค้าก็มาไหวพอนา* นิทาน

¹⁰ จารุวรรณ ธรรมวีตร, พงศาวดารแห่งประเทศลาว, หน้า 4.

เรื่อง พ่อเฒ่าลาสองเขย นิทานเรื่อง เขยหล้าปัญญาแหลม นิทานเรื่อง บักลึงกับเสียงก้อง นิทานเรื่อง แม่ย่าซึ่งถูกสะใภ้ และนิทานเรื่อง เลือกถูกเขย

นิทานเรื่อง เสียวสะหวาดยามเยาวยุ้ย เป็นเรื่องของตัวละครเจ้าปัญญาชื่อ "เสียวสะหวาด" ซึ่งเป็นตัวละครที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดรู้จักพลิกแพลงคล้ายกับ "ศรีธนญชัย" ของไทย นิทานเสียวสะหวาด เป็นนิทานที่ได้รับความนิยมมากในประเทศลาวแบ่งเป็นหลาย ๆ ตอนเช่นเดียวกับนิทานเรื่องศรีธนญชัย เนื้อหาในแต่ละตอนไม่เกี่ยวข้องกัน นิทานที่เก็บรวบรวมได้เป็นตอนที่เสียวสะหวาดช่วยตัดสินคดีความที่ควายตัวผู้ของพระยาไปสมสู่กับควายตัวเมียของชาวบ้าน ต่อมาควายตัวเมียออกลูกตามปกติลูกควายต้องเป็นกรรมสิทธิ์ของแม่ควาย แต่พระยาอยากได้ลูกควายจึงให้เสนาซึ่งเป็นพ่อของเสียวสะหวาดตัดสินให้พระองค์เป็นเจ้าของควาย พ่อของเสียวสะหวาดไม่อยากตัดสินความเข้าข้างคนผิดแต่ก็ไม่กล้าขัดพระยาเสียวสะหวาดจึงอาสาไปเข้าเฝ้าแทน เสียวสะหวาดบอกพระยาว่าพ่อของเขาเดินทางมาเข้าเฝ้าแล้วแต่ระหว่างทางเห็นพ่อหมูและพ่อไก่พากันทั้งฝูงออกหากินซึ่งเป็นเรื่องผิดปกติจึงกลับไปสะเดาะเคราะห์ที่บ้าน พระยาบอกว่าเป็นไปไม่ได้ที่พ่อหมูและพ่อไก่จะเป็นผู้เลี้ยงลูกเสียวสะหวาดจึงว่าตามปกติควายตัวผู้ก็ไม่ได้เป็นผู้ดูแลลูกเช่นกันแม่ควายต่างหากที่ดูแลลูกควาย พระยาจึงต้องยอมความ

นิทานเรื่อง สิบพ่อค้า ยี่สิบพ่อค้าก็มาไหวพอนา เป็นเรื่องของพระยาผู้มีสติปัญญาเฉียบแหลมในการตัดสินคดีความระหว่างชาวนากับพ่อค้า พ่อค้าเป็นฝ่ายผิดแต่ไม่ยอมรับพระยาจึงขังพ่อค้าและชาวนาไว้ในคุก จัดข้าวปลาอาหารให้ชาวนาเหมือนอาหารที่ชาวนากินในชีวิตประจำวันและจัดเงินให้พ่อค้าเท่ากับที่เขาขายสินค้าได้ในแต่ละวัน เจ็ดวันต่อมาพระยาสืบสวนความใหม่พ่อค้าทนนิวอาหารไม่ไหวจึงยอมรับผิดออกมาเอง

นิทานเรื่อง พ่อเฒ่าลาสองเขย เป็นเรื่องของลูกเขยผู้มีความเฉลียวฉลาดในการตอบคำถามของพ่อตา พ่อเฒ่าอยากลองปัญญาลูกเขยใหญ่และลูกเขยเล็กจึงถามคำถาม ไม่ว่าจะถามอะไรลูกเขยเล็กจะตอบคำถามได้ดีกว่าลูกเขยใหญ่พ่อเฒ่าจึงให้ลูกเขยเล็กอาศัยอยู่ที่เรือนด้วยส่วนลูกเขยใหญ่ให้แยกเรือนไปอยู่ต่างหาก

นิทานเรื่อง เขยหล้าปัญญาแหลม มีเนื้อหาลำดับกับนิทานเรื่อง พ่อเฒ่าลาสองเขย พ่อเฒ่ามีลูกเขยอาศัยอยู่ในบ้านด้วยถึงสองคน พ่อเฒ่าอยากให้ลูกเขยออกเรือนแต่มีเงินพอให้ลูกเขยออกเรือน

ได้คนเดียวจึงถามปัญหาแบบเดียวกับในนิทานเรื่อง พ่อเฒ่าลาสองเชย ถ้าใครปัญญาดีกว่าก็จะให้ออกเรือนก่อน พ่อเฒ่าเห็นว่าเขยเล็กปัญญาดีจึงทำเรือนให้ก่อนพ่อเฒ่าไปตัดใบตองมาทำหลังคาเรือนเขยเล็กขอไปด้วยแต่เขยกลับแกล้งทำอุบายแอบอยู่ในกะทอ ใสใบตองให้พ่อเฒ่าแบกกลับมาด้วย เมื่อพ่อเฒ่ารู้ก็หาทางแก้แค้นแอบเข้าไปอยู่ในกะทอบ้างแต่เขยเล็กแกล้งเอากะทอจุ่มน้ำทำให้พ่อเฒ่าหายใจไม่ออกต้องกระโดดออกมา

แม้ว่านิทานทั้งสองเรื่องจะมีเนื้อหาคล้ายกันแต่มีทัศนคติต่างกัน ในขณะที่นิทานเรื่องพ่อเฒ่าลาสองเชย นั้น ความเฉลียวฉลาดและความช่างสังเกตสิ่งรอบตัวทำให้ลูกเขยเป็นที่รักของพ่อตา แต่นิทานเรื่อง เขยหล้าปัญญาแหลม เพิ่มประเด็นความขัดแย้งระหว่างพ่อตากับลูกเขยเอาไว้ด้วย แสดงให้เห็นสภาพสังคมลาวว่าเมื่อหนุ่มสาวแต่งงานกันแล้วฝ่ายชายมักจะเข้าไปอยู่ที่บ้านของฝ่ายหญิง การต้องอยู่ร่วมบ้านเดียวกันอาจทำให้พ่อตาและลูกเขยรู้สึกอึดอัดได้ พ่อตาซึ่งเคยเป็นใหญ่ในบ้านมาก่อนอาจจะรู้สึกว่าถูกลูกเขยมาแย่งความสำคัญ ส่วนลูกเขยอาจจะรู้สึกเหมือนตัวเองต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของพ่อตา ในชีวิตจริงอาจจะไม่มีเหตุการณ์กระทบกระทั่งกันแต่มาระบายความตึงเครียดทางนิทาน

นิทานเรื่อง บักสังกับเสียงก้อง เป็นเรื่องของกรรพตถสถานการณ์รอบข้างมาใช้ในการอบรมสั่งสอนลูก สังเป็นเด็กที่มีนิสัยดีอย่างมากและพูดจาไม่เพราะ วันหนึ่งเขาไปสวนริมทำนากับแม่และได้ยินเสียงตัวเองสะท้อนกลับมาจากอีกฝั่งของแม่น้ำเป็นเสียงที่ไม่เพราะเลย แม่บอกสังว่าเสียงที่ได้ยินเป็นเสียงของเด็กที่อยู่อีกฝั่งหนึ่งชื่อ ก้อง ก้องไม่ชอบคนพูดจาไม่เพราะ ถ้าใครพูดเพราะไปก้องก็จะพูดเพราะกลับมา สังทดลองพูดเพราะ ๆ เมื่อได้ยินเสียงก้องพูดจาเพราะ ๆ กลับมาก็เปลี่ยนเป็นเด็กที่พูดเพราะและว่านอนสอนง่าย ถึงแม้เรื่องของก้องที่แม่พูดกับสังจะไม่เป็นความจริงก็ตาม แต่คำพูดไม่จริงบางครั้งก็ทำให้เกิดสิ่งที่ดีขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ใช้

นิทานเรื่อง แม่ย่าขังลูกสะไภ้ ก็เช่นกัน ครอบครัวหนึ่งแม่สามีและลูกสะไภ้มักทะเลาะเบาะแว้งกันเสมอ ลูกชายอยากให้ทั้งสองฝ่ายหันมารักกันเพื่อครอบครัวจะได้มีความสุขจึงแกล้งบอกแม่ว่าจะนำภรรยาให้ขอเวลา 15 วันแต่ระหว่างนี้ขอให้แม่ทำดีต่อลูกสะไภ้ จากนั้นก็ไปบอกภรรยาด้วยข้อความเดียวกัน เมื่อถึงกำหนดวันที่ 15 ทั้งแม่และลูกสะไภ้เห็นว่าอีกฝ่ายหนึ่งทำดีต่อตนก็สงสารร้องขอ

* กะทอ หมายถึง เครื่องจักสานคล้ายระลอมสำหรับใส่เกลือและพันธุ์ข้าวปลูก เป็นต้น, พจนานุกรมศัพท์ภาษาไทย, หน้า 100

ชีวิตให้ตั้งแต่นั้นมาครอบครัวนี้ก็อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข แม้ว่าวิธีที่ชายหนุ่มใช้จะเป็นการหลอกลวง แต่เขาก็ทำลงไปเพราะเจตนาดี

นิทานเรื่อง *เลือกลูกเขย* เป็นเรื่องของความฉลาดในการเลือกสถานที่และวิธีการทำงานทำให้ได้แต่งงานกับหญิงสาวที่หมายปอง ชายสองคนต้องการแต่งงานกับผู้หญิงคนเดียวกันพ่อของฝ่ายหญิงจึงให้พวกเขาแข่งกันทำแอก ชายคนแรกนั่งทำแอกในป่าห่างไกลผู้คนส่วนชายคนที่สองนั่งทำแอกที่ทางสามแพร่งที่คนผ่านไปมา คนเหล่านั้นช่วยแนะนำทำให้แอกของเขาสวยและใช้งานได้ดีจึงได้แต่งงานกับหญิงสาว

นอกจากนี้ยังมีนิทานบางเรื่อง que แสดงให้เห็นการใช้สติปัญญาเอาชนะศัตรูที่มารุกรานหรือเอา รัศเอาเปรียบด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้องหรือไม่เป็นธรรมซึ่งโดยมากมักเป็นผู้มีอำนาจสูงในสังคม ได้แก่ พระยา ในนิทานเรื่อง *เชียงน้อยหัวแหลม* นิทานเรื่อง *ท้าวกำพร้าว(2)* นิทานเรื่อง *พระยาเจ้าเมืองกับกำพร้าว* นิทานเรื่อง *ท้าวหงส์คำ* นิทานเรื่อง *พระยากับมหาเด็กลูก และเศรษฐี* ในนิทานเรื่อง *ลูกสาวเศรษฐี*

นิทานเรื่อง *เชียงน้อยหัวแหลม* เป็นเรื่องของผู้มีไหวพริบจับใจในการเอาชนะผู้มารังแก พ่อ อ้อมเป็นเจ้าเมืองผู้มีนิสัยโหดร้ายและไม่ยอมเสียเปรียบใคร พ่ออ้อมให้เชียงน้อยโกหกเขาถ้าทำสำเร็จ จะให้เงินทองถ้าทำไม่ได้จะฆ่าทิ้ง เชียงน้อยบอกว่าล้มคำโกหกไว้ที่บ้านและขอยืมม้าของพ่ออ้อมขี่ไป เอา เมื่อได้ม้ามาแล้วเชียงน้อยรีบขี่ไปยังเรือนของพ่ออ้อมและบอกภรรยาของพ่ออ้อมว่าพ่ออ้อมให้มา เอาเงินทองหนึ่งถุงถ้วน ภรรยาของพ่ออ้อมเห็นม้าของสามีจึงเชื่อและมอบเงินทองให้ตามนั้น

นิทานเรื่อง *ท้าวกำพร้าว(2)* เป็นเรื่องของการใช้สติปัญญาเอาชนะพระยาผู้ไม่มีความยุติธรรม ชายกำพร้าวกับลูกชายพระยาที่ไปห้างร้างบริเวณเดียวกัน ชายกำพร้าวห้างร้างที่พื้นดินส่วนลูกชายพระ ยาห้างร้างที่ยอดไม้ ลูกพระยาไปดูร้างเห็นร้างของตนมีนกกระเจีบบมาติดแต่ร้างของชายกำพร้าวมีควาง มาติดจึงเปลี่ยนเอาควางมาไว้ที่ร้างของตัวเองแล้วเอานกกระเจีบบไปไว้ที่ร้างของชายกำพร้าว ชายกำพร้าว เป็นคนรักความเป็นธรรมเมื่อรู้ว่าตนเสียเปรียบก็ไปฟ้องพระยาแต่พระยาเป็นคนไม่ดีจึงตัดสินให้ชาย กำพร้าวเป็นผู้แพ้ ชายกำพร้าวไม่ยอมแพ้ไปขอความช่วยเหลือจากเชียงเหมียง เชียงเหมียงไปเส้าให้พระ ยาฟังว่าเห็นปลาแข่งกินใบมะขามอ่อน พระยาบอกว่าปลาเป็นสัตว์ที่อาศัยในน้ำจะขึ้นมากินใบมะขาม อ่อนได้อย่างไรเชียงเหมียงจึงบอกว่าควางก็เป็นสัตว์ที่อาศัยตามพื้นดินจะขึ้นมาติดร้างบนยอดไม้ไม่ได้

เช่นกัน ด้วยความที่เชียงใหม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดและเจ้ากรรมนายเวรทำให้พระยาตัดสินใจให้ชายกำพร้าชนะคดีในที่สุด

นิทานเรื่อง พระยาเจ้าเมืองกับกำพร้า มีเนื้อหาตรงกับนิทานเรื่อง ท้าวกำพร้า(2) ต่างกันเพียงสัตว์ที่ติดแร้วของท้าวกำพร้าในนิทานเรื่อง พระยาเจ้าเมืองกับกำพร้า ไม่ใช่กวางแต่เป็นกิ้ง และเมื่อพระยาตัดสินใจความเข้าข้างพระโอรสผู้ช่วยท้าวกำพร้าไม่ใช่เชียงใหม่แต่เป็นพระยาคางคก จึงน่าจะเป็นไปได้ว่านิทานทั้งสองเรื่องนี้เป็นนิทานเรื่องเดียวกันเมื่อเล่าต่อ ๆ กันไปก็ทำให้เนื้อความเพี้ยนไปเป็นหลายสำนวนแต่ใจความหลักของนิทานยังคงเดิมทุกประการ

นิทานเรื่อง ท้าวหงส์คำ เป็นเรื่องของการใช้สติปัญญาแก้ปัญหาและเอาตัวรอดจากสถานการณ์เลวร้าย ชายคนหนึ่งบิดาสั่งไว้ก่อนตายว่าอย่าแต่งงานกับหญิงสามผัวและอย่าคบกับชายสามโบสถ์เขาก็ไม่เชื่อ ต่อมาภรรยาและเพื่อนก็ไม่เชื่อสัตย์ต่อเขาจริง ๆ เขาจึงแต่งงานกับหญิงคนใหม่ นางไม่เพียงเป็นคนซื่อสัตย์แต่ยังฉลาดอีกด้วย ครั้งหนึ่งเขานำเรือสำเภาไปค้าขายยังเมืองหนึ่ง พระยาเมืองนั้นเป็นคนขี้โกงแกล้งเอาทองไปซ่อนในสำเภาหาว่าคนในสำเภาขโมยไป พระยาจับทุกคนในสำเภาเป็นนักโทษและยึดข้าวของในเรือไว้ ท้าวหงส์คำเขียนข้อความลงบนผิวน้ำและโยนลงน้ำ ภรรยาของเขาได้อ่านข้อความจึงรีบไปช่วย เมื่อนางไปจอดเรือสำเภาที่เมืองนั้นพระยาก็เอาทองไปซ่อนในเรือแต่นางเตรียมขางเงินขางทองมาด้วย ขางหลอมทองมาด้วย เป็นสายสร้อยสังวาล พระยาขอคืนเรือ ภรรยาท้าวหงส์คำให้พระยาสัญญาว่าถ้าไม่พบทองขางทองบนเรือต้องยกบ้านเมืองทรัพย์สินและนักโทษให้นาง พระยาหาของไม่พบจึงต้องเสียของทั้งหมดให้นาง นิทานเรื่อง ท้าวหงส์คำ มีเนื้อหาตรงกับตอนต้นของนิทานชาดกเรื่อง ทุกข์มานิกชาดก¹¹ บิดาของตัวละครเอกทั้งสองเรื่องสอนลูกไม่ให้คบกับหญิงสามผัวและชายสามโบสถ์แต่เขาก็ไม่เชื่อ เขาจับหงส์ทองของพระราชินีไปซ่อนแต่บอกภรรยาว่ามาหงส์นั้นภรรยาจึงไปแจ้งคนของพระราชินีเพราะอยากได้รางวัล แต่ตอนท้ายของนิทานทั้งสองเรื่องต่างกัน ในนิทานเรื่องทุกข์มานิกชาดก พระราชินีสั่งประหารทุกข์มานิกโดยไม่ไต่สวน ขณะคุมตัวไปประหารนายประตูเมืองสีทิดไม่ยอมเปิดประตูและเล่านิทานอุทาหรณ์ถึงผลเสียของการด่วนตัดสินใจไม่ไต่สวนให้ถ่วงแท้ พระราชาจึงไต่สวนทำให้เขาพ้นผิดในที่สุด ส่วนในตอนท้ายของนิทานเรื่อง ท้าวหงส์คำ ตัวละครเอกเล่าความจริงให้พระยาฟัง ทำให้พระยาพอใจมากให้รางวัลเขามากมายและตั้งชื่อเขาว่า "หงส์คำ" และยังมีเนื้อเรื่องต่อไปอีกว่า

¹¹ เอื้อนทิพย์ วีระเสถียร, การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาชาดก, หน้า 98-104.

ท้าวหงส์คำแต่งงานใหม่กับภรรยาที่เป็นคนดีและมีสติปัญญาเฉียบแหลมช่วยให้เขาพ้นจากการเป็นนักโทษได้

นิทานเรื่อง *พระยากับมหาดเล็ก* เป็นเรื่องของพระยาผู้เป็นคนมือถือสากปากถือศีลจึงถูกมหาดเล็กตัดหลังเอา พระยาคนมักคุยอวดว่าตนเป็นผู้มีน้ำใจช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากชายยากจนคนหนึ่งจึงเดินทางมาขอเงินไปให้ลูกชายแต่งงาน พระยาไม่ยอมเสียเงินแต่ก็กลัวผู้อื่นจะครหาจึงออกอุบายว่าหากอยากได้เงินต้องลงไปแช่น้ำในร่องน้ำหน้าวังตลอดคืนห้ามลุกขึ้นมาก่อไฟผิงเป็นอันขาดชายยากจนทำตามเงื่อนไขของพระยาทุกประการแต่เมื่อไปเอาเงินกับพระยากลับถูกปฏิเสธหาว่าเขาได้รับความอบอุ่นจากไฟที่ส่องไปจากวัง มหาดเล็กอาสาช่วยชายยากจน พระยาสั่งให้มหาดเล็กมาเข้าเฝ้าแต่มหาดเล็กให้คนไปบอกพระยาว่ายังไม่เข้าเฝ้าไม่ได้เนื่องจากยังนั่งข้าวด้วยแสงหิ่งห้อยไม่ลุก พระยาไปห้ามมหาดเล็กที่เรือนและโวยวายว่าข้าวจะนั่งให้ลุกด้วยแสงหิ่งห้อยได้อย่างไร มหาดเล็กได้ทีถามว่าถ้าเช่นนั้นแสงไฟจากวังจะทำให้ชายยากจนที่แช่น้ำอยู่อบอุ่นได้อย่างไร พระยาได้ยินเช่นนั้นก็ละอายใจจึงมอบเงินให้แก่ชายยากจน

นิทานเรื่อง *ลูกสาวเศรษฐี* มีเนื้อหาล้ายกับนิทานเรื่อง *พระยากับมหาดเล็ก* เศรษฐีประกาศจะยกลูกสาวให้กับชายที่ยอมถอดเสื้อผ้าลงไปนอนในคลองสกปรกหลังบ้านในคืนฤดูหนาวตลอดคืนได้ ชายกำพร้าลูกจ้างทำนาฐานะยากจนมาขอทดสอบ เศรษฐีไม่ยอมได้ชายกำพร้ายากจนเป็นลูกเขยจึงทำอุบายก่อกองไฟใกล้ ๆ กับที่ชายหนุ่มนอนแช่น้ำอยู่ เมื่อชายหนุ่มตื่นมาจากน้ำในตอนเช้าก็อ้างถึงความอบอุ่นจากกองไฟที่ตนก่อไว้ไม่ยอมยกลูกสาวให้ ลูกสาวเศรษฐีเห็นพ่อทำดังนั้นก็สงสารและคิดรักความอดทนอันเด็ดเดี่ยวของชายกำพร้า เมื่อถึงเวลาทำอาหารเข้าให้พ่อตนและชายกำพร้ากินลูกสาวเศรษฐีไม่ใส่ใจเกลือลงไปในอาหารแต่ใส่ลงไปทีกันด้วยแทน เมื่อเศรษฐีถามว่าเกลือกันด้วยจะขึ้นไปผสมกับอาหารในถ้วยได้อย่างไร ลูกสาวเศรษฐีจึงถามบ้างว่าถ้าเช่นนั้นเหตุใดไฟที่ก่อบนบกจึงทำให้คนที่นอนแช่น้ำเฝ้าอยู่ในคลองอบอุ่นได้ ในที่สุดเศรษฐีจึงยกลูกสาวให้กับชายกำพร้า

ตัวละครในนิทานเรื่อง *พระยากับมหาดเล็ก* และนิทานเรื่อง *ลูกสาวเศรษฐี* ต่างก็ถูกพนันให้นอนแช่น้ำในฤดูหนาวทั้งคืนเพื่อแลกกับของรางวัลที่กำหนดในเรื่อง เมื่อเขาทำสำเร็จกลับถูกปฏิเสธที่จะให้รางวัลนั้นด้วยความเจ้าเล่ห์ แต่ในที่สุดก็ใช้ความเจ้าเล่ห์แบบเดียวกันนำของรางวัลกลับมา

นอกจากนี้นิทานทั้งสองเรื่องยังมีเนื้อหาคล้ายกับนิทานชาดกเรื่อง *ขอทานคนแก่ง*¹² ซึ่งเป็นเรื่องของขอทานที่เข้าไปขอเงินเศรษฐี เศรษฐีให้ชายขอทานยืม채น้ำทั้งคืนห้ามทำร่างกายให้อบอุ่นแต่เมื่อชายขอทานทำสำเร็จเศรษฐีกลับไม่ยอมให้เงินอ้างว่าเขาได้ความอบอุ่นจากแสงไฟที่ส่องจากกระเบื้องบ้านชายขอทานอีกคนหนึ่งรู้เข้าจึงช่วยโดยแกล้งบอกเศรษฐีว่าจะหุงข้าวจากหม้อที่แขวนอยู่บนปลายไม้ไฟโดยก่อไฟที่โคนไม้ให้ดู เศรษฐีบอกว่าเป็นไปไม่ได้ชายขอทานจึงบอกว่าไฟจากกระเบื้องบ้านก็ทำให้คนที่ยืนอยู่ในน้ำอบอุ่นไม่ได้เช่นกันเศรษฐีจึงต้องมอบเงินให้ชายขอทาน อาจเป็นไปได้ว่าเค้าเรื่องเดิมของนิทานเรื่อง *พระยากับมหาดเล็ก* และนิทานเรื่อง *ลูกสาวเศรษฐี* มาจากนิทานชาดก เมื่อชาวลาวัณยศาสดาพุทธเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติก็รับนิทานชาดกซึ่งเป็นนิทานทางพุทธศาสนาเข้ามาด้วยและเพราะนิทานเหล่านี้มีเนื้อหาที่สนุกสนานทำให้เป็นที่นิยมแพร่หลาย

นิทานบางเรื่องเป็นเรื่องของการใช้สติปัญญาและไหวพริบปฏิภาณอันเฉียบแหลมช่วยสร้างความสำเร็จและอนาคตที่ดีให้กับชีวิต ได้แก่นิทานเรื่อง *กำพริ้อฉลาด* นิทานเรื่อง *ท้าวน้อยสังหารหนี* นิทานเรื่อง *ยาพ่อสีคนดิชนาด* และนิทานเรื่อง *กำพริ้อไก่อ*

นิทานเรื่อง *กำพริ้อฉลาด* เป็นเรื่องของการใช้สติปัญญาหลอกเอาเงินของพระยาผู้โง่เขลา พระยาไม่เข้าใจว่าการโกหกเป็นอย่างไรจึงประกาศหาคนมาโกหกให้ฟังโดยจะมีรางวัลให้ ชายกำพริ้อคนหนึ่งมาเล่าให้พระยาฟังว่าพ่อของเขาเอาขงไม้มาเคี้ยวในกะทะจนเหนียวเป็นตังแล้วเอาไปไว้ที่ทางช้างเดิน ช้างตัวโตติดก็จับมาใช้งาน พระยาถามเสนาว่านี่คือเรื่องโกหกใช่ไหมเสนาตอบว่าใช่ พระยาพอใจมากบอกให้เขามาเล่าเรื่องโกหกให้ฟังอีกในวันรุ่งขึ้น พวกเขาเฝ้าดูจึงตกลงกันว่าถ้าชายกำพริ้อเล่าอะไรอีกให้บอกว่าเป็นเรื่องจริง วันรุ่งขึ้นชายกำพริ้อเล่าเรื่องต่อจากเดิมว่าเมื่อพ่อของตนได้ช้างมาก็นำไปขายให้กับพ่อของพระยาจนปานนี้พ่อของทั้งสองฝ่ายตายแล้วยังไม่ได้เงินคืนเลย พระยาถามว่านี่คือเรื่องโกหกใช่ไหมเสนากลัวชายกำพริ้อจะได้รางวัลจึงบอกว่าเป็นเรื่องจริง พระยาได้ยินดังนั้นก็รีบชดใช้เงินค่าช้างที่ค้างอยู่ให้แก่ชายกำพริ้อ ทำให้เขากลายเป็นคนมั่งมี

นิทานเรื่อง *ท้าวน้อยสังหารหนี* เป็นเรื่องของผู้มีไหวพริบปฏิภาณรู้จักเอาตัวรอดจากสถานการณ์ร้าย ๆ ได้โดยไม่ต้องใช้กำลัง แต่ใช้ศิลปะทางการพูดพลิกกลับสถานการณ์คับขันให้กลับมาเป็น

¹² พูนศักดิ์ ศักดาบูรณ์ และ จอม บุญตาเพศ ป. *นิทานชาดกพระเจ้า 500 ชาด* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อานวยการ, 2525).

ประโยชน์ต่อตนเอง ชายคนหนึ่งชื่อน้อยเข้าไปในป่ากับภรรยาซึ่งกำลังท้องแล้วเจอนมี้ ท้าวน้อยกลัว นมี้ไปซ่อนในโพรงไม้ ด้ามเสียมที่ภรรยาถืออยู่บังเอิญหลุดมือหล่นไปถูกจุมกนมี้ตายคาที่ ท้าวน้อย บอกภรรยาว่าคนท้องฆ่าสัตว์ใหญ่เป็นบาปให้บอกคนอื่นว่าเขาเป็นผู้ฆ่านมี้ ต่อมาที่เมืองหนึ่งมีงูใหญ่ ลงไปกวนน้ำในบ่อจนประชาชนกินไม่ได้พระยามาตามท้าวน้อยไปช่วยหากทำไม่ได้จะตัดคอ ท้าว น้อยปรึกษาภรรยา ภรรยาจึงให้ท้าวน้อยเตรียมมีดพริ้วไป 2 เล่ม ด้ามยาวให้เหน็บเอว ด้ามสั้นให้ถือ ไว้ท้าวน้อยก็ทำตาม ท้าวน้อยไปถึงลงนั่งที่ริมบ่อน้ำด้ามดาบที่ยาวปักลงดินเสียดลัดตกลงไปในบ่อมีด ในมือถูกหัวงูตายคาที่ พระยาจึงให้ท้าวน้อยเป็นทหารในวัง วันหนึ่งมีจรเข้มาอาศัยอยู่ที่ทำนน้ำของ เมือง พระยาให้ท้าวน้อยและทหารหมวดหนึ่งไปปราบจรเข้ ท้าวน้อยแอบหนีขึ้นฝั่งคนเดียวปล่อยให้ ทหารเอาไม้พายพาดจรเข้จนตายแล้วแกลังโกรธกลับมาบอกว่าตนตั้งใจจะจับเป็นจรเข้ไปถวายพระยา ทหารกลัวจึงบอกว่าท้าวน้อยเป็นผู้ฆ่าจรเข้ ต่อมาเมื่อศัตรูบุกเข้ามาพระยาจึงสั่งให้ท้าวน้อยนำทหาร ออกไปรบและถูกศัตรูล้อม ท้าวน้อยหนีขึ้นต้นไม้ถูกน้องสูไม่ไหวแตกทัพไปศัตรูนั่งพักใต้ต้นไม้ที่ท้าว น้อยซ่อนอยู่และกำลังพูดถึงท้าวน้อย ท้าวน้อยตกใจมากหาทางหนีแต่กลับตกลงมากลางวงศัตรู พวกศัตรูคิดว่าท้าวน้อยมีฤทธิ์เดชจึงมาไล่ต่อหน้าได้ก็รีบหนีไปจนหมด ท้าวน้อยกลับไปทูลพระยา พระยาชื่นชมความสามารถของท้าวน้อยจึงเลื่อนยศให้เป็นอำมาตย์ฝ่ายขวา

นิทานเรื่อง *ยาพ่อสีคนตีขนาด* มีเนื้อหาบางตอนคล้ายกับนิทานเรื่อง *ท้าวน้อยสังหารนมี้* แต่ ตัวละครเอกในนิทานเรื่องเป็นพระชื่อหลวงพ่อสี หลวงพ่อสีเป็นพระที่ไม่รู้ชื่อพระธรรมคำสอน เทคนิไม่เป็น แกลังเอาคันไถของชาวบ้านไปซ่อนแล้วทำเป็นนั่งทางในดูให้ เมื่อเจ้าของพบคันไถก็ศรัทธาปลูก กุฎีให้หลวงพ่อสีอยู่ เมือง ๆ หนึ่งฝนไม่ตกมา 7 ปี 7 เดือนแล้ว พระยาได้ยินเรื่องของหลวงพ่อสีจึงมา ขอให้ช่วยถ้าช่วยได้จะยกลูกสาวให้ถ้าช่วยไม่ได้จะฆ่าทิ้ง บังเอิญหลวงพ่อสีได้ยินเขียนคุยกันว่าอีก 3 วันฝนจะตก 7 วัน 7 คืนจึงได้แต่งงานกับลูกสาวพระยา อีกเมืองหนึ่งเกิดเหตุการณ์วุ่นวายที่บ่อน้ำของ พระยามิ่งรวงอาศัยอยู่ ที่ข้างเมืองมีนมี้ใหญ่กินคน ช้างสวนอุทยานมีจรเข้อาละวาด พระยาให้หลวง พ่อสีไปช่วยปราบถ้าทำได้จะยกเมืองให้ครึ่งหนึ่ง ซึ่งเนื้อหาในตอนปราบงูและจรเข้นี้ตรงกับนิทานเรื่อง *ท้าวน้อยสังหารนมี้* ด้วย หลังจากนั้นเป็นการปราบนมี้ หลวงพ่อสีหนีไปปล่อยให้ทหารฆ่านมี้จากนั้น อ้างว่าจะจับเป็นและให้ทหารบอกว่าตนเป็นผู้ฆ่า หลวงพ่อสีจึงได้เมืองไปครึ่งหนึ่งแต่ยังขึ้นกับพระยา อยู่ พ่อคำลำภาคนหนึ่งผ่านมาขอทดสอบหลวงพ่อสีโดยเอาของมา 2 ห่อ ห่อหนึ่งเล็ก ห่อหนึ่งใหญ่ให้ หลวงพ่อสีทายว่าในห่อมีอะไร ถ้าทายถูกจะยกของในลำภาให้ทั้งหมดถ้าทายผิดจะฆ่าทิ้ง หลวงพ่อสี ได้ยินคนบนเรือคุยกันว่าในห่อเล็กคือหิ้งห้อยและในห่อใหญ่คือขี้เถ้าจึงตอบได้ พระยาเห็นว่าหลวงพ่อ สีเก่งจริงจึงให้หลวงพ่อสีปกครองเมืองสวนของตัวเองได้ จะเห็นว่านอกจากหลวงพ่อสีจะเป็นผู้มีไหว

พริบปฏิภาณในการพลิกสถานการณ์บังคับให้เป็นประโยชน์กับตัวเองแล้วยังได้ดีเพราะโชคช่วยอีกด้วย เช่นตอนที่พระยาให้ช่วยเรื่องฝน และตอนที่พ่อค้าสำเพมาทดสอบ หลวงพ่อสีโชคดีได้ยื่นคำตอบจึงสามารถแก้ปัญหาได้

นิทานเรื่อง *กำพร้าไก่อ๋ม* ก็เป็นเรื่องของการใช้ไหวพริบปฏิภาณทางด้านคำพูดจนพลิกให้สถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่เป็นประโยชน์ต่อตนเองเช่นกัน ตัวละครเอกในนิทานเรื่องนี้มีไก่อ๋มที่รักมากอยู่ตัวหนึ่ง ขณะที่เขาไม่อยู่บ้านพระยาออกเยี่ยมประชาชนมาที่บ้านของเขาและอยากกินไก่อ๋ม พระยาจึงฆ่าไก่อ๋มให้พระยากิน เมื่อเขารู้ว่าภรรยาเอาไก่อ๋มไปให้พระยากินก็โกรธด่าว่าทุบตีอย่างหนักจนภรรยาทนไม่ไหววิ่งร้องไห้ไปหาพระยา พระยาถามว่าทำไมร้องไห้ นางตอบว่าสามีโกรธที่นางให้พระยา กินเพียงไก่อ๋มตัวเดียวหรือควายให้กิน พระยาจึงมอบตำแหน่งขุนนางให้

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าความฉลาดมีหลายประเภททั้งความฉลาดหลักแหลม หรือไหวพริบปฏิภาณทำให้สิ่งต่าง ๆ เป็นผลตามที่ต้องการซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นวิธีที่ตรงเสมอไป ความเจ้าเล่ห์แกมโกงหลอกลวงผู้อื่นก็ถือเป็นความฉลาดประเภทหนึ่ง และถ้าหากการกระทำที่เป็นการหลอกลวงผู้อื่นเป็นไปเพื่อให้เกิดความสงบสุข หรือทำให้สามารถแก้ปัญหาและอุปสรรคทั้งหลายให้ลุส่งผ่านพ้นไปได้โดยไม่ไประรานหรือก่อความเดือดร้อนลำบากให้กับผู้อื่นก็ถือเป็นพฤติกรรมที่น่ายกย่องและเป็นแบบอย่างที่ดีได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามนิทานบางเรื่องก็เป็นเรื่องของการใช้ไหวพริบสติปัญญาไปในทางที่ไม่ดี เอาัดเอาเปรียบ คดโกง หรือสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น ได้แก่นิทานเรื่อง *กางทอย(เขียงเหมี้ยง)* นิทานเรื่อง *คนโกหกกับคนหลอกลวง* และนิทานเรื่อง *เสี่ยวหลักกับเสี่ยวแหลม*

นิทานเรื่อง *กางทอย(เขียงเหมี้ยง)* กางทอยเป็นตัวละครที่มีลักษณะฉลาดแกมโกง เมื่อเสื่อจะกินเขา ๆ บอกให้เสื่อไว้ชีวิตและพาไปเอาหมูของนำมาแบ่งกันกิน ทั้งคู่ช่วยกันตัดกิ่งไม้มาทำคานหามหมู กางทอยให้เสื่อหามด้านหน้าซึ่งมีหนามส่วนตัวเองหามด้านหลังที่ไม่มีหนามและบอกเสื่อว่าห้ามส่งเสียงร้องมิฉะนั้นเวลากินเนื้อหมูจะชมแต่เสื่อโดนหนามที่มทนมไม่ได้จึงร้องออกมา เมื่อถึงเวลาปรุงอาหารกางทอยให้เสื่อไปเอาไฟที่ดวงอาทิตย์ระหว่างนั้นเอาลูกชี่กาใส่ในเนื้อหมูส่วนของเสื่อทำให้รมต่อมาเสื่อกับกางทอยผลัดกันปลุกเค้าข้าวของอีกฝ่ายหนึ่งปลุกเค้าข้าวผู้ใดต้องกินเครื่องเทศของผู้นั้น กางทอยกินเครื่องเทศเสื่อแต่เมื่อถึงคราวของตนกลับเอาเครื่องเทศหมูให้เสื่อกินต่อมาไปอาบน้ำด้วยกันเสื่อเห็นเครื่องเทศกางทอยยังอยู่จึงรู้ว่าโดนหลอก เสื่อจะกินกางทอยแต่กางทอยวิ่งหนีไปเจอคนตัดพินกลางทางจึงเปลี่ยนเสื้อผ้ากันและแอบแทงแผลที่อวัยวะเพศเสื่อให้ลึกกว่าเดิม ขณะหนีกางทอยตก

หลุมมันเก่าเมื่อเสือผ่านมากางทอยหลอกเสือให้ลงมาหลบในหลุมมันเพราะฟ้าจะลั่นมาทับ กางทอยเอาหนามปักสี่ข้างเสือ ๆ จึงโยนเขาขึ้นมาจากหลุมและไปตามชาวบ้านมาจับเสือ เนื่องจากเคยมีความแค้นกันมาก่อนเมื่อชาวบ้านไปจับเสือหมดกางทอยจึงเผาบ้านชาวบ้านทิ้ง ชาวบ้านจับกางทอยแขวนไว้ที่ปลายไม้ริมน้ำหวังจะตัดไม้ให้กางทอยจมน้ำตายแต่กลับไปกินข้าวกลางวันก่อน ชายคนหนึ่งสะพาน้องบังงักมาหาผู้รักษาโรคตาแดงกางทอยหลอกให้เขาขึ้นมาอยู่แทนตนแล้วตีฆ้องบังงักเข้ามาในหมู่บ้านบอกชาวบ้านว่าในน้ำมีเงินทองอยู่ให้ชาวบ้านมุดน้ำลงไปเอาถ้ากลัวจะมุดไม่ได้นานให้เอาแพผูกก่อนหินมัดเอาไว้แล้วค่อยมุด ชาวบ้านทำตามจึงตายกันหมด

นิทานเรื่อง *คนโกหกและคนหลอกหลวง* เป็นเรื่องของพ่อค้าปลาแดงกับพ่อค้าดาบที่ต่างก็เป็นคนไม่ซื่อหลอกขายสินค้าไม่ดีให้อีกฝ่ายหนึ่ง ภายหลังเมื่อทั้งสองรู้ความจริงก็กลับมาต่อว่าอีกฝ่ายหนึ่งแต่แล้วก็เลิกพากันไปเพราะนึกขึ้นได้ว่าตนก็เป็นฝ่ายหลอกหลวงผู้อื่นเช่นกัน

นิทานเรื่อง *เสี่ยวหลักกับเสี่ยวแหลม* เป็นเรื่องของผู้ที่ใช้ความฉลาดในการโกงผู้อื่น หัวหลักหัวแหลมเอาแก๊งเขาเจ็บไปแลกกับม้าโดยหลอกว่าแก๊งเป็นหมาล่าเนื้อที่เก่งมาก เอาม้าที่ได้ไปแลกกับม้าหนึ่งร้อยตัวโดยหลอกว่าม้าของเขาดีเป็นทอง จากนั้นไปหลอกเอาเงินของภรรยาที่ตายโดยบอกว่าพระยาติดหนี้พวกเขาอยู่ เมื่อภรรยาไปถามพระยาที่หลุมฝังศพก็แกล้งส่งเสียงปลอมเป็นพระยาให้ใช้หนี้ แต่ความซื่อโกงก็ไม่เคยให้คุณใครนานนัก หัวหลักโลภมากชอบเงินหนีไปคนเดียว หัวแหลมรู้ว่าตนถูกหักหลังก็ตามไปพบแต่ร่างหัวหลักที่ถูกเสือกินแล้วก็เสียใจเอาเงินที่ได้มาไปบริจาคให้คนยากจนและหันมาประกอบอาชีพสุจริต

สำหรับนิทานประเภทนี้แม้ว่าผู้อ่านหรือผู้ฟังนิทานจะรู้สึกสนุกสนานและชื่นชมในความเจ้าปัญญาของตัวละครแต่ก็จะไม่นำมาเป็นแบบอย่างความประพฤติในชีวิตจริง เพราะในความเป็นจริงพฤติกรรมเหล่านี้เป็นพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นและผิดศีลธรรม นิทานทำหน้าที่เพียงปลดเปลื้องความรู้สึกตึงเครียด อึดอัดกับข้อจำกัดของกฎเกณฑ์ทางสังคมเท่านั้น

3.2.3.2 นิทานคนจอมใจ ลักษณะเด่นของนิทานประเภทนี้ก็คือตัวละครเอกของเรื่องมักจะเป็นคนที่ไร้เซลาว่าคนธรรมดาทั่ว ๆ ไป และความไร้เซลาเหล่านี้ก็มักจะทำปัญหาหรือความยุ่งยากให้กับตัวละครเอกเสมอ ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้พบว่ามือนิทานคนจอมใจจำนวน 13 เรื่อง ด้วยกันสามารถแยกย่อยได้ดังนี้

การประพุดิตนโงเงลาไม่เหมาะแก่สถานการณ และความโงเงลาอย่างไม่น่าเชื่อ ได้แก่นิทานเรื่อง บันแลน นิทานเรื่อง ท้าวหมอนกิว นิทานเรื่อง คนปากบอน และนิทานเรื่อง ทำาเหมือนเขาแต่ไม่ทำอย่างเขา สำหรับนิทานเรื่อง นิทานเรื่องบันแลน เป็นเรื่องของชาย 2 คนได้แลนมา 3 ตัวแบ่งกันไม่ลงตัว ชายคนหนึ่งผ่านมาจึงช่วยแบ่งให้โดยให้แลนกับชายหนุ่มคนละตัว และขอแลนที่เหลืออีกตัวหนึ่งซึ่งเป็นแลนไซ้ตัวใหญ่เป็นค่าช่วยแบ่ง แนวคิดในเรื่องของคนที่ไม่มีความพอใจจนทำให้ผู้อื่นซบมือเปิบนี้พบว่านอกจากนิทานพื้นเมืองลาวแล้วในนิทานชาดกก็มีเช่นกัน ได้แก่นิทานเรื่อง ทัพพบุพผชาดก¹³ นาคตัวหนึ่งจับปลาตะเพียนตัวใหญ่ได้เอาริ้นจากน้ำไม่ไหวจึงให้นาคอีกตัวช่วย แต่เมื่อถึงตอนแบ่งปลาก็เกียะกัน หม่าจึงจอกผ่านมาจึงช่วยแบ่งให้โดยเอาหัวปลาและหางปลาให้นาคคนละตัว ส่วนตัวเองเอาพุงปลาไป แนวคิดนี้ยังปรากฏในนิทานไทยเรื่อง ตาอิน ตานา¹⁴ ด้วย

ท้าวหมอนกิว เป็นเรื่องของคนที่ไม่รู้จักสังเกตสิ่งรอบตัวซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานในชีวิต เขาอยากแต่งงานจึงไปเกี่ยวพาราสีหญิงสาวในหมู่บ้านระหว่างทางเดินผ่านบ้านสามีภรรยาที่กำลังทะเลาะกันก็ไม่ได้คิดว่าเป็นคำพูดของคนรักกัน เขาเดินผ่านบ้านหลังหนึ่งเห็นหญิงสาวนั่งปั่นฝ้ายอยู่ก็เข้าไปพูดคุยด้วยด้อยคำหยาบคายที่เขาได้ยินมาทำให้หญิงสาวหนีเข้าบ้านไป นอกจากนี้จะไม่ประสบความสำเร็จในความรักเขายังถูกถูกชาวบ้านหัวเราะเยาะอีกด้วย นิทานเรื่องนี้ น่าจะมาจากนิทานชาดกเรื่อง ไกรัง¹⁵ เพราะมีเนื้อหาคล้ายกันมาก ตัวละครเอกหลงรักหญิงสาวคนหนึ่งแต่ไม่รู้จะทำอย่างไร เพื่อนของเขาแนะนำให้ไปแอบฟังสามีภรรยาแต่งงานใหม่คุยกันและจำไปพูดกับหญิงที่รักแต่เขาโชคร้ายไปเลือกฟังบ้านที่สามีภรรยา กำลังทะเลาะกันและจำไปพูดกับหญิงสาวที่เขารักจึงถูกพ่อของนางขับไล่ออกมา แต่ก็มิร่องรอยของการปรับนิทานให้เข้ากับสภาพสังคมของลาวด้วย ในนิทานเรื่อง ไกรัง ตัวละครเอกมีหญิงที่เขารักอยู่แล้ว ส่วนนิทานเรื่อง ท้าวหมอนกิว ตัวละครเอกเข้าไปพูดคุยกับหญิงสาวที่เขาไม่ได้รู้จักมาก่อนซึ่งก็ตรงกับประเพณีลาวที่ชายหนุ่มมีสิทธิ์เกี่ยวพาราสีกับหญิงสาวได้แม้จะไม่ได้รู้จักกันก็ตามถ้าหญิงสาวพอใจก็จะให้การต้อนรับอย่างดี นอกจากนี้หญิงสาวที่ตัวละครเอกพบยังนั่งปั่นฝ้ายซึ่งเป็นกิจกรรมที่หญิงสาวลาวทุกคนต้องทำเพื่อนำฝ้ายที่ได้ไปทอเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้กับคนในครอบครัว

¹³ เฉลิม มากนวล, *การวิเคราะห์เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสาน*, หน้า 80.

¹⁴ นิทานพื้นบ้านไทย, หน้า 49.

¹⁵ พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ และ จอม บุญตาเทศ ป. นิทานชาดกพระเจ้า 500 ชาต, หน้า 801-809.

การพูดในสิ่งที่ไม่ควรพูดก็เป็นความโง่ประเภทหนึ่งที่อาจทำให้พบปัญหาและความหายนะได้ ในนิทานเรื่อง *คนปากบอน* พระยาอยากกินหมกรำมากให้หญิงชาวชนบทคนหนึ่งทำให้กิน พระยาตอบแทนด้วยของรางวัลมากมายและสั่งให้นางเก็บเรื่องเป็นความลับแต่นางนำเรื่องไปเปิดเผยจึงถูกลงโทษซึ่งคุกตลอดชีวิต

แต่ในขณะที่เดียวกันถ้าหากพูดมากเกินไปไม่ถูกเวลา ก็อาจทำให้เกิดผลเสียได้ เช่นนิทานเรื่อง *ทำเหมือนเขาแต่ไม่ทำอย่างเขา* ชายคนหนึ่งเป่าขลุ่ยเพราะมากจนฝูงลิงมานั่งฟัง เขากลัวลิงทำร้ายจึงแกล้งทำเป็นตาย ลิงตอบแทนบุญคุณโดยหามเขาใส่โลงทองและจัดพิธีศพให้ เมื่อลิงไปแล้วเขาออกมาจากโลงทองและกลายเป็นคนมั่งมี เพื่อนคนหนึ่งอยากมีโชคบ้างจึงทำตามอย่าง แต่เมื่อลิงนำเขาใส่โลงทองและหามขึ้นต้นไม้เขาส่งเสียงพูดออกมาทำให้ลิงคิดว่าเป็นเสียงผีจึงทิ้งโลงลงพื้นทำให้เขาตายจริง ๆ

ความใจเร็ว ไม่สุ่มรอบคอบก็ก่อให้เกิดปัญหาได้ นิทานเรื่อง *อีตาพันครก* ชายคนหนึ่งเข้าไปตัดไม้มาทำครกและพบนกตัวหนึ่งกลางป่าไม่ว่านกจะบอกอะไรเขาทำตามทุกประการทำให้พบทองคำ เพื่อนคนหนึ่งอยากได้ทองคำบ้างจึงทำตามอย่างชายพันครก แต่ไม่ว่านกจะบอกอะไรเขาไม่รอฟัง จนจบประโยคแต่ทำก่อนทุกครั้งจึงไม่ได้อะไรเลยพบเพียงอุจจาระที่เขาถ่ายลงไปในช่วงแรกที่นกสั่งเท่านั้น

ความเชื่อในเรื่องโชคชะตามากเกินไปจนกลายเป็นความมั่งงายก็เป็นความโง่ประการหนึ่ง ตัวละครในนิทานเรื่อง *กั๊กร่มเขียว* นิทานเรื่อง *คอยท่าแต่วาสนา* และนิทานเรื่อง *เป็นเพราะหมอดู* เชื่อในเรื่องของวาสนาและการทำนายทายทักอย่างมั่งงายไม่ยอมทำในสิ่งที่ควรทำจนไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต

ความขี้เกียจก็เป็นข้อบกพร่องประการหนึ่งเช่นกัน ในนิทานเรื่อง *ชีคร้านเกิดเป็นดี* ตัวละครเป็นคนที่เกียจไม่ยอมทำงานเอาแต่บนบานจนกระทั่งเทวดาทิ้งทองลงมาให้ก้อนหนึ่ง เขาเอาทองไปแลกกับช้างแต่ก็ขี้เกียจดูแลจนช้างไม่มีอาหารกินและพังบ้าน เขาจึงเอาช้างไปแลกกับสัตว์อื่นแต่ไม่ยอมดูแลอีกสุดท้ายก็เหลือเพียงไก่ต่อตัวเดียว และนิทานเรื่อง *สาวดำสาวด่อน* ด่อนเป็นคนขี้เกียจมากไม่ยอมทำงานใด ๆ แม้แต่ทอผ้านุ่งของตัวเอง ต่อมาผ้านุ่งขาดหมดนางจึงออกจากบ้านไปไหนไม่ได้ วันหนึ่งอยากไปจับปลากับชาวบ้านจึงเอาขางไม้ทาที่เส้นด้ายจนแห้งกลายเป็นผืนผ้านุ่ง แต่เมื่อลง

ไปจับปลาในหนองยางไม้ที่ผ่าทุ่งก็เปื่อยออกทำให้นางไม่สามารถขึ้นจากน้ำได้ด้วยความอับอายจึง
กลั้นใจตายในน้ำ

นอกจากความซีก็ยังมีนิทานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความโลภด้วย ในนิทานเรื่อง *ช้อนใหญ่
ไม่เท่าจ้าวคม* ชาย 7 คนไปช่วยกันจับปลามาทำกับข้าว ชายคนหนึ่งไม่ยอมช่วยเพื่อนทำอะไรเลย
เมื่อเพื่อนทำอาหารเสร็จเขาทำช้อนแจกทุกคนแต่ทำช้อนของตัวเองใหญ่ที่สุด เวลาตักอาหารก็ตักแต่
เนื้อปลาเพื่อนคนหนึ่งทนไม่ไหวจึงใช้จ้าวพันคอเขาขาดกระเด็น และนิทานเรื่อง *บันเท่ากัน* นายประตู่
วังคนหนึ่งเป็นคนโลภผู้ใดให้เงินสินบนจึงจะเข้าวังได้ ชายชราคนหนึ่งอยากตัดนิล้วยนายประตู่จึง
บอกว่าเขาไม่มีเงินแต่ถ้าเข้าเฝ้าแล้วพระยาพระราชทานสิ่งใดจะแบ่งให้นายประตู่วังครั้งหนึ่ง ชายชรา
เข้าเฝ้าพระยาและบอกให้พระยาเขียนตน 60 ที่ให้นายประตู่ถูกเขียนครั้งหนึ่งคือ 30 ที่ นิทาน
เรื่องนี้มีเนื้อหาคคล้ายกับนิทานขาดกระเด็นเรื่อง *สินบน*¹⁶ ซึ่งเป็นเรื่องของนักดนตรีที่สีซอเก่งมาก เขาขอเข้า
ไปสีซอให้พระยาฟัง คนเฝ้าประตูอนุญาตแต่มีข้อแม้ว่าถ้าพระราชพาพระราชทานอะไรต้องแบ่งให้เขา
ครั้งหนึ่ง พระราชาพอพระทัยในเสียงขอมมากเมื่อจะพระราชทานรางวัลนักดนตรีขอให้พระราชเขียน
เขา 100 ที่ พระราชาสืบสวนจนรู้ความจริงจึงสั่งลงโทษคนเฝ้าประตูและตั้งนักดนตรีเป็นปราชญ์
ประจำราชสำนัก

นอกจากนี้ยังมีนิทานเกี่ยวกับความเห็นแก่ตัว 1 เรื่อง คือนิทานเรื่อง *ไม้ซี้ถึงเหลือมรด* ลุงดำ
เป็นคนร่ำรวยแต่ใจดำไม่ยอมแบ่งปันสิ่งใดให้ผู้อื่นเลย เมื่อเขาถูกงูรัดคอสูงแดงเพื่อนที่อยู่ด้วยกันจึงไม่
ยอมช่วยปล่อยให้เขาตาย

3.2.3.3 นิทานล้อเลียนคนชั้นสูง เป็นนิทานที่เล่าเพื่อประชดประชัน เสียดสีคนที่มีฐานะสูง
ในสังคม เช่น พระยา เป็นต้น นอกจากความบันเทิงแล้วนิทานประเภทนี้ยังเป็นการวิจารณ์สังคมอีก
ด้วยได้แก่นิทานเรื่อง *เสียงกลองหาง* ตัวละครเอกเป็นพระยาปกครองคนทั้งเมือง เห็นชาวบ้านกินรำ
เพราะความยากจนขาดแคลนอาหารแต่ไม่รู้จักว่าเป็นอาหารที่อร่อย พระยาให้คนเอารำไปทำอาหาร
มาให้บ้างแต่เมื่อลองชิมก็ทำหน้าเบ้เพราะไม่อร่อยทำให้ชาวเมืองหัวเราะเยาะ นิทานเรื่องนี้ที่มีเนื้อหา
คล้ายกับนิทานเรื่อง *คนปากบอน* ที่ได้กล่าวถึงแล้ว พระยาจากนิทานทั้งสองเรื่องอยากกินอาหารที่ทำ
จากรำเช่นเดียวกัน แต่นิทานทั้งสองเรื่องมีทัศนคติในการนำเสนอแตกต่างกัน นิทานเรื่อง *คนปากบอน*

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 387-394.

สร้างตัวละครพระยาเป็นผู้ประพุดดีมีคุณธรรม ผู้ประพุดไม่ดีก็คือหญิงชนบทที่ไม่สามารถเก็บความลับเอาไว้ได้ ส่วนนิทานเรื่อง *เสียงกลองหาง* ตัวละครพระยาเป็นผู้ประพุดไม่ดี ชอบเอาไรต์เอาเปรียบชาวบ้านจึงถูกกำหนดบทบาทให้กลายเป็นตัวตลกโง่เง่าเป็นที่น่าเยาะเย้ยสำหรับคนทั่วไป

หากมองอย่างผิวเผินนิทานตลกซ้ำชั้นเป็นนิทานที่มีเนื้อหาสนุกสนาน ส่วนใหญ่มักเป็นการเอาชนะหรือการเอาตัวรอดจากปัญหาต่าง ๆ โดยใช้สติปัญญาความสามารถทั้งแบบชื่อตรงและแบบมีเล่ห์กล หรือแสดงให้เห็นความโง่อย่างผิดปกติกว่าคนธรรมดาทั่วไปของตัวละครเอก นิทานตลกซ้ำชั้นช่วยระบายความเครียดและมีส่วนช่วยระบายความคับแค้นใจที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ในชีวิตจริง เช่น ทำให้พระยาหรือเศรษฐีผู้ร่ำรวยแต่ชอบเอาเปรียบชาวบ้านกลายเป็นผู้แพ้หรือเป็นตัวตลกถูกหัวเราะเยาะในนิทานเรื่อง *กำพร้าฉลาด* นิทานเรื่อง *เขียงน้อยหัวแหลม* นิทานเรื่อง *พระยากับมหาดเล็ก* นิทานเรื่อง *เสียงกลองหาง* นิทานเรื่อง *เสียวสะพานค้ายามเยาว์วัย* และนิทานเรื่อง *สิบพ่อค้า ยี่สิบพ่อค้าก็มาไหว้พ่อนา* แต่ขณะเดียวกันก็แฝงคำสอนเกี่ยวกับหลักความประพฤติที่เหมาะสมในการดำรงชีวิตเอาไว้ด้วย ตัวละครที่มีไหวพริบสติปัญญาที่เฉียบแหลมและคุณธรรมจะสามารถเอาชนะปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ และประสบความสำเร็จในชีวิต ส่วนตัวละครที่ไม่มีสติในการกระทำ งามาย ชี้เกียจ หรือโง่โง่มากก็จะได้พบแต่สิ่งที่ไม่ดีซึ่งก็ตรงกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาว่ากรรมคือผลแห่งการกระทำนั่นเอง

น่าสังเกตว่าการเก็บข้อมูลครั้งนี้ไม่พบมุขตลกประเภทหยาบโลนหรือมุขตลกที่ขัดกับศีลธรรมของสังคมอย่างร้ายแรง เช่น มุขตลกหยาบโลนเรื่อง *เพศเลย* และพบนิทานความฉลาดแบบเจ้าเล่ห์แกมโกงที่มีตัวละครเอกเป็นพระเพียง 1 เรื่องได้แก่นิทานเรื่อง *ยาพ่อสีคนดีขนาด* ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะการเก็บข้อมูลครั้งนี้เป็นการเก็บข้อมูลที่มีผู้เรียบเรียงเป็นลายลักษณ์อักษรไว้แล้ว และข้อมูลส่วนใหญ่มาจากวารสาร *วรรณศิลป์* ซึ่งเป็นวารสารสำหรับทั้งเด็กและผู้ใหญ่การเลือกนิทานมาตีพิมพ์จึงต้องคำนึงถึงศีลธรรมและความเหมาะสมสำหรับผู้อ่านทุกเพศ ทุกวัยด้วย นิทานเรื่องใดมีเนื้อหาอ่อนแอหรือไม่ส่งเสริมวัฒนธรรมอันดีงามจึงไม่ได้รับการตีพิมพ์รวมทั้งในหนังสือนิทานรวมเล่มตามท้องตลาดทั่วไปก็เช่นกัน อย่างไรก็ตามยังพบเนื้อหาที่ตัวละครเอกเป็นคนเจ้าเล่ห์หรือใช้กลโกงทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตอยู่เพราะนิทานประเภทนี้ช่วยทำให้คนได้ระบายความต้องการภายในใจที่อยากจะดำรงชีวิตอย่างอิสระเสรีนอกกฎเกณฑ์ของสังคมได้และเนื้อเรื่องก็ไม่ขัดกับศีลธรรมทางสังคมอย่างรุนแรงนัก

3.2.4 นิทานสัตว์ (Animal tale) นิทานประเภทนี้เป็นเรื่องเล่าที่มีขนาดค่อนข้างสั้น ตัวละครหลักในเรื่องเป็นสัตว์ บางครั้งอาจมีมนุษย์หรือเทพเป็นตัวละครในนิทานด้วยแต่สัตว์จะเป็นตัวละครสำคัญ พฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละครสัตว์ในนิทานเปรียบได้กับลักษณะพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์นั่นเอง เนื้อหาที่พบมากในนิทานสัตว์ได้แก่เรื่องของสัตว์ฉลาดสามารถใช้สติปัญญาเอาตัวรอดจากกลอุบายของสัตว์ร้ายที่ขบรังแกสัตว์อื่น นอกจากนี้ยังมีนิทานที่มีลักษณะเป็นนิทานคติสอนใจด้วย

3.2.4.1 การใช้ปฏิภาณไหวพริบแก้ปัญหาหรือเอาตัวรอดจากสถานการณ์คับขัน พบทั้งหมด 17 เรื่องด้วยกัน โดยมากจะเป็นการที่สัตว์เล็กหรือสัตว์ที่อ่อนแอใช้ไหวพริบปฏิภาณหลอกหลวงสัตว์ใหญ่หรือสัตว์ที่แข็งแรงผู้คุกคามชีวิตจนเอาตัวรอดไปได้ซึ่งมีหลายวิธีด้วยกัน ดังนี้

การหลอกให้เชื่อคำพูด เป็นการหลอกให้ศัตรูผู้มีพลังกำลังหรืออำนาจเหนือกว่าเชื่อในคำพูดทำให้รอดพ้นจากอันตราย ได้แก่นิทานเรื่อง กระจ่ายน้อยและกา นิทานเรื่อง กระจ่ายไปหาพระยานาค นิทานเรื่อง เสือโคร่งและงูเห่าปลวก นิทานเรื่อง นายพรานกับจระเข้ นิทานเรื่อง ลิงและหอย นิทานเรื่อง เสือกับหอย และนิทานเรื่อง ไม่ตายเพราะใช้ปัญญา

นิทานเรื่อง กระจ่ายน้อยและกา กระจ่ายกำลังจะถูกกากินจึงหลอกกว่าเนื้อตัวมันลปรกให้กาไปตักน้ำที่ลำธารมาทำความสะอาดตัวมันก่อน กาเชื่อเอาไหมมัดติดกับขามันแต่ขณะที่ตักน้ำ ๆ ในโหลหนักมากมันไม่สามารถบินขึ้นจากน้ำได้จึงจมน้ำตาย

นิทานเรื่อง กระจ่ายไปหาพระยานาค เต่าหลอกกระจ่ายไปหาพระยานาคได้น้ำเพื่อเอาตัวไปให้พระยานาคกินรักษาโรคแต่กระจ่ายหลอกว่ามันเก็บตัวไว้บนบกไม่ได้เอามาด้วยพระยานาคจึงให้เต่าพากระจ่ายไปเอาตัว เมื่อกระจ่ายขึ้นบกได้ก็หนีไปอย่างรวดเร็ว นิทานเรื่องนี้มีโครงเรื่องคล้ายกับนิทานชาดกเรื่อง หัวใจลิง¹⁷ แต่มีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกัน ในนิทานเรื่อง หัวใจลิง นั้น จระเข้หลอกลิงลงไปใต้บาดาลเพื่อจะกินหัวใจ ลิงบอกว่าไม่ได้เอาหัวใจลงมาด้วยจระเข้จึงพากลับขึ้นไปบนบกและทำให้ลิงหนีไปได้

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 234-251.

นิทานเรื่อง *เสือโคร่งและงูเห่าปลวก* พระฤๅษีช่วยชุบชีวิตเสือโคร่งที่ถูกงูกัดตายเพราะไปนอนทับทางเข้าออกของงูแต่เสือโคร่งไม่รู้คิดว่ามันถูกปลวกก็โมโหจะกินฤๅษี พระฤๅษีไปขอให้พระยากระต่ายช่วยตัดสินให้ พระยากระต่ายหลอกเสือกลับไปนอนหลับที่เดิมให้ดูทำให้งูหายใจไม่ออกอีกจึงกัดเสือตายอีกครั้งและครั้งนี้ไม่มีใครยอมช่วยมันอีกเลย

นิทานเรื่อง *นายพรานกับจระเข้* นายพรานคนหนึ่งช่วยนำจระเข้ที่ติดอยู่ในหนองน้ำแห้งไปปล่อยในหนองน้ำลึก แต่เมื่อไปถึงจระเข้กลับจะกินนายพรานเป็นการแก้แค้นโดยอ้างว่ามันถูกนายพรานมัดจนเจ็บปวดตัวเข้าไปหมด เขียงเหมียงผ่านมาจึงช่วยโดยหลอกจระเข้ว่าจะขอลองมัดจระเข้เพื่อดูว่านายพรานมัดจระเข้แน่นจนเจ็บปวดมากเพียงใดจระเข้จึงจะกินนายพราน แต่เมื่อมัดจระเข้ได้แล้วพวกเขาก็ไม่ยอมปล่อยมันออกมาอีกกลับเรียกชาวบ้านให้มาช่วยกันฆ่าและลอกหนังจระเข้ไปขาย

นิทานเรื่อง *สิงและหอย* สิงเห็นว่าหอยเป็นสัตว์ที่เชื่องช้าจึงทำหอยแข่งวิ่ง ในการแข่งตกลงกันว่าสิงไปทางบก หอยไปทางน้ำ ถ้าต้องการรู้ว่าอีกฝ่ายไปถึงไหนแล้วให้ตะโกนถามและขานตอบ สิงไม่รู้ว่หอยทั้งป่าว่วมมือกัน ถ้าสิงเรียกหาเมื่อใดให้หอยตัวที่อยู่หน้าสิงส่งเสียงขานตอบ เมื่อสิงเรียกหอยครั้งใดก็ได้ยินเสียงขานของหอยอยู่ข้างหน้าทุกครั้งจึงเร่งฝีเท้าจนเหนื่อยวิ่งไม่ไหวอีกต่อไปและแพ้ในที่สุด ตั้งแต่นั้นมาสิงก็ไม่กล้าห่มประมาทหอยอีกเลย และนิทานเรื่อง *เสือกับหอย* ซึ่งมีเนื้อหาด้านนิทานเรื่อง *สิงและหอย* เล่าว่าเสือตัวหนึ่งจะกินหอยแต่หอยขอแข่งวิ่งจากหนองน้ำนี้ไปยังอีกหนองน้ำหนึ่งถ้าเสือชนะมันจึงจะยอมให้กิน เสือรีบวิ่งไปอย่างรวดเร็ว ระหว่างทางมันอยากรู้ว่าหอยไปถึงไหนแล้วจึงตะโกนเรียก แต่หอยตัวอื่นที่อยู่หน้าเสือเป็นผู้ขานรับทุกครั้งไป เสือคิดว่าหอยวิ่งเร็วกว่าตนจึงต้องยอมปล่อยหอยตามสัญญา นิทานทั้งสองเรื่องสอนให้รู้ว่าไม่ควรประมาทผู้ที่อ่อนแอหรือด้อยกว่าเพราะแท้จริงเขาอาจมีความสามารถที่เราคาดไม่ถึงก็เป็นได้

นิทานเรื่อง *ไม่ตายเพราะใช้ปัญญา* สัตว์ในป่าแห่งหนึ่งถูกสิงโตล่าจนตกใจกลัวไม่เป็นอันทำอะไรจึงไปเจรจาขอให้สิงโตไม่ต้องออกล่าพวกมันแต่พวกมันจะส่งตัวแทนเข้ามาเป็นอาหารให้สิงโตเองวันละตัว วันหนึ่งถึงคราวของเจ้ากระต่ายเผ่าต้องไปเป็นอาหารให้กับสิงโต มันแกล้งเดินช้า ๆ ปล่อยให้สิงโตคอยด้วยความหิวและโมโหและหลอกสิงโตว่ามันถูกสิงโตอีกตัวหนึ่งกัดตัวไว้ สิงโตบอกให้กระต่ายพามันไปหาสิงโตตัวนั้น กระต่ายพาสิงโตไปชะโงกดูเงาในน้ำของตัวเอง สิงโตคิดว่าเงาในน้ำเป็นคู่แข่งของมันก็กระโจนลงไปเพื่อจะกัดจึงตกน้ำตาย นิทานเรื่องนี้มีแนวคิดคล้ายกับนิทานอีสป

เรื่อง *หมากับเงา*¹⁸ หม่าเห็นเงาของตนเองและเงาของก้อนเนื้อในน้ำใหญ่กว่าชิ้นเนื้อที่ตนคาบมาก็อยากได้ทั้งเนื้อที่มีแต่เนื้อในน้ำก็หายไปด้วยมันจึงไม่เหลืออะไรเลย หม่าต้องเสียเนื้อที่คาบมาเพราะความโง่เขลาส่วนสิ่งใดความโง่เขลาทำให้มันถึงกับต้องเสียชีวิต

การชูให้กลัว เป็นเรื่องที่อยู่ก่อนแอกว่าหรือฝ่ายที่กำลังเสียเปรียบชูให้ฝ่ายที่แข็งแกร่งกว่ากลัวและยอมแพ้ไปเอง ได้แก่นิทานเรื่อง *กระต่ายกับปลาค้อ* เมื่อพระยาเมืองมณุษย์ป่วยโหรทำนายว่าต้องนำปลาค้อที่ตัวใหญ่ที่สุดในหนองมาปรุงยาจึงจะหาย พระยาให้ผู้คนและสัตว์บริวารคือช่างน้ำ งูเหลือม และนกกระชุมจับปลาค้อมาถวาย พระยากระต่ายเพื่อนของพระยาปลาค้อแกล้งให้ปลาในหนองแพรวข้าวลือว่ายรักษาโรคพระยาเมืองมณุษย์ที่แท้จริงคือช่างน้ำ งูเหลือม และนกกระชุม เมื่อสัตว์ทั้งสามได้ยินก็เชื่อและตกใจรีบหนีไปอย่างรวดเร็ว

และนิทานเรื่อง *เสือโคร่งกับคางคก* เสือโคร่งเยาะเย้ยคางคกว่ามีผิวหนังเกลียดไม่รู้กินอะไรเป็นอาหารคางคกจึงบอกว่ามันกินแต่ของทิพย์และชูว่าจะกินดับเสือ เสือโคร่งกลัวมากวิ่งหนีจนมาพบลิง ลิงสัญญาว่าจะช่วยเสือปราบคางคกแต่เสือไม่เชื่อใจจึงให้มัดตัวมันติดไว้กับเสือ คางคกแกล้งพูดว่าลิงติดหนึ่มันอยู่จึงพาเสือมาให้มันกินทำให้เสือตกใจลากลิงวิ่งหนีเข้าป่าจนบาดเจ็บทั้งคู่ นิทานเรื่องนี้มีโครงเรื่องคล้ายกับนิทานชาดกเรื่อง *พระเจ้าปัญญา*¹⁹ เมื่อเสือเข้ามาใกล้แพะกลัวจะถูกกินจึงแกล้งหลอกว่าจะกินเสือทำให้เสือกลัวมากวิ่งหนีไปพบหมาจึงจอก หม่าจิ้งจอกจะพาเสือกลับไปหาแพะแต่เสือกลัวพวกมันจึงมัดหางติดกันไว้ แพะหาว่าหม่าจิ้งจอกพาเสือมาให้มันกินเสือจึงวิ่งหนีอีกและลากแพะไปจมน้ำตายด้วยกันทั้งคู่

การแกล้งตายหรือแกล้งป่วยใกล้ตาย เป็นการทำให้ศัตรูตายใจหรือขาดความระมัดระวังในตัวเหยื่อแล้วฉวยโอกาสหนีไป ได้แก่นิทานเรื่อง *รหัสอย่าให้ถึงสอง* ปลาค้อตัวหนึ่งถูกมณุษย์จับได้ มันแกล้งตื่นตกลงไปบนดินจนตัวเปื้อนและแกล้งทำเป็นตายเมื่อคนเอามันไปล้างโคลนในแม่น้ำก็รีบว่ายน้ำหนีไป และนิทานเรื่อง *นกกระจาบใช้ปัญญา* นกกระจาบตัวหนึ่งถูกนายพรานจับได้ มันแกล้งอดอาหารและแกล้งป่วยยืหนอย นายพรานคิดว่ามันจะตายจึงเอาออกจากกรงมาวางข้างหน้าต่างมันจึงรีบหนีไป นิทานเรื่องนี้มีเนื้อหาตรงกับนิทานชาดกเรื่อง *อัญญาชาดก*²⁰ ด้วย

¹⁸ เฉลิม มากนวล, *การวิเคราะห์เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป*, หน้า 140.

¹⁹ พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ และจอม บุญตาเทศ ป., *นิทานชาดกพระเจ้า 500 ชาดก*, หน้า 348-358.

²⁰ เฉลิม มากนวล, *การวิเคราะห์เปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป*, หน้า 72.

การแก่งแย่งเบนความสนใจทำให้หนีเอาตัวรอดได้ จากนิทานเรื่อง *รหัสย่อ* ให้ถึงสอง กระจ่ายตัวหนึ่งถูกจับมัดไว้บนเรือนเพื่อฆ่าทำอาหาร กระจ่ายแก่งแย่งดิ้นไปชนข้าวของจานชามแตกพัง เสียหายและทำให้เกิดเหตุชุลมุนจนไฟไหม้ คนมัดแต่ระวังของกระจ่ายจึงหนีรอดไปได้อย่างปลอดภัย และนิทานเรื่อง *สามเสี้ยวสัตว์สามัคคี* กวาง นกแก้ว และเต่า เป็นเพื่อนกัน กวางติดแร้วของนายพราน นกและเต่าจึงช่วยกวางจากแร้วแต่เต่าเหนื่อยมากจึงถูกนายพรานจับแทน กวางแก่งแย่งเข้าไปใกล้ นายพรานและทำให้นายพรานสนใจมันจนเต่าหนีไปได้เมื่อเต่าหนีไปแล้วมันก็นินายพรานบ้าง นิทานเรื่องนี้มีเนื้อหาตรงกับนิทานชาดกเรื่อง *จุงฺกชาดก*²¹ ด้วย

การพูดต่อเวลาจนมีผู้มาช่วย ได้แก่ นิทานเรื่อง *เสือและไก่ป่า* เสือจะกินไก่แต่ไก่แก่งแย่ง คุย ถ่วงเวลาและส่งเสียงขึ้นขึ้นกลางดึกซึ่งไม่ใช่เวลาช่นปกติทำให้ชาวบ้านแปลกใจออกมาดูและฆ่าเสือ ตาย

ความฉลาดรอบคอบ รู้เขารู้เรา ลบจุดด้อยของตนเองและใช้ความสามารถของศัตรูให้เป็น ประโยชน์กับฝ่ายของตนได้แก่ นิทานเรื่อง *ลิงและต๊กแตนโม* ลิงทำดีกับต๊กแตนโม ต๊กแตนโมตกลง และขอให้เริ่มสู้กันในตอนเที่ยงเพราะขาของมันจะมีกำลังมากกว่าตอนเช้า พวกลิงไม่รู้เรื่องนี้จึงตกลง เมื่อถึงตอนเที่ยงพวกลิงถือค้อนคนละอันไว้คอยทุบต๊กแตน ต๊กแตนแก่งแย่งไปเกาะบนหัวลิงแต่พอลิงจะ เอาค้อนทุบก็กระโดดหนีออกมาก่อนทำให้ต๊กแตนทุบพวกเดียวกันเองจนเป็นฝ่ายแพ้ในที่สุด

ความหลักแหลมในการตัดสินใจได้แก่ นิทานเรื่อง *หมาจิ้งจอกกับนกกระยาง* หมา จิ้งจอกเข้าไปหลบฝนในรังของนกยางซึ่งมีขนาดเล็กมากทำให้แน่นและลูกนกไม่มีที่อยู่ต้องออกมา ตากฝนข้างนอก นกยางไปฟ้องพระยาให้ตัดสินความ พระยาตัดสินให้หมาจิ้งจอกผิดแต่หมาจิ้งจอก ไม่ยอมรับพระยาจึงให้ทั้งสองสร้างรังให้เหมือนรังต้นแบบ หมาจิ้งจอกไม่ใช่เจ้าของรังจึงสร้างไม่ได้ และเป็นฝ่ายแพ้ในที่สุด

แต่นิทานบางเรื่องก็เป็นเรื่องของคนที่ลึกลับใหญ่เป็นฝ่ายหลอกหลวงสัตว์เล็กเพื่อเอาชีวิตแสดง ให้เห็นว่าผู้ที่จะมีชีวิตรอดอยู่ในสังคมได้คือผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ผู้ที่โง่กว่าหลงกับคำป้อยอมมัก จะตกเป็นเหยื่อได้แก่ นิทานเรื่อง *คัฏฐ* ฐเจ้าเล่ห์หลอกบว่ามันถูกสาปให้มาเป็นพาหนะรับใช้กับ เมื่อ

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

กบหลงเชื่อใจมันก็กินกบที่ละตัวจนหมดทั้งบึง และนิทานเรื่อง *ไก่และอีเห็น* อีเห็นแก่งยอว่าแม่ไก่มีรูปร่างหน้าตางดงามพอแม่ไก่เผลอมันก็ตะครุบคอไปกิน แต่สุดท้ายมันก็ถูกพ่อไก่มาล้างแค้นโดยแก่งยอพูดว่าเมื่อไม่มีแม่ไก่มันก็ไม่อยากมีชีวิตอยู่ต่อไปและชวนอีเห็นขึ้นมากินมันบนเรือน พออีเห็นขึ้นมาพ่อไก่กับพรรคพวกก็รวมทำร้ายอีเห็นจนตาย เป็นการแสดงให้เห็นแนวคิดอีกประการหนึ่งว่าความสามัคคีคือพลังอันยิ่งใหญ่ที่จะทำให้เอาชนะศัตรูหรืออุปสรรคต่าง ๆ ได้

3.2.4.2 นิทานคติสอนใจ นอกจากเนื้อหาเรื่องการใช้สติปัญญา ไหวพริบในการแก้ปัญหา หรือเอาตัวรอดจากสถานการณ์คับขันแล้วนิทานสัตว์บางเรื่องยังมีเนื้อหาที่เป็นคติสอนใจด้วย อันที่จริงนิทานแทบทุกเรื่องก็มักจะแฝงคติในการดำเนินชีวิตเอาไว้แต่นิทานที่จะกล่าวถึงนี้มีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นคติธรรมในการดำเนินชีวิตค่อนข้างชัดเจนกว่าแนวคิดอื่น ทั้งความประพฤติที่ควรปฏิบัติ และความประพฤติที่ไม่ควรปฏิบัติ

ความประพฤติที่ควรปฏิบัติได้แก่นิทานเรื่อง *ได้เป็นอะไรก็ไม่เท่าหมา* และนิทานเรื่อง *นกเจ้าได้หัวแมว* นิทานทั้ง 2 เรื่องเสนอแนวคิดว่ามนุษย์เราควรจะพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่โดยนิทานเรื่องแรกเป็นเรื่องของความไม่พอใจในสถานะของตนเอง หมาไม่พอใจที่มันเกิดเป็นหมาแต่อยากเกิดเป็นสิ่งที่อื่นที่ดีกว่า เก่งกว่าตน ส่วนนิทานเรื่องที่สองเป็นเรื่องของความไม่พอใจในคู่ครองของตน นกเจ้าไม่พอใจที่มีหัวเป็นแมวจึงพยายามหนีแมวไปหาสามีที่ดีกว่า แต่ในที่สุดทั้งสองก็พบว่าสิ่งที่ตัวเองมีหรือสิ่งที่ตัวเองเป็นนั่นเป็นสิ่งที่ดี มีคุณค่า และเหมาะสมกับตัวเองอยู่แล้ว หมาอยากกลับมาเป็นหมาตามเดิม ส่วนนกเจ้าก็กลับมารักกับแมวตามเดิม แนวคิดเรื่องความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่นี้ตรงกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาด้วย

ส่วนความประพฤติที่ไม่ควรปฏิบัติตามได้แก่แนวคิดเรื่องความขี้ตื่นตกใจ ไม่ตั้งสติให้รอบคอบ ทำให้เข้าใจอะไรผิดและอาจนำไปสู่หนทางแห่งหายนะได้ เช่นกระต่ายที่ตกใจคิดว่าถูกมะตูมที่หล่นจากต้นเป็นเสียงฟ้าก่าลิ่งถล่มและนำสัตว์ต่าง ๆ จึงจนเกือบตกแม่น้ำคงคาตายจนราชสีห์ต้องมาช่วยพิจารณาให้ จากนิทานเรื่อง *กระต่ายตื่นมะตูม* นิทานเรื่องนี้ไม่ใช่นิทานพื้นเมืองดั้งเดิมของลาวแต่มาจากนิทานชาดกเรื่อง *ัทธภายชาดก*²² และแนวคิดเรื่องความหลงตัวเอง อวดเก่ง ไม่สังเกตสิ่งต่าง ๆ

²² เรื่องเดียวกัน หน้า 50.

รอบตัวทำให้พบกับหายนะ ดังเช่นดึกแดนที่อวดดูหมิ่นเหยียดหยามคางคกว่าอัปลักษณ์เมื่อคางคกทำให้มันไปเตะกันข้างก็บินไปไม่ระวังจนถูกนกโฉบไปกิน จากนั้นทานเรื่อง *ดึกแดนโมหิไม้*

จะเห็นว่านิทานสัตว์มีลักษณะคล้ายกับนิทานตลกซ้ำชั้นคือมีแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการใช้ไหวพริบ สติปัญญาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก แต่นิทานตลกซ้ำชั้นจะเน้นการใช้ปัญญาไปในทางฉลาดแกมโกงเอาชนะผู้อื่นในขณะที่นิทานสัตว์จะเป็นการใช้ไหวพริบสติปัญญาเพื่อการเอาตัวรอดจากสถานการณ์คับขันและความตายโดยมักให้ตัวละครที่เป็นสัตว์เล็ก อ่อนแอแต่มีไหวพริบสติปัญญาสามารถเอาชนะสัตว์ใหญ่ที่แข็งแรง มีพลังอำนาจเหนือกว่า แต่โง่ ชาติไหวพริบ และมีนิสัยไม่ดีลำพองว่าตนเก่งกว่าผู้อื่นรอบอวดทะนงตนและเยาะเย้ยผู้อื่นมากกว่า ยกเว้นเพียง 4 เรื่องคือนิทานเรื่อง *ได้เป็นอะไรก็ไม่เท่าหมา* และนิทานเรื่อง *นกเจ้าได้ผิวแมว* เป็นปมขัดแย้งที่อยู่ในตัวละครเองเรื่อง ความไม่พอใจในสิ่งที่มีอยู่ นิทานเรื่อง *กระต่ายตื่นมะตูม* กระต่ายเป็นสัตว์ที่ตื่นตกใจไม่สุ่มรอบคอบจนพระยาราชสีห์ต้องมาช่วยพิจารณาสาเหตุให้ และนิทานเรื่อง *คัตรู* แสดงถึงผลของความไม่สุ่มรอบคอบ ไร้ใจผู้ที่ไม่ควรไร้ใจและหลงกับคำบอชอบว่าทำให้เกิดความหายนะตามมา ถึงแม้ตัวละครในนิทานจะเป็นสัตว์แต่สัตว์เหล่านี้ก็คือตัวแทนของมนุษย์หลาย ๆ รูปแบบในสังคมนั่นเอง ลักษณะบุคลิกและผลแห่งการกระทำของตัวละครเหล่านี้เป็นอุทาหรณ์ให้กับผู้อ่านหรือฟังนิทานพิจารณาเพื่อยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติหรือเป็นเยี่ยงอย่างที่ไม่ควรปฏิบัติ

3.2.5 ตำนาน (Legend) เมื่อเทียบกับนิทานพื้นเมืองลาวทุกประเภทแล้ว นิทานประเภทตำนานหรือที่คนลาวเรียกว่าพื้นสืบมีจำนวนน้อยที่สุด ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้พบนิทานประเภทตำนานเพียง 15 เรื่อง ตำนานที่พบโดยมากเป็นตำนานเล่าถึงที่มาและชื่อของสถานที่ นอกจากนี้ยังมีตำนานเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น และตำนานวีรบุรุษ สามารถแยกหัวข้อตำนานของลาวตามลำดับการพบมาน้อยได้ดังนี้

3.2.5.1 ตำนานสถานที่ เป็นนิทานเล่าถึงที่มาและชื่อของสถานที่ต่าง ๆ ในประเทศลาว ตำนานสถานที่มีลักษณะคล้ายกับนิทานอธิบายเหตุที่กล่าวถึงไปแล้วในช่วงนิทานปรัมปราคือมีลักษณะเป็นนิทานอธิบายกำเนิดและที่มา แต่นิทานอธิบายเหตุเป็นการอธิบายสาเหตุหรือที่มาของสิ่งต่าง ๆ ทั่วไป เช่น กำเนิดของดวงดาว หรือ สาเหตุที่เสือตัวลาย เป็นต้น ส่วนตำนานสถานที่เป็นการอธิบายถึงที่มาของสถานที่เท่านั้น และไม่ใช่อธิบายถึงที่มาของสถานที่ทั่ว ๆ ไปแต่เป็นสถานที่เฉพาะของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง การเก็บข้อมูลครั้งนี้พบว่ามิตำนานสถานที่ถึง 8 เรื่อง ทั้งนิทานอธิบายสถานที่ ๆ เกิดขึ้นเอง

ตามธรรมชาติ ได้แก่นิทานเรื่อง นางผาม่อง นิทานเรื่อง พันนางสิบสอง นิทานเรื่อง ภูสามเส้า นิทานเรื่อง สายห้วยตาหงา นิทานเรื่อง ลาดกระต่าย นิทานเรื่อง ทรพีชนพ้อ และนิทานอธิบายสถานที่ ๆ มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ นิทานเรื่องทรพีชนพ้อ นิทานเรื่องบ้านปงดง และนิทานเรื่องเหมืองฟ้าผ่า

นิทานเรื่อง นางผาม่อง เล่าถึงที่มาของผาม่อง ซึ่งเป็นผาที่มีรูปร่างคล้ายชายหญิงอยู่คู่กัน อยู่ทางทิศเหนือของเมืองแอด แขวง(จังหวัด)ข้าเหนือว่า แต่เดิมผานี้เป็นที่อยู่ของเงือกชื่อพระยาหัวแอด และลูกสาวชื่อนางผาม่อง ต่อมานางผาม่องแต่งงานกับท้าวผาด้านลูกของพระยาเงือกผู้ยิ่งใหญ่ตนหนึ่ง รูปร่างของผาที่คล้ายชายหญิงอยู่คู่กันก็คือท้าวผาด้าน กับนางผาม่อง และชื่อของผาก็มาจากชื่อของนางผาม่องนั่นเอง นิทานเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องเงือกด้วยซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงภายหลัง

นิทานเรื่อง พันนางสิบสอง มีเนื้อหาตรงกับนิทานปัญญาสชาดกเรื่อง *รถเสนชาดก*²³ เล่าถึงที่มาของชื่อภูท้าว ภูนาง ซึ่งเป็นภูเขาในแขวงหลวงพระบางว่า หลังจากที่พุทธะเสนอยู่กินกับนางกวางรี ซึ่งเป็นลูกสาวนางยักษ์ก็พบดวงตาของแม่และป้าที่นางยักษ์เคยทำอุบายควักออกไปจึงมอมเหล้านางกวางรีและขโมยตาไปช่วยแม่และป้า นางกวางรีออกติดตามแต่ไม่ทันก็เสียใจมากนั่งร้องไห้จนตายกลายเป็นภูนาง ส่วนพุทธะเสนช่วยแม่กับป้าและนำนางยักษ์ตายก็รีบกลับมาหานางกวางรี เมื่อพบว่านางตายแล้วจึงตายตามกลายเป็นภูท้าวอยู่คู่กันและยังอยู่ที่หลวงพระบางจนถึงทุกวันนี้

นิยะดา เหล่าสุนทร กล่าวไว้ใน *"ปัญญาสชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย"* ว่า *รถเสนชาดก* น่าจะมีที่มาจากนิทานพื้นเมือง

"เพราะชื่อเมืองคหฺพระของนางสันธมาร มารดาเลี้ยงของนางกังรี (หรือที่รู้จักกันว่า เมรี) ขวนให้เข้าใจว่าหมายถึงเมืองลานช้างแต่โบราณสถานในหลายท้องถิ่นก็มีความเกี่ยวข้องกับชาดกเรื่องนี้คือได้นำชื่อเรื่องของพระเอกนางเอกไปตั้งเป็นชื่อสถานที่ ดังเช่น เมืองพรตในจังหวัดชลบุรี และเขานางเมรีที่ตั้งอยู่ที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงหน้าเมืองหลวงพระบาง"²⁴

²³ เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, *การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก*, หน้า 51-54.

²⁴ นิยะดา เหล่าสุนทร, *ปัญญาสชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2538), หน้า 113.

ดังนั้นอาจจะเป็นไปได้ว่าแท้จริงแล้วนิทานเรื่องพื้นนางสิบสอง เป็นนิทานพื้นเมืองลาวที่ได้รับ ความนิยมมากจนมีผู้นำไปรวมไว้ใน *ปัญญาสชาดก* ก็เป็นได้

นิทานเรื่อง *ภูสามเส้า* เล่าถึงที่มาของภูสามเส้า ภูเขาที่อยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านเชียงคอง ประเทศลาว ซึ่งมีลักษณะเป็นภูเขาสามลูกตั้งเรียงกันเป็นกลุ่มเหมือนก้อนเส้าสำหรับก่อไฟ ที่มาของ ภูสูบ และที่มาของห้วยชื่อ ห้วยแปว โดยกล่าวถึงชายคนหนึ่งตัวใหญ่กว่าคนธรรมดา กินข้าวแต่ละ ครั้งมากถึง 7 โหล วันหนึ่งไปทำนา ขณะพักจะทำปลาไหลกินเป็นอาหารเช้าก็ได้ยกภูเขาสามลูกมากทำ ก้อนเส้าทำให้ภูเขาสามลูกนั้นได้ชื่อว่า "ภูสามเส้า" ตั้งแต่นั้นมา ระหว่างนั้นเขาเอามือสูบไปบนภูเขา สองลูกทำให้ภูเขาสองลูกนั้นได้ชื่อว่าภูสูบมาจนถึงปัจจุบัน น้ำในหม้อร้อนมากเมื่อใส่ปลาไหลลงไป ปลาก็ตื่นจนหม้อคั่วน้ำหกไหลลงสู่แม่น้ำมาจนเป็นแปว* เป็นห้วย ห้วยนั้นจึงได้ชื่อว่า "ห้วยแปว"

นิทานเรื่อง *สายห้วยตาเหงา* เล่าถึงที่มาของ สายห้วยตาเหงา ชื่อห้วยสายหนึ่งแห่งเขตภูวงใต้ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำเซกอง แม่น้ำสายสำคัญสายหนึ่งของลาวว่ามาจากน้ำตาของหนุ่มสาวที่ผิดหวังเรื่อง ความรัก ตัวละครเอกของนิทานเป็นลูกสาวคนเดียวของหัวหน้าหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ภูวงใต้รักกับชาย กำน่าพรายากจนซึ่งเป็นข้ารับใช้ที่เรือนของพ่อนาง เมื่อพ่อของนางรู้เข้าก็ไม่พอใจทุบตีและไล่ขายกำพรา ไปจากบ้าน ชายกำพราเสียใจนั่งเฝ้ารูลูยร้องไห้จนตายน้ำตาไหลเป็นสีเลือด ส่วนลูกสาวของหัวหน้า หมู่บ้านถูกพ่อขังไว้บนเรือนคั้นหนึ่งแอบกระโดดหนีจากเรือนจะไปหาคนรัก นางเลาะตามสายห้วยสี แดงขึ้นไปจนพบศพคนรักจึงร้องไห้ น้ำตาของทั้งคู่ไหลรวมกันทำให้ทำให้สายห้วยใหญ่ขึ้นไหลลงสู่แม่น้ำ เซกอง ชาวเผ่าละแวงเรียกสายห้วยนี้ว่า "สายห้วยตาเหงา"

นิทานเรื่อง *ลาดกระต่าย* เล่าที่มาของเนินหินชื่อลาดกระต่ายว่า กระต่ายชื่อวดตัวหนึ่งแข่งวิ่ง กับหอย หอยตกลงกับเพื่อนหอยด้วยกันว่าหากกระต่ายส่งเสียงเรียกเมื่อใดหอยตัวที่อยู่ข้างหน้าต้อง ขานรับทำให้กระต่ายเข้าใจผิดว่าหอยไปได้ไกลกว่า กระต่ายคิดว่าหอยนำหน้ามันอยู่ก็ตกใจรีบวิ่งอย่าง รวดเร็วจนเหนื่อยวิ่งไม่ไหวหยุดพักที่ไร่นา กระต่ายได้ยินเสียงตัวแงด (คล้ายเขียดเหลืออง) ร้องแต่หา ดันเสียงไม่พบคิดว่าเสียงนี้มาจากลูกอ๊อดตะของตัวเองจึงเอาก้อนหินมาทุบอ๊อดอย่างแรงจนแตก และทนความเจ็บปวดไม่ได้จึงตาย ตั้งแต่นั้นมาเนินหินนั้นจึงได้ชื่อว่าลาดกระต่ายจนถึงปัจจุบัน

* แปว หมายถึง ปลาไฟ, ของไฟ, งู, ของ, ปล้อง

น่าสังเกตว่ามีนิทานสัตว์ที่มีเนื้อหาคล้ายกับนิทานเรื่องนี้มากได้แก่นิทานเรื่อง *เสือกับหอย* เป็นเรื่องของการแข่งวิ่งระหว่างเสือกับหอย และนิทานเรื่อง *ลิงและหอย* เป็นเรื่องของการแข่งวิ่งระหว่างลิงกับหอย นิทานทั้งสองเรื่องไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานที่เลย นิทานเรื่อง *เสือกับหอย* จบลงที่เสือกับหอย นิทานเรื่อง *ลิงและหอย* เล่าต่อว่าหลังจากที่ลิงคิดว่ามันวิ่งแพ้หอยก็ไปนั่งพักที่โคนหิน กบที่อยู่ใต้โคนหินส่งเสียงร้องออกมา ลิงหาต้นเสียงไม่เจอคิดว่าเสียงร้องมาจากลูกอ๊อดของตัวเองจึงทุบลูกอ๊อดจนแตกเสียชีวิต ส่วนนิทานเรื่อง *ลาดกระต่าย* มีเนื้อหาเล่าที่มาของเนินหินชื่อลาดกระต่ายต่อ จะเห็นว่าเนื้อหาส่วนที่เป็นตำนานสถานที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาหลักของนิทานถึงแม้ตัดออกไปก็ไม่ทำให้เนื้อเรื่องเสีย ดังนั้นนิทานเรื่อง *ลาดกระต่าย* จึงน่าจะไม่ใช่ตำนานสถานที่ที่ตั้งแต่แรกแต่น่าจะเป็นการนำตำนานสถานที่มาโยงเข้ากับนิทานในภายหลัง

นิทานเรื่อง *ทรพีชนพ้อ* เล่าถึงที่มาของถ้ำชื่อถ้ำควายหรือถ้ำสัตว์ ที่มาของภูเขาชื่อ ภูจ้อก้อ ที่มาของห้วยชื่อห้วยน้ำตา และที่มาของหมู่บ้านชื่อหมู่บ้านท่าโฆ ซึ่งเป็นสถานที่ในเมืองยมลาค แขวงคำม่วนว่า ที่เมืองพมมะจาสีมีควายคึกคะนองตัวหนึ่งชื่อ "ทรพี" หลังจากที่มันฆ่าพ่อของตัวเองได้ก็อาละวาดก่อความเดือดร้อนไปทั่วบริเวณป่าแถบเมืองพมมะจาสี พระยาเมืองสองพี่น้องเดินทางมาปราบทรพี ท้าวสังคิบผู้ที่เป็นผู้เข้าไปสู้กับทรพีในถ้ำและสั่งให้ท้าวพะลิจันผู้เป็นน้องรอกอยู่ด้านนอกถ้ำท้าวสังคิบแพ้ท้าวพะลิจันต้องเอาหินมาปิดปากถ้ำเพื่อควายจะได้ออกไปอาละวาดอีกไม่ได้ ท้าวสังคิบฆ่าควายได้แต่ท้าวพะลิจันเข้าใจผิดคิดว่าพี่ชายตายจึงเอาหินปิดปากถ้ำไว้และกลับเข้ามาในเมืองเขาแต่งงานกับภรรยาของพี่ชายและปกครองเมืองแทน พระอินทร์มาเข้าฝันให้ท้าวสังคิบเอาหัวควายโยนใส่แผ่นหินที่ปิดปากถ้ำทำให้ปากถ้ำเปิดออก ท้าวสังคิบเดินทางกลับเมืองแต่พบว่าน้องชายแต่งงานกับภรรยาตนเองและขึ้นครองเมืองแทนก็โกรธ ขับไล่น้องออกจากเมืองและลงโทษเสนาอำมาตย์ฐานที่ปล่อยให้ท้าวพะลิจันแต่งงานกับพี่สะใภ้ ชาวลาวเชื่อว่าเมืองพมมะจาสีคือเมืองยมลาค แขวง (จังหวัด) คำม่วนในปัจจุบัน ถ้ำที่ทรพีอาศัยอยู่เรียกว่า "ถ้ำควาย" หรือ "ถ้ำสัตว์" หลังจากท้าวพะลิจันถูกขับไล่ไปนั่งร้องไห้ที่ภูเขาแห่งหนึ่งมีชื่อว่า "ภูจ้อก้อ" น้ำตาของท้าวพะลิจันที่ไหลออกมากลายเป็นห้วยเรียกว่า "ห้วยน้ำตา" สถานที่ ๆ ลงโทษอำมาตย์เรียกว่า "บ้านท่าโฆ" นิทานเรื่องนี้มีเนื้อหาตรงกับนิทานย่อยเรื่องหนึ่งที่ปรากฏในตอนต้นของมหากาพย์เก่าแก่เรื่อง *รวมเกียรติ* ซึ่งเป็นวรรณคดีที่แพร่หลายเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่านิทานเรื่องนี้ น่าจะไม่ใช่นิทานพื้นเมืองดั้งเดิมของลาวแต่เป็นนิทานที่รับมาจากอินเดียและได้รับความนิยมมากจึงมีการนำมาโยงกับชื่อสถานที่จนกลายเป็นตำนานสถานที่ในภายหลัง

นิทานเรื่อง บ้านปงดง เล่าถึงสาเหตุการก่อตั้งและที่มาของชื่อหมู่บ้านชื่อ "ปงดง" ว่าคนกลุ่มหนึ่งเดินทางล่องแพไปหาที่ตั้งบ้านเรือนและได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่แห่งหนึ่งซึ่งก็อยู่อย่างเจริญดี แต่หลายปีต่อมาเกิดน้ำท่วมใหญ่บ้านเรือนผลผลิตเสียหายอาหารขาดแคลนผู้คนเจ็บป่วยล้มตายลงเป็นจำนวนมาก เชื่อกันว่าเป็นเพราะผีป่าทำและสถานที่แห่งนั้นเป็นที่ดินร้อนทำให้อยู่ไม่สงบจึงย้ายไปอยู่ที่แห่งใหม่ ที่แห่งนี้ปงดงมีลักษณะเป็นดินปง* จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านปงดง"

นิทานเรื่อง เหมืองฟ้าผ่า เล่าถึงที่มาของเหมืองชื่อ เหมืองฟ้าผ่า ว่าชาวบ้านหมู่บ้านหนึ่งร่วมกันขุดคลองเหมือง* แต่พบว่ามิดานหินขวางอยู่ขุดต่อไม่ได้จึงแกล้งเอารำใส่ในรางข้าวหมูวางไว้ในกระท่อม เอาก้อนมาทำก้อนแล้ว เอาใส่เคียนมาทำหินต่างไม้ เอาก้อนขุดมาทำหม้อและทำทำเป็นหมูไปกินรำ พระยาแค้นเห็นก็ลงมาต่อว่าด้วยความไม่พอใจที่ทั้งสองทำสิ่งผิดประเพณีและลงโทษโดยใช้ขวานฟาดลานหินแตกกระจายทำให้การสร้างเหมืองสำเร็จลงและเหมืองนี้ก็ได้อีกชื่อว่า "เหมืองฟ้าผ่า" มาจนทุกวันนี้ จากนิทานเรื่องนี้จะเห็นว่าชาวลาวเป็นชนชาติที่ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด การทำผิดประเพณีถือเป็นเรื่องร้ายแรงมากถึงขนาดที่พระยาแค้นซึ่งเป็นเทพชั้นผู้ใหญ่ต้องมาลงโทษด้วยตัวเอง

ตำนานสถานที่แสดงให้เห็นว่าชาวลาวมีความสงสัยใคร่รู้อะไรต่าง ๆ มีที่มาอย่างไร และแสดงให้เห็นว่าชาวลาวมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง การเล่าตำนานสถานที่ในท้องถิ่นเป็นการช่วยให้ชุมชนรุ่นหลังได้มีโอกาสร่วมรับรู้และภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ทำให้คนจากท้องถิ่นอื่นได้รู้จักสถานที่ในท้องถิ่น และยังเป็นการเพิ่มความน่าสนใจให้กับนิทานทำให้นิทานดูสมจริงมากขึ้นด้วย น่าสังเกตว่านิทานบางเรื่องไม่ใช่ตำนานสถานที่ตั้งแต่แรกแต่เป็นการนำสถานที่ในท้องถิ่นมาโยงเข้ากับนิทานที่ได้รับความนิยมในภายหลังเท่านั้น ได้แก่นิทานเรื่อง ลาดกระด่าย นิทานเรื่อง พันนางสิบสอง และนิทานเรื่อง ทรพิชนพ้อ โดยเฉพาะนิทานเรื่องสุดท้ายน่าจะไม่ใช่นิทานที่มีกำเนิดในดินแดนลาวแต่เป็นนิทานที่ลาวรับมาจากดินแดนอื่นจึงน่าจะเป็นไปได้ว่าชาวลาวได้รู้จักนิทานเหล่านี้และประทับใจจึงนำมาโยงกับสถานที่ในท้องถิ่นของตนเอง อย่างไรก็ตามการโยงสถานที่ให้เข้ากับนิทานก็แสดงให้เห็นว่านิทานดังกล่าวน่าจะเป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับว่ามีผู้นำมาโยงกับสถานที่ในท้องถิ่น

* ดินปง หมายถึง ดินที่มีธาตุเกลือปนมาก มักมีอยู่ตามชายป่า สัตว์ชอบกิน

* คลองเหมือง หมายถึง ทางของร่องน้ำสำหรับระบายน้ำเข้าไปหล่อเลี้ยงพืชที่เพาะปลูก

3.2.5.2 ตำนานเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น เป็นตำนานเกี่ยวกับสิ่งที่ชาวบ้านถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แม้ไม่ยิ่งใหญ่และมีฐานะสูงส่งดังเช่นเทพแต่ก็มีฤทธิ์อำนาจสามารถทำให้เกิดดีเกิดร้ายแก่มนุษย์ได้ ทำให้เป็นที่ยำเกรง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พบได้แก่ เจือก หรือ นาค “ถือเป็นสัตว์มีฤทธิ์และมีความศักดิ์สิทธิ์ในแง่ของความเคารพบูชา เป็นผู้ให้กำเนิดและคุ้มครองธรรมชาติ”²⁵ ความเชื่อเรื่องนาคปรากฏในลาวตั้งแต่ยุคโบราณ พิเชฐ สายพันธ์ กล่าวใน “นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย” ว่า

“ในช่วงแรก ตำนานสุวรรณโคมคำ และสิงหนวัติกุมาร เป็นเรื่องราวของพวกนาคที่เคลื่อนย้ายลงมาอาศัยอยู่ตามลำแม่น้ำโขง และแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง แล้วสร้างบ้านเรือนขึ้น และได้เป็นผู้ทำหน้าที่คุ้มครองรักษาธรรมชาติอันได้แก่ แม่น้ำป่า หนอง บึง จนกระทั่งมีบทบาทในการทำลายบ้านเมืองเมื่อมีความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับนาคเกิดขึ้น แต่วรรณกรรมปรับปรายต่อ ๆ มาเริ่มมีเหตุการณ์ที่พวกนาคเหล่านี้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ...ซึ่งทำให้บทบาทของนาคลดลงเหลือเพียงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในการคุ้มครองพุทธศาสนาและรักษาระเบียบสังคมเท่านั้น”²⁶

ความเชื่อเรื่องนาค หรือ เจือก ปรากฏในนิทานหลายเรื่องด้วยกัน ได้แก่ นิทานเรื่องนางผาม่อง นิทานเรื่อง ลูกพะลุหลานพะลอง นิทานเรื่อง ฮีตาพ่อลอง และนิทานเรื่อง วังคำน้อย

นิทานเรื่อง นางผาม่อง นางผาม่องเป็นลูกสาวของพระยาเจือกชื่อ หัวแอด นางเป็นหญิงสาวที่สวยงามมีผู้มาหลงรักมากมายโดยเฉพาะท้าวผาด้าน และท้าวผากี้ ทั้งคู่ต่างก็เป็นลูกของพระยาเจือกผู้ยิ่งใหญ่ พ่อของนางผาม่องอยากได้ลูกเขยที่มีความสามารถทั้งสองจึงทำสงครามกัน พ่อของท้าวผาด้านไปผูกมิตรกับมนุษย์เผ่าหนึ่งชื่อผู้พวก ๆ มีอาวุธสำคัญคือหน้าหน่อง* หากเจือกตัวใดถูกยิงด้วยหน้าหน่องจะต้องตายรักษาไม่ได้ หัวหน้าผู้พวกตกลงช่วยรบด้วยแต่มีข้อแม้ว่าเจือกห้ามกินพวกตน และถ้าพวกเขาจะข้ามแม่น้ำเจือกต้องเป็นพาหนะให้ ดังนั้นชาวลาวจึงเชื่อกันว่าที่ผู้พวกหาปลาเก่งเป็นเพราะพวกเขาเป็นเพื่อนกับเจือก สงครามดำเนินไป 7 วัน 7 คืนในที่สุดฝ่ายท้าวผาด้านก็ชนะได้

²⁵ พิเชฐ สายพันธ์, “นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขามานุษยวิทยา คณะมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2639), หน้า 49.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

* หน้าหน่อง หมายถึง ไม่เคารพนับถือใช้ยาประสมทำยาพิษเรียกต้นหน่อง=หน่อง

แต่งงานกับนางผาม่อง ท้าวผากก็กลับมาแก้แค้นอีกครั้งแต่ก็พ่ายกลับไป ท้าวผาด้านกับนางผาม่องจึง อยู่กินกันอย่างมีความสุข

นิทานเรื่อง ลูกพระคู่ หลานพระสอง เป็นเรื่องของชาวหมู่บ้านพระคู่พระสองคนหนึ่งไปอาบน้ำที่แม่น้ำ เขาถอดเสื้อผ้าและปักขวานไว้ที่ขอนไม้ริมน้ำแต่เมื่ออาบน้ำเสร็จขอนไม้พร้อมด้วยข้าวของหายไป เขาใช้ขันมีอากรอยากกินแต่น้ำและอยากอาบน้ำตลอดเวลาต่อมาก็ตายไปชาวบ้านเชื่อว่าถูกเงือก เอาตัวไป ฝ่ายทางเมืองบาดาล ลูกสาวพระยาเงือกได้รับบาดเจ็บมาจากเมืองมนุษย์หมอพูดว่ามี แต่มนุษย์เท่านั้นที่รักษาได้ บริวารเงือกนำชายที่กำลังเล่นน้ำอยู่ซึ่งก็คือชายเจ้าของขวานนั่นเองมา รักษานางเงือกโดยดึงลงไปได้น้ำและให้หลับตาเมื่อโอบอกให้ลืมตาจึงค่อยลืม เมื่อลืมตาขึ้นมาเขาได้ พบเมืองที่ไม่เหมือนเมืองมนุษย์และรักษาลูกสาวพระยาเงือกโดยดึงขวานที่สับตัวนางอยู่ออก พระยาเงือกจะให้ทรัพย์สินเงินทองตอบแทนแต่ชายมนุษย์ไม่รับ ขอแต่เพียงคำสัญญาว่าเงือกจะไม่จับมนุษย์ ไปกินอีกอย่างเด็ดขาดหากผู้ใดฝ่าฝืนขอให้ถึงแก่ความตาย เงือกตกลงและส่งชายมนุษย์กลับคืนโดย สั่งให้หลับตาเช่นเดียวกับขามา

นิทานเรื่อง อีตาพ่อหลง ชายชื่อหลงไปอาบน้ำที่แม่น้ำเขาเอาขวานที่ติดตัวมาด้วยสับไว้ที่ขอนไม้ริมน้ำแต่เมื่ออาบน้ำเสร็จขอนไม้ก็หายไป เมื่อกลับไปถึงบ้านมีหญิงสาวสองคนมาขอให้ไปช่วย รักษาตาที่ป่วย หญิงสาวบอกให้พ่อหลงหลับตา เมื่อลืมตาปรากฏว่ามาถึงเมืองแห่งหนึ่งที่พ่อหลงไม่รู้ จัก เมื่อไปถึงเรือนผู้ป่วยพ่อหลงเห็นชายคนหนึ่งถูกขวานของเขาสับที่หน้าผากจึงรู้ว่าชายคนนี้จะต้อง เป็นเงือกปลอมตัวเป็นขอนไม้และโดนขวานตนสับเข้า เมื่อถึงขวานออกอาการเจ็บป่วยก็หาย ผู้ป่วย จะให้เงินทองตอบแทนแต่พ่อหลงไม่เอาขอเพียงให้เขาสัญญาว่าจะเป็นมิตรกันตลอดไปไม่ทำร้ายเขา และลูกหลานของเขาอีก หากลับพ่อหลงต้องหลับตาอีกครั้งเหมือนขามา

นิทานเรื่อง วงศ์น้อย ที่วังน้ำลึกแห่งหนึ่งเชื่อกันว่าเป็นบริเวณที่มีเมืองพระยานาคตั้งอยู่ ชาวบ้านจะเลี้ยงไม่ไปแถวนั้นเพราะเกรงเงือกจะเอาตัวไป เชื่อกันว่าเงือกมองไม่เห็นใยไหมเหมือนฟ้า ชาวบ้านจึงนำใยไหมเหมือนฟ้ามาสานมอวงดักเงือกให้มาติดและถูกรัดจนตายไปเอง แม่เฒ่าไป อาบน้ำที่แม่น้ำมีหญิงสาว 2 คนมาขอให้ไปรักษาลูกชายพระยาที่ป่วยอยู่ ขณะเดินทางพวกนางให้แม่ เฒ่าหลับตาเมื่อลืมตาขึ้นมาได้พบเมืองหนึ่งสวยงามมาก พวกนางพาแม่เฒ่าไปที่เรือนพระยาแม่เฒ่า เห็นคนเจ็บมีใยไหมเหมือนฟ้ารัดแน่นจนขยับตัวไม่ได้ แม่เฒ่าเอามือดัดเชือกออกคนไข้ก็หายป่วย พระยาจะฆ่าควายเลี้ยงแต่ควายตัวที่พระยาจะฆ่าก็คือเพื่อนบ้านของแม่เฒ่าเองแม่เฒ่าจึงขอชีวิตไว้

ซากลับแม่เฒ่าหลับตาอีกครั้งเมื่อลืมตาขึ้นมาปรากฏว่ามาถึงริมน้ำใกล้หมู่บ้านแล้ว จากนั้นคนในหมู่บ้านก็มีแต่ความสุรลงบไม่มีเงือกมารบกวนอีกเลย

เงือกที่อยู่ในนิทานเหล่านี้ไม่ปรากฏว่ามีหน้าที่ในการคุ้มครองรักษาธรรมชาติหรือไม่ แต่การที่ชาวบ้านเกรงกลัวเงือกมากพยายามไม่กล้าลงเข้าไปใกล้แหล่งน้ำบริเวณที่เชื่อกันว่าเป็นที่อยู่อาศัยของเงือกเนื่องจากเกรงว่าเงือกจะทำอันตราย เช่นนิทานเรื่อง *วังค่าน้อย* ก็ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นถูกทำลายน้อยลงได้ เงือกที่ปรากฏในนิทานมีฤทธิ์อำนาจมากกว่ามนุษย์ สามารถแปลงกายเป็นสิ่งต่าง ๆ ได้ตามต้องการ เช่นแปลงเป็นขอนไม้ในนิทานเรื่อง *ลูกพะลุ หลานพะลอง* หรือแปลงเป็นมนุษย์ในนิทานเรื่อง *อีตาพ่อลอง* บางครั้งก็รุกรานมนุษย์ด้วยการลักพาตัวเลี้ยงหรือตัวมนุษย์เองไปยังอาณาจักรได้นำที่เป็นที่อยู่อาศัยของพวกเขาเพื่อเป็นอาหารหรือเป็นทาสไว้ใช้งาน เช่นนิทานเรื่อง *วังค่าน้อย* เมื่อแม่เฒ่ารักษาลูกชายของพระยานาคได้ พระยาจะมาควายเลี้ยงแต่ควายตัวนั้นแท้จริงคือเพื่อนบ้านของแม่เฒ่าที่เคยหายตัวไปนั่นเอง ส่วนวิธีการที่เงือกจะพามนุษย์เดินทางไปยังดินแดนของพวกเขาจะต้องมีเงือกเป็นผู้นำไปโดยต้องหลับตาให้สนิท ห้ามลืมตาจนกว่าเงือกจะบอกซึ่งเงือกก็จะบอกเมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางแล้วนั่นเอง เช่นนิทานเรื่อง *ลูกพะลุ หลานพะลอง* นิทานเรื่อง *อีตาพ่อลอง* และนิทานเรื่อง *วังค่าน้อย*

ถึงแม้เงือกจะมีอำนาจมากเป็นที่เกรงกลัวแก่มนุษย์ แต่มนุษย์ก็มีวิธีที่จะปราบเงือกเช่นกัน เช่นนิทานเรื่อง *นางผาม่อง* มนุษย์ใช้หน้าห้องเป็นอาวุธในการเอาชีวิตเงือก หรือนิทานเรื่อง *วังค่าน้อย* มนุษย์ใช้ใยไหมหมอนฟ้ามาสานมองดักเงือกให้เงือกถูกใยไหมหมอนฟ้ารัดจนตาย และเมื่อเงือกป่วยเพราะมนุษย์เป็นผู้กระทำเงือกจะไม่สามารถหาสาเหตุของการเจ็บป่วยหรือรักษาอาการเจ็บป่วยนั่นเองแต่ต้องให้มนุษย์เป็นผู้รักษา เช่นเมื่อเงือกถูกขวานของมนุษย์ในนิทานเรื่อง *ลูกพะลุ หลานพะลอง* และนิทานเรื่อง *อีตาพ่อลอง* มนุษย์ต้องเป็นผู้ดึงขวานออกให้เงือกจึงหายเจ็บป่วย หรือในนิทานเรื่อง *วังค่าน้อย* แม่เฒ่าต้องช่วยตัดใยไหมหมอนฟ้าลูกชายพระยานาคจึงหายป่วย เมื่อมนุษย์รักษาเงือกหรือ นาคหายแล้วรางวัลที่มนุษย์ในนิทานส่วนใหญ่ต้องการก็คือขอให้เงือกเป็นมิตรกับมนุษย์ ไม่ทำอันตรายหรือจับตัวมนุษย์ไปอีก แสดงให้เห็นว่าชาวลาวมีความเกรงกลัวเงือกจะมาทำอันตรายมากเมื่อมีโอกาสที่จะทำอะไรเงือกได้จึงขอให้เงือกไม่รุกรานมนุษย์อีกต่อไป

นอกจากเงือก หรือนาคแล้วยังมีความเชื่อเรื่องปลาศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย ในนิทานเรื่อง *ปลาเข็ง* คำ กล่าวถึงปลาเข็งทองซึ่งเป็นปลาศักดิ์สิทธิ์ที่อาศัยอยู่ที่วังน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านใช้เป็นี่เลี้ยงผีบ้าน

ประจำปี คนและสัตว์จะเกรงกลัวไม่กล้าลงเล่นน้ำแถวนั้นเพราะเกรงว่าจะเป็นการรบกวนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือได้รับความเจ็บป่วยความเชื่อเรื่องปลาคัดสิทธิ์นี้มีลักษณะคล้ายกับความเชื่อและเกรงกลัวเงือก หรือ นาคเช่นเดียวกัน

3.2.5.3 ตำนานวีรบุรุษ นิทานประเภทนี้เป็นการเล่าชีวิตประวัติของตัวละครเอกตั้งแต่วัยเด็กจนถึงบั้นปลายชีวิตและวีรกรรมต่าง ๆ ของตัวละครเอกซึ่งมักจะเป็นวีรกรรมที่ยิ่งใหญ่ และแสดงให้เห็นความเก่งกล้าสามารถเกินกว่าที่ปกติคนจะทำได้ การรวบรวมนิทานพื้นเมืองลาวครั้งนี้พบ ตำนานวีรบุรุษ 2 เรื่อง คือนิทานเรื่อง *พระยาสิโคตตะบอง* และนิทานเรื่อง *ท้าวเจือง* นิทานทั้งสองเรื่องนี้มีลักษณะคล้ายกันคือตัวละครเอกเป็นเพียงเด็กธรรมดา ๆ ที่โชคได้พบของวิเศษช่วยนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิต พระยาสิโคตตะบอง เป็นเพียงเด็กตัวเล็ก ๆ อ่อนแอมีชื่อเดิมว่าสี เขากินข้าวเหนียวที่คนด้วยแค้นไม้จิ้มฟันทำให้กลายเป็นคนร่างใหญ่แข็งแรง มีกำลังมหาศาลผิวดำคนธรรมดา และต่อมาไม้จิ้มฟันก็กลายเป็นกระบองเพชรอาวสุคูใจทำให้เอาชนะพระยาซีอิจจาชั้นครองบัลลังก์แทนและได้แต่งงานกับลูกสาวพระยาจันทะบุลี ส่วน ท้าวเจือง เดิมชื่อท้าวฮี เป็นเด็กที่เกียจไม่ยอมทำงานเอาแต่บั่นขี้ผึ้งเป็นม้อง เมื่อเขาตีฆ้องมีเสียงดังขึ้นมาว่าเขาจะได้เป็นใหญ่เป็นโตในอนาคต พ่อของท้าวฮีจึงเอาน้ำมาราดม้องทำให้เปลี่ยนรูปไม่ได้อีกต่อไป ท้าวเจืองเอาฆ้องไปแลกดาบวิเศษชื่อดาบคันไชของลูกพระยาถน พ่อของท้าวฮีไม่พอใจจึงเหวี่ยงดาบเข้าป่า ไม่มีผู้ใดสามารถดึงดาบขึ้นจากพื้นดินได้แต่ท้าวฮีใช้ขี้ผึ้งท้าวฮีช่วยดึงดาบขึ้นมาได้อย่างง่ายดายชาวบ้านจึงเรียกเขาว่าท้าวเจือง ต่อมาเขาเห็นหน้านางแฉวยจากดวงแก้วในป่าจึงหลงรักและเดินทางไปหานาง ท้าวเจืองแข่งกินเหล้ากับชาวเมืองของนางแฉวยจนชนะจึงได้แต่งงานกับนาง

แต่หลังจากประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วทั้งคู่ก็ต้องพบกับหายนะโดยการถูกศัตรูลอบทำร้ายด้วยเล่ห์กล นิทานเรื่อง *พระยาสิโคตตะบอง* พี่ชายของมเหสีพระยาสิโคตตะบองเกรงว่าพระยาสิจะชิงอำนาจของเขาจึงหลอกถามจุดอ่อนของพระยาสิจากน้องสาวและลอบฆ่าไม่ให้รู้ตัว ในนิทานเรื่อง *ท้าวเจือง* ก็เช่นกัน ชาวเมืองของนางแฉวยยกทัพมารบกับท้าวเจืองแต่แพ้กลับไปจึงแอบสืบความลับว่าท้าวเจืองมี "จุด" ศักดิ์สิทธิ์และเอา "จุด" ไปหนึ่งทำให้ท้าวเจืองหลบบ้านเมืองมิดมิดไปหมด แต่ในที่สุดท้าวเจืองก็ฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้โดยการนำตัวเขาวางบนคานที่ทำจากไม้ไผ่ยื่นน้อยให้คางคกหาม นิทานทั้งสองเรื่องแสดงให้เห็นลักษณะของวีรบุรุษในความนิยมของชาวลาวว่า นิยมวีรบุรุษที่มีชาติ

* จุด หมายถึง ก้อนหินที่มีในสัตว์หรือต้นไม้ถือเป็นสิริมงคล

กำเนิดเป็นสามัญชนธรรมดามากกว่าวีรบุรุษที่มีชาติกำเนิดสูงส่ง ไม่จำเป็นต้องมีความสามารถเก่งกล้าเป็นพิเศษ แต่เน้นความมีบุญญาธิการและมีโชคในการพบของวิเศษหรืออำนาจวิเศษช่วยเปลี่ยนให้สถานภาพให้สูงขึ้น

น่าสังเกตว่านิทานเรื่อง หัวเวียง ฉบับที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมได้ในครั้งนี้มีบางตอนที่ไม่ตรงกับนิทานเรื่อง หัวสูงหรือเจียง ส่วนอื่นแต่ในตอนต้นเรื่องกลับไปคล้ายกับนิทานเรื่อง ตะยี่กราน²⁷ ของเผ่ากำมู ตัวละครเอกชื่อตะยี่กรานเอาขี้ผึ้งมาปั้นเป็นหม่องบั้ง (หม่องมโหรีทัก) เมื่อทดลองตีปรากฏว่าเกิดเสียงดังสนั่นหวั่นไหวจนพ่อแม่และชาวบ้านวิ่งมาดู ตะยี่กรานจึงบีบหม่องให้กลายเป็นขี้ผึ้งดั้งเดิม ต่อมาพ่อแม่แอบเห็นเข้าจึงเอาน้ำมารดหม่องทำให้กลับกลายเป็นขี้ผึ้งไม่ได้อีกต่อไป ตั้งแต่นั้นมาจึงมีหม่องบั้งเกิดขึ้นและในตอนต้นของนิทานเรื่อง หัวเวียง ฉบับนี้พระเอกก็ชื่อว่าหัวเวียงด้วย ในขณะที่ฉบับอื่นหัวเวียงเป็นลูกของขุนจอมธรรมและนางจอมแห่งเมืองสวนตาลหรือเมืองนาคอง เมื่ออายุ 3 ขวบมีผู้นำดาบ หม่อง และช้างเผือกมามอบให้ ต่อมาเมื่อขุนจอมธรรมตายเขาก็ได้เป็นเจ้าของเมืองแทนพ่อ²⁸ นอกจากนี้หัวเวียงในฉบับนี้เสียชีวิตในสงครามแต่ก็สามารถฟื้นคืนชีพได้โดยทำคานให้คางคกหามเขาส่วนหัวเวียงฉบับอื่นไม่มีเนื้อหาในตอนนี้เลย อาจเป็นไปได้ว่าผู้เล่านิทานเรื่องนี้เกิดความสับสนระหว่างนิทานเรื่อง หัวเวียง และนิทานเรื่อง ตะยี่กราน จึงนำเนื้อเรื่องมาปนกัน

นอกจากนี้ยังมีตำนานเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ อีก 1 เรื่อง ได้แก่นิทานเรื่อง บั้งลำแตก มีเนื้อหาอธิบายที่มาของการขับลำประจำเผ่าไทแดง เผ่าไทดำ เผ่าไทขาว เผ่ากำมู และเผ่าม้ง ว่า แต่เดิมเขตหัวพันในประเทศลาวยังไม่มี การขับลำ ชาวเผ่าไทแดง ไทดำ กำมู ม้ง และไทขาวจึงนัดกันไปเรียนลำจากพระยาแดน พระยาแดนมีงานมากไม่มีเวลาสอนแต่ได้มอบบั้งลำให้ผู้ไปเรียนคนละบั้ง พวกเขาแย่งกันเปิดบั้งลำจนบั้งแตก ชาวเผ่าไทขาวเสียตายก้มลงไปจับบั้งถูกบั้งบาดมือร้องขึ้นว่า "บาดนี้ บาดนี้" ชาวไทแดงเห็นเลือดก็ร้องขึ้นว่า "อืดูน่าแน" เผ่าไทดำจะเข้าไปช่วยแต่กลัวโดนบั้งบาดมือจึงจับเชือกที่ใช้มัดบั้ง ลายเชือกขาดจึงกล่าวว่า "สายคอเฮ้ย" ชาวกำมูจะเข้าไปช่วยแต่กลับชนกับคนอื่นจึงร้องว่า "เฮ้ย เฮอ" ชาวม้งเห็นเหตุการณ์ก็หัวงว่า "นี่เด่ นี่เด่" เสียงร้องเหล่านี้จึงกลายเป็นเสียงขับลำของแต่ละเผ่าสืบต่อมา

²⁷ บั้งเอกรา วิงดาธา และถิ่นอื่น ๆ, *วัฒนธรรมหัวเวียง* (ฉบับพิมพ์ : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม), หน้า 52.

²⁸ ดวงเดือน บุญยาง และ โสทอง คำอินธุ, *แนวคิดและยึดครอง: หัวสูง หัวเวียง*, แปลโดย นาย โพธิ์สีดา และ สมชาย นิลชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2540), หน้า 18-20.

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นว่านิทานพื้นเมืองลาวมีลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวต่างไปจากนิทานในท้องถิ่นอื่น ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของตัวละครเอกในนิทานมหัศจรรย์ที่มักจะเป็นกัฬาร้ายกาจน ถูกกดขี่จากผู้มีอำนาจสูงในสังคม แต่ท้ายที่สุดท้าวกัฬาร้ายก็จะสามารถเอาชนะศัตรูหรืออุปสรรคต่าง ๆ ได้ด้วยความเป็นคนดีมีคุณธรรม การอธิบายบ่อเกิดที่มา และลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ที่ชาวลาวได้พบเห็นและรับรู้ รวมทั้งความเชื่อในเรื่องผีแถนเทวดา ความเชื่อในเรื่องเงือกหรือนาค นอกจากนี้ยังปรากฏว่านิทานพื้นเมืองลาวบางส่วนได้รับอิทธิพลจากนิทานดินแดนอื่นโดยเฉพาะนิทานชาดก แต่อย่างไรก็ตามชาวลาวก็ได้เลือกสรรและนำนิทานเหล่านั้นมาดัดแปลงให้กลมกลืนกับสภาพสังคม และวัฒนธรรมประเพณีของตนที่มีลักษณะเฉพาะตัวต่างไปจากท้องถิ่นอื่น ในบทต่อไปผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์สภาพสังคมที่ปรากฏในนิทานพื้นเมืองลาวเพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างนิทานและสภาพสังคม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย